

AHİ ÇELEBİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tuğrul KALEM

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

UŞAK

Mayıs, 2017

AHI ÇELEBİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tuğrul KALEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs, 2017

AHI ÇELEBİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Tuğrul KALEM

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan, 2017

Danışman: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

ÖZET

Anadolu'nun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı içinde zamanla güçlü bir müesseseye dönüşen Ahilik ile ilgili tarihi bilgiler, Türklerin buradaki mevcudiyetleriyle yakından alakalıdır. XI. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak Anadolu'ya yerleşen Türkler arasında, ilerleyen dönemlerde iktisadi bir yapıya bürünen ve esnaf örgütlenmesine dönüşen Ahilik kurumunun, aslında kökleri daha önceki yüzyıllara giden fütüvvet geleneğinden büyük çapta beslendiği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da Ahiliğin kurucusu oluşunun yanında debbağ esnafının da piri olarak bilinen Şeyh Nasîruddin Mahmûd Ahi Evran bin Abbas (ö. 1262), kısaca Ahi Evran (Evren) ismiyle anılmıştır. Tarihi bir hüviyete sahip bulunmasına rağmen gerçek kişiliği menkıbeler içinde kaybolmuştur. Kurucusu olarak Ahi Evran'ın gösterildiği bu kurum, yüzyıllar boyunca bütün esnaf ve sanatlara yön vermiş, onların işleyişini düzenlemiştir. Zamanla ahiler önemli devlet görevlerine de gelmişlerdir. Bunlar içerisinde Ahi Çelebi; Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış üç kez hekimbaşılık yapmış Türk tabibi, hekimi ve cerrahıdır. Ahi Çelebi birçok tıp kitabı yazmıştır. Bunlar içerisinde en çok bilinen eseri böbrek taşları üzerine yazmış olduğu eseridir. Ahi Çelebi'nin diğer eserleri ile ilgili bir çalışma yapılmamış olup araştırılmaya muhtaçtır.

Hayır işlemeyi seven bir insan olan Ahi Çelebi'nin camisi, çeşmesi, hamamı, mektebi, rüştiyesi, medresesi gibi pek çok vâkıf eseri vardır. Ahi Çelebi Cami'si İstanbul Eminönü'nde bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin meşhur rüya'yı gördüğü cami olması hasebiyle tanınmaktadır. Birçok doğal afete maruz kalmış ve mimari özelliği kaybolmuştur. Ahi Çelebi çeşmesi caminin köşesindedir. Ahi Çelebi hamamı, mektebi, rüştiyesi ve medresesi Edirne'de bulunmaktadır. Ahi Çelebi İstanbul'daki cami ve Edirne'deki eğitim kurumları için birçok dükkân, mahzen, oda, hamam ve

dükkân deposunun gelirlerini vakfetmiştir. Ahi Çelebi vakfindan ücret alan görevlilere baktığımızda görev çeşitliliğinden vakfın çalışma alanının ne kadar geniş olduğunu anlamaktayız. Ayrıca Ahi Çelebi adına kurulmuş mahalle, kaza, yer isimleri ile zaviyeler de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Fütüvvet, Hekimbaşı, Tıp, Vâkif, Zaviye

LIFE AND WORKS OF AHI ÇELEBİ

Tuğrul KALEM

Department of History

Uşak University Institute of Social Sciences, May, 2017

Consultant: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

ABSTRACT

Historical information about Ahi-order, which gradually turned into a powerful institution in the socio-cultural and economic structure of Anatolia, is closely related to the presence of Turks here. It is understood that institution of Ahi-order which later became an economic structure and turned into an artisan organization among Turks settling mainly in Anatolia by 11th century was actually fed from the tradition of Turkish-Islamic guild whose roots went back to previous centuries.

Sheikh Nasîruddin Mahmûd Ahi Evran bin Abbas (died in 1262) known also as the father of tanner tradition apart from being the founder of Ahi-order in Anatolia was shortly called as Ahi Evran (Evren). Although he had a historical identity, his real personality disappeared in anecdotes. Founded by Ahi Evran as its founder, this institution has guided all artisans and craftsmen and organized their works for centuries. In time, people in Ahi-order promoted to important governmental missions. Among these people Ahi Çelebi was a Turkish physician, doctor and surgeon who lived in the periods of Fatih Sultan Mehmed, Bazeyid the 2nd, Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent and became the head doctor three times. Ahi Çelebi wrote many books in medicine. Among them, the most known work was the one that he wrote on kidney stones. No studies on Ahi Çelebi's other works have been conducted and they need to be researched.

Ahi Çelebi, who loved charity works, had many foundations such as mosques, fountains, baths, schools, junior high schools and academies. Ahi Çelebi Mosque is in Eminönü, Istanbul. It is well-known because it is the famous mosque that Evliya Çelebi saw in his dream. It was exposed to many natural disasters and its architectural feature disappeared. Ahi Çelebi fountain is on the corner of the mosque. Ahi Çelebi Bath, School, Junior High School and Academy are in Edirne. Ahi Çelebi endowed the incomes of many shops, vaults, rooms, baths and stores for the mosque

in Istanbul and the educational institutions in Edirne. When we observe the officials charged by Ahi Çelebi foundation, from the variety of missions we realize how wide the working area of the foundation is. In addition, there are quarters, districts, places, and hermitages established under the name of Ahi Çelebi.

Key Words: Ahi-order, Turkish-Islamic guild, Head doctor, Medicine, Foundation, Hermitage

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 134006075 No'lu öğrencisi Tuğrul KALEM'in "Ahi Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri" adlı tezi 22 /05 / 2017 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Prof. Dr. Mustafa Murat ÖNTUĞ	
Üye	: Prof. Dr. Saim SAVAŞ	
Üye	: Prof. Dr. Mustafa ERAVCI	
Üye	: Prof. Dr. Turan GÖKÇE	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Meriç GÜVEN	

Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda etkili olan dört teşkilattan(Gâziyân-ı Rum, Bacıyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum, Ahiyân-ı Rum) biri olan ahilik, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatını tanzim eden kurumlardan biri olarak yüzyıllarca varlığını devam ettirmiştir. Kardeşlik ve insanlık yönü çok kuvvetli olan ahilik, uygulandığı süre içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli faktörlerden biri olarak varlığını sürdürmüştür. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret yollarındaki değişiklikler ve imparatorluğun içerisinde bulunduğu iktisadi durum ahi birliklerinin çözülmesine sebep olmuştur.

Ahi birlikleri başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak ortaya çıkmış, daha sonraları genişleyerek bütün esnaf gruplarını içine alan bir kuruluş haline gelmiştir. Bu tezde; Osmanlı hekimbaşlarından Ahi Çelebi'nin hayatı, eserleri ve vâkıf eserleri arşiv vesikalarından faydalanılarak ele alınmıştır.

Tez giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. *Giriş bölümünde* fütüvvet ve ahilik ilişkisi ele alınmıştır. *Birinci bölümde* Anadolu ahi teşkilatının kuruluşu üzerinde durulmuştur. *İkinci bölümde* Ahi Çelebi'nin hayatı ve eserleri açıklanmaya çalışılmıştır. *Üçüncü bölümde* Ahi Çelebi'nin vâkıf eserleri ile ilgili bilgi ve bilgiler değerlendirilmiştir. *Dördüncü bölümde* Ahi Çelebi adına kurulan mahalle, kaza, yer isimleri ve zaviyeler hakkında bilgi verilmiştir.

Tez çalışması sırasında fikir ve tavsiyelerinden yararlandığım, yardımını hiç esirgemeyen tez danışmanım, M. Murat ÖNTUĞ'a, aileme ve sevgili arkadaşlarıma, yardımı dokunan herkese teşekkür ederim.

Tuğrul KALEM

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Tuğrul KALEM

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul-1990

Eğitim:

Lisans Öğretimi: Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü(2009/2013)

Lise Öğretimi: Sağmalcılar Lisesi(2004/2007)

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İletişim:

e-posta adresi: tugrulkalem@hotmail.com

KISALTMALAR

A.A.	: Ahilik Ansiklopedisi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.mad.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.MKT.MVL.	: Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT.NZD.	: Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı
A.MTZ.(04).	: Sadaret Eyalet-i Mümütaze Bulgaristan Evrakı
A.RSK.d.	: Bab-1 Asafî Ruus Kalemî Defteri
AE.SABH.I.	: Ali Emiri Abdülhamid I
AE.SAMD.III.	: Ali Emiri Ahmed III
AE.SMHD.I.	: Ali Emiri Mahmud I
AE.SMST.III.	: Ali Emiri Mustafa III
AE.SOSM.III.	: Ali Emiri Osman III
AE.SSLM.III.	: Ali Emiri Selim III
bkz.	: Bakınız
BEO.	: Babıali Evrak Odası Evrakı
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askeriye
C.BLD.	: Cevdet Belediye
C. EV.	: Cevdet Evkaf
çev.	: Çeviren
DH.İD.	: Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EV.d.	: Evkaf Defterleri
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İ.EV.	: İrade Evkaf
İE.EV.	: İbnülemin Vâkıf

M.	: Miladi
MF. MKT.	: Mektubi Kalemî
MVL.	: Meclis-i Vâlâ Evrakı
nr.	: Numara
PLK.p.	: Plan-Proje
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ŞD.	: Şura-yı Devlet Evrakı
TFR.I.ŞKT.	: Rumeli Müfettişliđi Arzuhaller
TTK.	: Türk Tarih Kurumu

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
ÖZGEÇMİŞ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xvi

GİRİŞ

FÜTÜVVETTEN AHİLİĞE GİDEN YOL

I. BÖLÜM

ANADOLU AHİ TEŞKİLATI'NIN KURULMASI

1.1. AHİLİĞİN TANIMI	8
1.1.1. KELİME OLARAK AHİLİK	8
1.1.2. TERİM OLARAK AHİLİK.....	9
1.2. AHİLİKTE HİYERARŞİK YAPI.....	9
1.2.1. YAMAKLIK.....	10
1.2.2. ÇIRAKLIK	11
1.2.3. KALFALIK.....	12
1.2.4. USTALIK	12
1.3. AHİLİĞİN ETKİ ALANLARI	13
1.3.1. SOSYAL HİZMETLERE KATKISI.....	13
1.3.2. SİYASİ VE ASKERİ HAYAT ÜZERİNDEKİ YERİ	15
1.3.3. EKONOMİK HAYATA KATKILARI.....	19
1.3.4. AHİLİĞİN SOSYAL GÜVENLİĞİ SAĞLAMADAKİ ETKİSİ	20
1.4. AHİ BİRLİKLERİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ VE AHİLİĞİN ORTADAN KALKMASI.....	20
1.4.1. DIŞ SEBEPLER	21
1.4.2. İÇ SEBEPLER.....	21
1.4.3. AHİLİĞİN ORTADAN KALKMASI.....	23

II. BÖLÜM

AHİ ÇELEBİ VE YAZDIĞI KİTAPLAR

2.1. AHİ ÇELEBİ'NİN HAYATI	25
2.2. AHİ ÇELEBİ'NİN ESERLERİ	31
2.2.1. RİSALETÜ HASÂTÜ'L KİLYE VE'L-MESANE	32
2.2.2. FEVÂİDÜ'S-SULTANİYE Fİ'L-KAVÂİDİ'T-TİBBİYYE.....	36
2.2.3. ŞERH EL-MUCEZ.....	36
2.2.4. RİSALE Fİ'T-TİB.....	37
2.2.5. MESNEVİ Fİ'T-TİB.....	37
2.2.6. TERKİB-İ MÜREKKEB	37
2.2.7. RİSALE Fİ BEYÂN A'MÂL EL-AŞRİBA VE'L-ME'ÂCİN EL-MÜCARRABA VE FEVÂİDİHÂ	38
2.2.8. ŞERH-İ KÂNUNÇE Lİ'L-ÇAĞMINÎ	38

III. BÖLÜM

AHİ ÇELEBİ'NİN VÂKIF ESERLERİ

3.1. AHİ ÇELEBİ CAMİİ.....	39
3.1.1. AHİ ÇELEBİ CAMİİ'NİN BÂNİSİ VE İNŞASI	39
3.1.2. AHİ ÇELEBİ CAMİİ'NİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR	40
3.1.3. AHİ ÇELEBİ CAMİİ'NİN MİMARİSİ.....	41
3.1.4. AHİ ÇELEBİ CAMİİ'NDE EVLİYA ÇELEBİ'NİN RÜYASI.....	42
3.2. AHİ ÇELEBİ ÇEŞMESİ	42
3.3. AHİ ÇELEBİ HAMAMI	43
3.4. AHİ ÇELEBİ MEKTEBİ	44
3.5. AHİ ÇELEBİ RÜŞTİYESİ.....	45
3.5.1. ÖĞRETİM KADROSU.....	46
3.5.1.1. MUALLİM-İ EVVEL.....	47
3.5.1.2. MUALLİM-İ SÂNÎ	47
3.5.1.3. LİSAN-I OSMANİ MUALLİMİ.....	48
3.5.1.4. HÜSN-İ HAT MUALLİMİ.....	48
3.5.2. OKUTULAN KİTAPLAR.....	48
3.6. AHİ ÇELEBİ MEDRESESİ.....	51
3.7. AHİ ÇELEBİ TÜRRESİ.....	51
3.8. AHİ ÇELEBİ VAKFI	52

3.8.1. AHİ ÇELEBİ VAKFI VE VÂKIF GELİRLERİ	52
3.8.2. AHİ ÇELEBİ VÂKIFINDAN ÜCRET ALAN GÖREVLİLER.....	55
3.8.2.1. VÂKIF GÖREVLİLERİ	55
3.8.2.1.1. Müteveli	55
3.8.2.1.2. Nazır	55
3.8.2.1.3. Câbi	55
3.8.2.1.4. Kâtib.....	56
3.8.2.1.5. Ruznamçeci.....	56
3.8.2.1.6. Mu'temed	56
3.8.2.2. DİNÎ GÖREVLİLER.....	56
3.8.2.2.1. İmam	56
3.8.2.2.2. Müezzin	57
3.8.2.2.3. Hatip.....	57
3.8.2.2.4. Du'âgû	58
3.8.2.2.5. Cüz-hân	59
3.8.2.2.6. Ser-mahfil.....	59
3.8.2.2.7. Vaiz.....	60
3.8.2.2.8. Mu'arrif.....	60
3.8.2.2.9. Devir-hân	60
3.8.2.2.10. İhlâs-hân.....	61
3.8.2.3. EĞİTİM GÖREVLİLERİ	61
3.8.2.3.1. Mu'allim-i Sıbyân	61
3.8.2.3.2. Dersiâm	61
3.8.2.4. TEMİZLİK VE AYDINLATMA GÖREVLİLERİ.....	62
3.8.2.4.1. Kayyım.....	62
3.8.2.4.2. Ferrâş	63
3.8.2.4.3. Ferrâş-ı Kenef.....	63
3.8.2.4.4. Sirâcî	64
3.8.2.5. DİĞER GÖREVLİLER	64
3.8.2.5.1. Âbkeşlik.....	64
3.8.2.5.2. Saka	64
3.8.2.5.3. Ecza ve Sandığı	64
3.8.2.5.4. Musalliye	65
3.8.2.5.5. Kürsi-hân	65
3.8.2.5.6. Sebilci	65

IV. BÖLÜM**AHİ ÇELEBİ ADINA KURULAN MAHALLE, KAZA, YER İSİMLERİ VE
ZAVİYELER**

4.1. AHİ ÇELEBİ MAHALLESİ	66
4.2. AHİ ÇELEBİ KAZASI.....	67
4.3. AHİ ÇELEBİ ZAVİYESİ (DEVREKANİ)	72
4.4. AHİ ÇELEBİ ZAVİYESİ (KALECİK).....	74
SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR.....	78
EKLER:	86

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Ahi Çelebi Vakfının H.976/M.1568-1569 Tahrir Kaydına Göre Umumi Görünüşü	53
Tablo 2: Ahi Çelebi Vakfından Ücret Alan Du'âgû'lar	58
Tablo 3: Filibe Sancağının 1831 Sayımına Göre Erkek Nüfus Miktarı	67
Tablo 4: H.1287/M.1870-1871 ve H.1288/M.1871-1872 Edirne Vilâyeti Salnâmelerine Göre Filibe Sancağındaki Erkek Nüfus Miktarı.....	68
Tablo 5: Ahi Çelebi Kazasına Bağlı Olan Karyelerin İmam Ve Muhtarlarını Gösteren Defter(21 Şevval 1250/20 Şubat 1835)	70
Tablo 6: H.1316/M.1898-1899 Maârif Sâlnamesi Kayıtlarına göre Ahi Çelebi Kazasındaki Mektepler	72

GİRİŞ

FÜTÜVVETTEN AHİLİĞE GİDEN YOL

Fütüvvet, mastar anlamında Arapça bir kelimedir. Cömert, yiğit, delikanlı, gözü pek gibi anlamlara gelen "Feta" (Çoğulu fityân) kelimesinden türemiş olup ahlakî ve insanî üstün meziyetlerden olan kahramanlık, hak ve hukuka riayet etmek, fazilet icaplarını yerine getirmek, güzel huylu, feragat sahibi olmak, malıyla ve gücüyle başkalarına yardıma koşmak, bağışlayıcı olmak ve Allah yolunda nefsinin hakir tutmak gibi anlamlar taşır. Bu yüksek meziyetlere sahip olan "Feta" ideal insan tipidir¹.

Fütüvvet sahibi insanlar Arap toplumunda belirli dönemlerde çok önemli mevki ve rollere sahip olmuşlardır. İslam dünyası yeni fetihlerle genişlemiş ve içtimai yapıda köklü değişikliklere uğramıştır. Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasındaki sürtüşme sünni, şii, mut'ezile ve sufi mezhepleri arasındaki münakaşalar, suçlamalar ve mücadeleler gibi olaylar insanların ortak bazı yüce değerler etrafında birleşmelerini de beraber getirmiştir. Zaten cahiliye döneminde haksızlıklara karşı olan, adaleti temin etme gibi gayeleri bulunan "Hilfu'l-Fuzul" adında bir teşkilatın varlığı da bilinmektedir. Bu teşkilata Hz. Muhammed de üyedir ve faaliyetlerini övmüştür. Bu teşkilatın daha İslami bir yorumla yeni bir hüviyet kazanmış olması muhtemeldir. Daha sonraki yüzyıllarda (H.III./M.IX.) ilk önce Horasan ve Maverâünnehir'de, fütüvvet ehli teşkilatlanarak ülkelerini hayata geçirme imkânı bulmuşlardır. H.VI./M.XII. yüzyılın sonlarında fütüvvet birlikleri mezhebi ve tasavvufi gruplar halinde bulunmaktaydılar. Bu gruplar farklı şeyh ve liderlere bağlıydılar².

Fütüvvet sahibi olmak kişinin siyasi iktidarını pekiştirmesi açısından önemlidir. "34. Abbasi halifesi en-Nâsır li Dînillah (575-622) bazı siyasi emellerle fütüvvet hareketini yeniden organize etmiş ve yeni bir temele oturtmuştur. Böylece fütüvvet hareketi yeni bir mahiyet kazanmış ve yeni bir gelişme tarzı göstermeye başlamıştır"³. Bundan sonra Abbasi halifesi çeşitli karışıklıklar altında bulunan ülkesini, fütüvvet harekâtını bir düzene koyarak ve bu teşkilatın başına geçerek

---

¹ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Kültür Kitabevi, Konya 1991, s.11-12; İbrahim Durak-Atilla Yücel, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XV, S.II, Isparta 2010, s.152.

² Bayram, *a.g.e.*, s.13-14.

³ Bayram, *a.g.e.*, s.21.

kontrol altına alabilmiş, siyasi gücünü arttırabilmiştir. Halife kendisi bizzat şedd kuşanmış ve kuşattırmıştır. Nâsır li Dînillah'ın en büyük destekçisi ve yardımcısı ise Şihabüddin Ebu Hafs Ömer üs-Suhraverdi'dir.

Suhraverdi, fütüvvet teşkilatının yönetmeliği demek olan bir fütüvvetnâme düzenlemiştir. Bu fütüvvetnâmede teşkilat mensuplarının uymaları gereken usul, erkan ve yapılacak törenler, merasimler açıklanmıştır. Aynı zamanda bu belgede hem tasavvufî hem de imamiyye akideleri iç içe bulunmaktadır. Nâsır li Dînillah böylece hem şia topluluğu hem de sufi topluluğunu kendi başkanlığı altında birleştirmeyi hedeflemiştir⁴. Burada fütüvvetin birleştirici rolü dikkatimizi çekmektedir.

Fütüvvetçilik ile Ahilik arasındaki benzerlik ve farklılıklara baktığımızda; Ahi Birliklerine aynı zamanda "Fütüvvet Birlikleri", genç Ahilere "Feta" denirdi. Ahi teşkilatına giriş şartlarını, uyulması gereken kaideleri ve törenleri kapsayan Ahi yönetmeliği niteliğindeki eserlere "Fütüvvetnâme" denilmesi gibi Ahi Birlikleri ile fütüvvet teşkilatı arasında şekli benzerlikler vardır. Aynı zamanda "Ahiliğin, ahlakî ve terbiyevî prensipleri, daha önce tasavvufçuların geliştirip formülleştirdiği fütüvvetnâmelerden aldığı şüphesizdir⁵. Ancak, bu benzerliklere bakılarak Ahiliğin fütüvvetçiliğin bir kopyası olduğu kanaatine varmak son derece yanıltıcıdır.

Fütüvvetçilik daha çok kişisel erdemlere ve askerî niteliklere önem verdiği halde, Ahilik, XIV. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin askerî ve yönetim kuruluşlarını düzene koymasına dek, hem esnaf ve sanatkârlara hem de devletin askeri güçleri yanında Abbasiler yönetimindeki fütüvvetçiler gibi onlara yardımcı olarak görev yapmış bir kuruluştur. Amaçtaki bu farklılık, kendisini teşkilatlanmada da belli etmektedir. Fütüvvet teşkilatı üyeleri temelde üç gruba ayrılmaktaydılar: Kavlı, Seyfî, Şürbî.⁶

Kavlı fütüvvet grubu sanatkârlardan, seyfî fütüvvet grubu askerlerden meydana gelmektedir. Bu grupların dışındakiler ise şürbî grubunu meydana getirirdi. Ahi birliklerinde ise meslek dalları esasına göre bir teşkilatlanma vardı. Her

⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK. Basımevi, Ankara 1997, s.18; Abdülbâki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2011, s.17-34; Ziya Kazıcı, "Esnaf Teşkilâtı Ahilik", *Diyanet Dergisi*, C. XVII, S. III, B.y.y. 1978, s.255.

⁵ Yusuf Ekici, *Ahilik*, Sistem Ofset, Ankara 1989, s.12-13.

⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Saffet Sarıkaya, "Kavlı", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. II, Ankara 2016, s.60-61; Mehmet Saffet Sarıkaya, "Seyfî", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. II, Ankara 2016, s.243-244; Mehmet Saffet Sarıkaya, "Şürbî", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. II, Ankara 2016, s.293-294.

şehirdeki değişik meslek gruplarının (saraç, debbağ, terzi, kuyumcu vb.) ayrı birlikleri vardı. Bu bakımdan Ahi birlikleri, fütüvvetten farklı olarak mesleki-ahlaki bir kuruluştur. Hâlbuki fütüvvetçi olmak için, meslek ya da sanat sahibi olmaya gerek yoktur.

Anadolu'da görülen Ahilik teşkilatını tanımak için ilk kaynak olan Fütüvvetnâmelere bakmak gerekir. Fütüvvetnâmeler dönemin ilmi geleneğine uygun olarak önce Arapça ve Farsça kaleme alınmıştır. Ancak hitap ettiği zümrenin Türk ve özellikle halk kesiminden oluşu, Türk edebiyatının çeşitli sebepler içinde gelişme sürecine girmesi; Fütüvvetnâmelerin de Türkçe yazılmasına sebep olmuştur⁷.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, fütüvvetin soysal bir müessese olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin bir şekilde bilinmemektedir. Fütüvvet kelimesinin anlam ve içeriğine bakıldığı zaman burada belirtilen yiğitlik, mertlik vb. kavramların ilk insanla birlikte dünyada hayat bulduğu görülür.

Nitekim Sülemi, Fütüvvetnâmesinde bunu şöyle açıklamaktadır:

"Fütüvveti Kabil koyunca Habil onu kabul etti. Şit, Onun hakkını yerine getirdi, onu her türlü çirkin şeylerden korudu, İdris de onunla yüksek makama çıkartıldı. Fütüvvet sevgisi ile Nuh, inledi ve üzerinde fütüvvetin nuru parladı.

Fütüvvetle, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e açık feth verildi, iki kardeş (Hz. Ebubekir - Hz. Ömer)'i ve amcasının oğlu Hz. Ali'yi fütüvvet emiri yaptı."

Kısacası kâmil insan tarifini kapsayan Fütüvvetin bir müessese olarak yukarıda izah edildiği tarzda oluştuğu ve bu şekilde devam ettirildiği bir kabullenme, bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu kesin bir şekilde ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Müesseseleşmiş bir kurumdan ziyade bireysel bir inanış ve öğretisi biçimindedir⁸ diye biliriz.

Fütüvvet kavramını tarihsel açıdan ele alırsak: Cahiliye devrinde Arap toplumundaki feta tipinden, İslami dönemde kurumlaşmış bir Fütüvvet teşkilatına, bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi bir nitelik kazanmasına, oradan da esnaf kesimiyle kaynaşarak mesleki bir mahiyet alan Ahilik kavramına dönüşmesine kadar uzanan uzun bir tarihi gelişme ve değişime sahiptir.

Bu nedenle fütüvvet kavramını dörtlü bir tarihi tasnife tabi tutmak suretiyle açıklamak, daha aydınlatıcı olacaktır.

⁷ Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.1.

⁸ Veysi Erken, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Berikan Yayınları, Ankara 2002, s.8-9.

1. Cahiliye Fetasıyla bağlantılı bir şekilde İslam'ın ilk yüzyılında belirmeye başlayan "Sosyal bir kavram olarak fütüvvet".

2. IX. yüzyılda sosyal bir yapılanma halinde gençler arasında içtimai, iktisadi ve siyasi bir kurumlaşmaya dönüşen, son Abbasi döneminde de resmi bir devlet kurumu haline getirilen "Teşkilat olarak fütüvvet".

3. Yine IX. yüzyılda, artık ferdi yaşayış biçiminden sıyrılıp kurumsallaşmaya başlayan tasavvuf hareketine paralel olarak sufilikle iç içe geçen "Tasavvufi fütüvvet".

4. Son aşama esnaf tabakasıyla bütünleşerek yine bir sufi kurum hüviyetine geniş ölçüde sahip olan, mesleki teşekkül niteliğinde "Ahilik fütüvveti"⁹dir.

---

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XIII, İstanbul 1996, s.261.

I. BÖLÜM

ANADOLU AHI TEŞKİLATI'NIN KURULMASI

Fütüvvetin Anadolu'ya geçişi Halife Nâsır li Dînillah zamanındaki siyasi ve kültürel temaslarla başlamıştır. I.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Bağdat'a giden Malatyalı şeyh Mecdü'd-Din İshak dönüştürme birçok ilim adamı ve şeyhleri de beraberinde getirmiştir. Bunların arasında olan Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani de Anadolu'daki Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhlerin lideridir. Son araştırmalara göre Anadolu'ya gelen bu grup içerisinde o sırada Bağdat'ta bulunmakta olan Ahi Evren'de yer almaktadır¹⁰.

Anadolu Selçuklu sultanları fütüvvet teşkilatına mensup bu şeyh ve dervişleri himaye ederek fütüvvet harekâtının Anadolu'da yayılmasını sağlamışlardır. Abbasi halifeleri Selçuklu sultanlarına elçilerle şedd ve şalvar göndermişlerdir. "İşte Anadolu Ahi teşkilatı, Anadolu Selçukluları zamanındaki bu siyasi ve kültürel münasebetler ve faaliyetler sonucunda Anadolu'da meydana gelen sosyal ve kültürel ortamda kurulmuştur. O dönemde Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud gibi hâkim ve bilge kişilerin rehberliği sonucunda fütüvvet teşkilatının yapısı içinde ahilik denilen ayrı bir teşkilat teşekkül etmiştir. Tabii o dönemde Anadolu'daki sosyal, kültürel, siyasi, ticari, sınai ve hatta askeri ortam ve şartlarda Ahi teşkilatının kurulmasında etken olmuştur"¹¹. Bu ortam ve şartlar Ahiliğin ortaya çıkmasına ve belli bir istikamette gelişme göstermesine olanak sağlamıştır.

Buraya kadar verilen bilgilere göre fütüvvet anlayışı ve harekâtı Anadolu'ya Abbasilerden geçmiştir. Fakat sosyo-kültürel bir olay olarak her müesseseye ve anlayış her toplumda, her coğrafyada biraz daha değişik bir karakter ve yorum kazanmaktadır. Temelde bu insan topluluklarının kültür farklılıklarını oluşturur. Ortaçağdaki şövalyelik buna bir misal teşkil edebilir. Buradan hareketle iddia edebiliriz ki, Anadolu fütüvvet harekâtı ve ahilik, Arap-İslam fütüvvetinin tıpatıp benzer bir taklidi ve uzantısı değildir. Ayrıca genel görünüm dâhilinde Türk tarihi henüz temeline oturtulabilmiş değildir. Şüphesiz Türk tarihinin temeli, Orta Asya hayatı ve temeline dayanır. O zamanlarda da Türk toplumu devletler kurmuş ve birçok müesseseler meydana getirmiştir. O döneme ait yazılı kaynakların çok az olması ise bir dezavantaj olarak karşımıza çıkmakta ve bizi bazı bilgilerden mahrum bırakmaktadır. Bu yüzden ki, Türk fütüvvet ve Ahilik kurumunun İslam öncesi

¹⁰ Bayram, *a.g.e.*, s.81.

¹¹ Bayram, *a.g.e.*, s.30.

geçmişten aldığı muhtemel unsur ve özellikleri izaha muhtaç görünmektedir. Fütüvvetin kaynağı olan iyilik, yiğitlik, civanmertlik gibi öğeler genelde köklü milletlerin karakterlerinde mevcuttur ve bize göre de alplik ve alperenlik de Türk milletinin İslam'dan önceki hayatında da mevcut olan en güzel hasletlerinden birisidir¹². Zaten fütüvvet hareketi bu milletin karakterine uygun olmasaydı bu mevkiye ulaşamaz ve toplumda yer edinemezdi.

Ahiliğin kaynağı ve fütüvvet harekâtıyla alakası yönünde yoğun çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaları yapan ilim adamları arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlar ana hatlarıyla şöyledir:

Bunlardan birisi Ahiliğin tüzükleri bakımından fütüvvetçilikle bazı benzerlikler göstermesine rağmen Türk yiğitliği, yardımseverliği ve konukseverliğinin bir ürünü olduğunu savunur¹³.

Bir başka görüş: "Futuvva bir zamanlar yaşadığı hiç bir yerde tam manasıyla sönmemiştir. O, yalnız esnaflıkla birleşmek ve bu suretle loncaların nizam prensibi haline gelmek suretiyle başka şekiller almıştır. Bu istihalenin ne şekilde vuku bulduğu, İslam Şark'ın bütün ülkeleri için vuzuhla malûm değildir. Bu hususta, nispeten en iyi şekilde Türkiye için malûmata sahip bulunuyoruz. Bu da, Futuvva'nın, Türkiye'de ve hasseten Selçuklu Anadolu'sunda, şehirlerin zanaat erbabı arasında, zahiren, teşkilatında Futuvva mümessilinin Ahi kelimesiyle adlandırılmasından tebarüz eden alâkabahş bir hususi şekil alması vakıasına bağlıdır. Bundan dolayı Anadolu'nun bu kendine mahsus Futuvva şeklini Ahilik tesmiye ediyoruz"¹⁴ diyerek fütüvvetin esnaflıkla birleşerek ileride lonca teşkilatının temelini oluşturduğunu söylemektedir.

Bu konudaki bir başka çalışmayı Mikail Bayram yapmıştır. Bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir. Ahiliğin kurucusu Ahi Evren'in çocukluğu ve ilk tahsil devresi asli memleketi olan Azerbaycan'da geçmiştir. Fakat gençliğinde Horasan ve Maverâünnehir'de bulunmuş ve burada bulunan Eş'arı kalamcı Fahr-i Razi'den (H.606/M.1209-1210) ders almıştır. Bayram, Ahi Evren'in (H.601/M.1204-1205) yıllarında Bağdat'a geldiğini ve burada Şeyh Evhadü'd-Din ile tanıştığını belirtir. Ona bağlılığı ömür boyunca sürmüştü ve o vesileyle de Halife en Nâsır li

¹² Bayram, *a.g.e.*, s.132.

¹³ Ramazan Karaman, "Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi ve Çorum Tarihinde Ahilik", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. I, Çorum 2014, s.95.

¹⁴ Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, s.17.

Dînillah'ın kurduğu fütüvvet teşkilatına girmiştir. Aynı yıl Anadolu Selçukluları Sultanı I.Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta geçince, cülûsunu Abbasi Halifesi Nâsır li-Dinillâh'a bildirmek için hocası Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ı (Sadru'd-Din Konevi'nin babası) Bağdat'a göndermiştir. Mecdü'd-Din İshak diplomat olarak o yıl içinde hacca da gitmiş geri dönüşte birçok meşayih ve bilginleri de beraberinde Anadolu'ya getirmiştir. İşte bu kafilenin arasında Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud'da vardır¹⁵. Böylelikle Anadolu Ahi teşkilatı kurulmuştur.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığına göre fütüvvet hareketi Türk milletinin asli karakterine çok uygun bir yapıda bulunduğu için, Ahi Evren vasıtasıyla Anadolu'da kendisine iyi bir yer edinmiş ve meslek teşkilatı şeklinde vücut bulmuştur. Dolayısıyla bu iki teşkilatın birbirine yakınlığını sadece tüzük benzerliği veya yakınlığı olarak kabul etmek oldukça yanlış olacaktır. Tabii bu arada Orta Asya'dan almış olabileceği muhtemel unsurları da göz önünde tutmanın faydalı olacağı inancındayız. Meseleyi tek boyutlu bir görüntüye sokmakta çok sakıncalı olacaktır. Çünkü "sosyal yapıları, birlik ve kurumlardan, birlik ve kurumları da sosyal yapılardan ayırarak ele almak mümkün değildir. Çünkü her sosyal yapı bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür"¹⁶. Bu iki teşkilat birbirlerinin tıpatıp aynısı olmadığı gibi birbirinden çok farklı da değildir.

XI. yüzyılda Anadolu'ya gelen göçebe Türk boyları yavaş yavaş şehirlere yerleştirilmekte ve böylece şehirlerin Türkleşme ve İslamlaşma gayesi de yerine getirilmeye çalışılmaktaydı. Bu arada bu insanların birer iş ve sanat sahibi olmalarının sağlanması, onların yerleşik hayata geçebilmeleri için zaruri bulunmaktaydı. Bu ihtiyaçtan dolayı Ahi teşkilatı kurulmuş ve göçebe Türkmenlerin bir iş ve meslek sahibi olarak şehir hayatına geçişleri ve çevreye uyum sağlamaları gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Buhara, Taşkent, Semerkant yüksek kültür ve medeniyet ocakları idi. Anadolu'ya göç eden topluluk içinde zaten çok sayıda meslek erbabı da vardı. Bu noktada Sebahattin Güllü'nün *Ahi Birlikleri* adlı eserinde üretim açısından Osmanlı Toplumunu sınıflandırması konuya değişik bir bakış açısı getirdiğinden bahsetmek istiyoruz.

Osmanlı toplumu için üç ana üretim tipi mevcuttur:

¹⁵ Bayram, *a.g.e.*, s.80-81.

¹⁶ Sabahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1977, s.14.

Osmanlı toplumunun "Kendine özgü" bir yapısı olduğu görüşü;

Osmanlı toplumunun "Fedoa" bir yapısı olduğu görüşü;

Osmanlı toplumunun "Asya Tipi Üretim Tarzı" modeline uygun bir yapısı olduğu görüşü¹⁷;

Bütün bu görüşlerde tarım dışı üretim ilişkilerinin ihmal edildiği görülmektedir. Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında tarım dışı üretim kesimini meydana getiren esnaf ve sanatkâr zümresinin içinde teşkilatlandığı birliğin genel adı "Ahilik'tir.

Ahilik gerçek manasıyla İslamiyet'in ortaya çıktığı çağlardaki toplum yapısına Roma ve Bizans toplumlarına bir taraftan da Orta Asya Türk toplumu gibi üç kaynaktan gelen etkilerin Anadolu insanı tarafından Selçuklu ve Osmanlı devirlerindeki Anadolu toplumunun sosyo-ekonomik şartları içinde yoğrulması ve biçimlendirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da VI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar bir dönemi kapsamaktadır.

1.1. AHİLİĞİN TANIMI

1.1.1. KELİME OLARAK AHİLİK

Ahi kelimesinin kaynağı ile ilgili farklı iki görüş bulunmaktadır. Ünlü seyyah İbn Battuta'nın da aralarında bulunduğu birinci görüşe göre ahi kelimesinin kaynağı Arapçadır ve Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Ahi, kelimesinin Arapçadan Türkçeye geçtiğini ileri süren araştırmacılara göre ahi, erkek kardeş manasına gelen "ah" kelimesinin sonuna birinci tekil şahıslar için kullanılan ve sahiplik ifade eden "ye" zamirinin bitişmesinden oluşan bir kelimedir¹⁸. Ahi kelimesi bu haliyle "kardeşim" anlamındadır. Bu görüşü benimseyenlerden biri olan Hüseyin Kazım Kadri, ahi kelimesinin Arapça olduğunu lûgatında şu şekilde izah etmiştir; "Ahi Arapçada, kardeş, birader, yar, dost, ihvan kardeşler, dostlar, bir tarikata ve mesleğe tabi olanlar anlamındadır"¹⁹.

Ahi kelimesini tetkik edenlerin bir kısmı ise bu kelimenin "*Divânü Lugâti't-Türk*" ve "*Kutadgu Bilig*" gibi eski Türkçe metinlerde geçen, cömert, eli açık, ali cenap gibi anlamlara gelen "akı" kelimesinden gelmiş olabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir²⁰. Bu görüşte olanlara göre Ahi, kelimedeki "k" harfinin "h" olarak

¹⁷ Güllülü, *a.g.e.*, s.11.

¹⁸ Mefail Hızlı, "Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci", *Ahilik*, (ed. Baki Çakır-İskender Gümüş), Kırklareli Üniversitesi Yayınları, Kırklareli 2011, s.22.

¹⁹ Erken, *a.g.e.*, s.21-22.

²⁰ Bayram, *a.g.e.*, s.3.

telaffuz edilmesinden doğmuştur. Misal olarak, okumak, bakmak, yerine okumak, bakmak veya okumağ, bakmağ denildiği bilinmektedir. Buna göre ahi kelimesi cömert, eli açık, anlamlarına gelen "akı" kelimesinin "h" sesi ile okunmasından türemiş ve terimleşmiştir²¹. *Divânü Lugâti't-Türk*'ün mütercimi Besim Atalay'ın akı "eli açık, koçak, selek, cömert" kelimesi ile ilgili olarak "Her Türkçe kelimeyi Arapça bir kökene bağlamak isteyenler Türkçenin 'akı' kelimesini Arapçanın 'ahi' kelimesine bağlamışlar. Türk'ün akıları Arab'ın ahileri şekline konmuş"²² şeklinde bir dipnot düşmesi önemlidir.

Ahi, Akı; kökü hangi kelimedenden gelirse gelsin veya hangisi kullanılırsa kullanılsın Ahi kelimesinin tasavvufi bir mahiyete sahip olduğu ve bu iki görüşte belirtilen anlamları kapsadığı dolayısıyla böyle bir ayrıma gerek olmadığı fikri olarak herkesin üzerinde ittifak ettiği bir kanaattir. Zaten Ahilik müessesesinin cömertliğe, el açıklığına, mertliğe dayandığı gibi, fertlerin birbirini kardeş görmelerine de dayandığı tarihsel olarak da sabittir.

1.1.2. TERİM OLARAK AHİLİK

Ahilik, Anadolu'da İslam inançları çerçevesinde oluşmuş üretici ve yardımlaşma birliğine verilen addır. Bu konuyu araştıran batılı oryantalistlere göre Ahilik temeli fütüvvete dayanan fakat fütüvvetten farklı ve Anadolu Türklerinin biçimlendirdiği bir kuruluştur. Bu oryantalistlerden Claude Cahen'e göre Türkler Fütüvveti İslamiyet'ten almış ve kendilerine göre yeniden yorumlamışlardır²³.

En geniş manada Ahilik, "XIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına dek Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerine kadar yayılmış, insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşmayı teessüs ettirmeye çalışmış esnaf ve sanatkârlar birliğine verilen addır"²⁴ denilerek 700 yıl boyunca birçok açıdan toplumun ihtiyacını karşılamış bir teşkilat olduğu ortaya konulmuştur.

1.2. AHİLİKTE HİYERARŞİK YAPI

Ahi birlikleri, başlangıçta, debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak ortaya çıkmış, daha sonraları genişleyerek bütün esnafı kapsayan

²¹ Erken, *a.g.e.*, s.21.

²² Ahmet Günşen, "Ahi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.30.

²³ Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, TTK. Basımevi, C. L, S. 197, Ankara 1986, s.601.

²⁴ Çağatay, *a.g.e.*, s.43.

sosyal bir kuruluş haline gelmiştir²⁵. Bu sosyal kuruluş sadece üretimi amaç edinmemiş ahlaki yönden de topluma yön vermiştir.

Ahi Birliklerinde meslek içindeki rütbeler çırak, kalfa ve usta şeklindedir. Mesleğe ilk girenlere çırak ya da yiğit denilmiştir. Ahilik ise daha sonra kazanılmıştır. Ahi, Şedd (peştamal) kuşanmış ve usta olmuş esnaf ve zanaat erbabına verilen addır. Ahilerin üzerinde ise sırasıyla nakipler, halifeler ve şeyhler vardır. Bunlar ise birliğin üst düzey yöneticileriydiler²⁶. Bu rütbeler arasındaki geçişler belirli şartlara bağlanmış ve bu şartlar sıkı bir denetim mekanizması ile kontrol edilmiştir.

Ahilikte üyeler basamak basamak yükselirdi. Bu basamaklar ve bu basamaklarda asgari ve azami bekleme süreleri şöyledir:²⁷

-Yamaklık dönemi: Genelde iki yıldır.

-Çıraklık dönemi: Genelde 1001 gündür. Bazı mesleklerde 20 yıla kadar uzayabilir.

-Kalfalık dönemi: Genelde üç yıldır.

-Ustalık dönemi: Kalfa iken üç çırak yetiştirmek.

1.2.1. YAMAKLIK

Ahilik teşkilatına ilk girenlere "yiğit" ya da "çırak" gibi isimler verilirdi. Henüz teşkilata girmemiş çırak adaylarına ise "yamak" adı verilirdi. Yamaklık şartları ise şunlardır.

-Bir esnafa yamak olabilmek için, 10 yaşından küçük olmak gerekirdi.

-İşe devamının velisi tarafından sağlanması gerekirdi²⁸.

İki yıl ücretsiz olarak bir ustanın yanında yamaklık eden çocuklar, özel bir törenle çıraklığa yükselirdi. Yapılacak bu törene çırak adayının velisi, ustası, kalfaları sabah namazına müteakip esnaf başkanının dükkânında bir araya gelir, bundan sonra esnaf başkanı çırağın sırtını sıvazlayarak işine devam etmesini, ibadetini yapmasını, ustasına, kalfasına ve ailesine itaat etmesini ve yalandan

²⁵ Muhittin Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, Hayat Yayınları, İstanbul 2002, s.26.

²⁶ Ekinci, *a.g.e.*, s.95-96.

²⁷ Ekici, *a.g.e.*, s.96-97.

²⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s.40.

kaçınması gerektiği gibi konularda nasihatte bulunurdu²⁹. Yapılan bu törenden sonra yamalık yapan çocuk çırak olmayı hak kazanmış olurdu.

1.2.2. ÇIRAKLIK

Herhangi bir sanatı öğrenmek isteyen genç, o sanatın ustalarından birinin yanına çırak olarak verilir. Herkes istediği bir sanata intisap edebilirdi. Kendisine iki tane "yol kardeşi" (yiğit başı) seçerdi³⁰. Bu ilişki gençlerin ömürleri boyunca sürerdi. Böylece gençlerin eğitim süresi içerisinde Ahilik kaidelerine bağlılıkları kontrol altına alınmış olurdu. Gençler arasında Ahilik prensiplerini ihmal edenler veya hatalı davranışlarda bulunanlar birbirinden sorumlu tutulmuşlardır.

Bir çırak veya kalfa ustasının izini olmadan dükkânını terk edip başka bir ustanın yanında çalışmamaktadır. Çırak adayının işyerindeki tutum ve davranışı, becerisi göz önüne alınarak, ya aynı iş yerinde çıraklığa devam etmesine veya başka bir sanat dalında çırak olarak işe başlamasına karar verilir. Her halükarda bir iş yerine çırak olarak girebilmek için o iş kolunun Ahi birliğinden izin alınması gerekmektedir³¹. Buradaki amaç çırağın becerisi yönünde bir işe yönlendirilmesi ve işe devamlılığı sağlanmasıdır.

Usta ise çırağın yetişmesi için elinden gelen her şeyi yapması ve sanatında bildiklerini çırağına en iyi şekilde öğretmek zorundadır³². Ayrıca usta, çırağın bütün haklarını gözetmesi, onu sömürmeyi asla düşünmemesi gerekmektedir. Çünkü bunları yapmadığı takdirde ona bir daha çırak verilmezdi³³. Bu anlayışla çırak-usta ilişkisi kontrol altına alınmış ve kişilerin hakları savunulmuştur.

Çıraklık merasimi ile çırak olan genç, ustasının yanında çıraklık süresi olarak kabul edilen 1001 günü geçirmek zorundadır. Ancak, kuyumculuk gibi çok hüner isteyen mesleklerde ise, bu sürenin 20 yıla kadar çıktığı görülmektedir³⁴.

Ahi birlikleri, çırakları hem bir meslek sahibi yapıyor, hem de iyi bir insan olarak yetiştiriyordu. Bu nedenle hakka hukuka uyan, yoksulları gözetken ve sağlam, kaliteli mal üreten güçlü sanatkârlar yetişmiştir. Çırak adaylarında bazı üstün

²⁹ Kemal Turan, *Ahilikten Günümüze Mesleki Eğitimin ve Tarihi Eğitimin Tarihi Gelişimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.34.

³⁰ Ekinci, *a.g.e.*, s.96.

³¹ Galip Demir, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.378.

³² Turan, *a.g.e.*, s.34.

³³ Demir, *a.g.e.*, s.378.

³⁴ Turan, *a.g.e.*, s.34-35.

nitelikler aranırdı, sözü yerli yerinde söylemek, cömert ve vefalı olmak, güler yüzlü, tatlı dilli olmak, dedikodu etmemek ve kibirli olmamak.

Çırak olan gence özel bir tören düzenlenirdi. Bu törene çırağın Ahi kardeşi (Ustası), yol kardeşleri (yiğitbaşı) ile velisi ve esnaf şeyhi katılırdı. Esnaf şeyhi çırağın haftalık ücretini tespit ederdi³⁵. Artık ücret almaya başlayan çırak bundan sonraki süreçte ileride açacağı dükkânı için sermaye biriktirmeyi amaç edinmiştir.

1.2.3. KALFALIK

Çıraklıkta belirli bir süre çalışarak sanatı öğrenenler kalfa olmuşlardır. Kalfalar, usta olmaya namzet ve henüz sermayesi bulunmayan ücretli işçilerdir. Kalfa, ustanın bulunmadığı zamanlarda, onun yetkisine sahip olarak her türlü işi yürütmektedir. Kalfalarda usta oluncaya kadar zaviyelerde eğitim almışlardır. Kalfalık dönemi bütün meslekler için üç yıl olarak belirlenmiştir³⁶.

Üç yıl kalfa olarak çalışıp kendisine verilen görevleri hakkıyla yerine getiren çırakları yetiştirmede titiz davranan, diğer kalfalarla iyi geçinen, dükkân açabilecek duruma gelmiş olan genç sınav niteliğindeki bir törenle ustalığa yükselme imkânı verilmiştir³⁷. Bu törende kalfa kendi eliyle sanatı ile ilgili bir şey hazırlar, bunu ustalar meclisine sunar³⁸. Kalfanın yaptığı iş zaviyede toplanmış olan ustalar tarafından beğenildiğinde genç kalfa ustalığa yükseltilir ve Ahi baba tarafından kulağına şu sözler söylenirdi: "Harama bakma. Haram yeme. Haram içme. Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme. Büyüklerinden önce söze başlama. Kimseyi kandırma. Kanaatkâr ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini, hiddetli iken yumuşak davranmasını bil ve kendin muhtaç iken bile başkalarına verecek kadar cömert ol"³⁹. Böylece peştamal kuşanan kalfa usta olur, dükkân açmaya hak kazanırdı.

1.2.4. USTALIK

Belirli bir süre kalfa olarak çalışan sanatkâr, sanatı iyice öğrendikten sonra merasimle usta olurdu. Nakip, kalfayı ustalar huzuruna çıkarır dört kapı selamı vesaire gibi dini ve ananevi merasim yapıldıktan sonra usta kendi Şeddi'ni kalfasının

³⁵ Şimşek, *a.g.e.*, s.40.

³⁶ Ekinci, *a.g.e.*, s.97.

³⁷ Turan, *a.g.e.*, s.37.

³⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s.41.

³⁹ Ekinci, *a.g.e.*, s.97.

beline bağlar ve elindeki asayı da kalfanın eline verirdi⁴⁰. Ustalık şartları arasında, kalfa iken üç çırak yetiştirmesi başta gelirdi. Meclise girebilmesi için de üç kalfa yetiştirip bunlara peştamal kuşatmış olması gerekirdi. Çıraklıktan ustalığa geçmek için bir işte uzun süre çalışmış olmak ve üstatların önünde ciddi bir sınavdan geçmek şarttır⁴¹. Ancak usta olduktan sonra müstakil bir işyeri açabilirdi. Usta olmayan, işyeri açamazdı.

Ustalar işi hazırlar, kalfa ve çıraklar meydana getirirlerdi. Ustalar tezgâh başında otururlar, kalfalar daha küçük tezgâhlarda çalışırlar, çıraklar ise açıkta dururlardı. Usta, kalfa ve çıraklar üzerinde kesin bir otoriteye sahipti. Usta ise kalfa ve çıraklara iyi davranıp sanatında bütün bildiklerini onlara öğretmek zorundaydı. Ayrıca, ustaların alacakları çırak sayıları ve üretecekleri mallar çeşitli standartlara bağlanmıştır⁴². Bu şekilde yamaklıktan başlayıp ustalığa gelinceye kadar belirli şartlar silsilesi içerisinde ilerleyen kişi geldiği noktada bulunduğu yerin kıymetini bilmiş ve kendisi de bu basamakları geçmiş olduğundan alt basamağındaki kişi için hem eğitici hem de öğretici olmuştur.

1.3. AHİLİĞİN ETKİ ALANLARI

1.3.1. SOSYAL HİZMETLERE KATKISI

Ahilik, Orta Çağ boyunca Anadolu'nun sosyal hayatının düzenlenmesinde önemli fonksiyonlar üstlenmiş bir teşkilattır. XIII. yüzyılın ortalarından başlayarak Türk gençlerini başıboşluktan ve her türlü kötü akımların etkisinden kurtarmak, devletin ihtiyaç duyduğu askeri güce katkıda bulunmak ve Anadolu Türkleri arasında birlik, yardımlaşma ve dayanışma duygularını geliştirmek, Ahiliğin yerine getirmiş olduğu sosyal nitelikli temel fonksiyonlardır. Bu fonksiyonlar Ahiliğe çok yönlü bir sosyo-ekonomik nitelik kazandırmıştır⁴³. Ayrıca Ahi teşkilatına ödenen aidatların, esnaf tasarruf sandığında biriktirilerek, teşkilat üyeleri için evlenme, doğum, hastalık, ölüm gibi hallerde kullanılması ahiliğin sosyal yönünün ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Esnafa sanat, sanat ahlakı, hedefleri, gelenekleri, töre ve nizamının öğretilmesi, ahiliğin önemini ve bir başka sosyal yönünü ortaya koymaktadır.

⁴⁰ İsmet Uçma, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İşaret Yayınları, İstanbul 2011, s.138.

⁴¹ Şimşek, *a.g.e.*, s.42.

⁴² Şimşek, *a.g.e.*, s.42.

⁴³ Adnan Gülerman-Sevda Taştekel, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.45.

Şehirlerden köylere, ülkenin en ücra köşelerine, dağ başlarına kadar yayılan zaviye, yani toplantı ve konukları kurulmuştur. İbni Battuta, aynı zamanda "konukevi" olan bir ahi zaviyesini şöyle anlatmaktadır; "Kastamonu'dan yola çıkarak bu çevre köylerinin birinde, bu bölgede gördüğüm zaviyelerin en güzellerinden biri olan büyük bir zaviyeye indik. Bunu, Fahrettin adında ulu bir emir yaptırmış. Bu kişi, bu yapı ile içinde oturacak yoksullar hakkında bakım ve denetleme işine oğlunu görevlendirmiş ve köyün gelirini bu zaviyeye vakfetmiş. Zaviyenin karşısında bir hamam yaptırmış, gelip geçenler; hiç bir para ödemededen yıkanırılar. Köyde bir de çarşı kurdurup gelirini camiye vakfetmiş. Mekke, Medine, ya da Şam, Mısır, İrakeyn, Horasan vb. yerlerden gelecek her yoksul için zaviyenin evkafından bir kat elbise ile geldiği gün; 100 dirhem (o zamanki para birimlerinden), ayrılırken; 300 dirhem ve kaldığı günlerde geçimi için ekmek, et, yağ ile pirinç pilavı ve tatlılar ve Anadolu halkından her fakire; 10 dirhem ile üç gün ziyafet tayin etmiş"⁴⁴. Bu konukları konaklama yerlerinin az bulunduğu bir dönemde çok büyük bir sosyal hizmeti yerine getirmekteydi.

Zamanla bu tesislerin çevresinde çiftlikler, köyler, kasaba ve küçük kentler oluşmuştur. Şehirlerin varoluşlarında kurulan zaviyelerin etrafına yine zamanla yapılan binalarla sokak ve mahalleler ortaya çıkmış, asıl şehre eklenip kentlerin büyümesine amil olmuşlardır. Ahiler esnaf, sanatkâr, tüccar ve diğer dallardaki meslek adamları olarak şehirlerde sosyal ve ekonomik düzenin kurulması yanında kültürün de gelişmesini sağlamışlardır⁴⁵. Ahiler sadece zaviye değil, imkânları ölçüsünde mescit ve camiler de yaptırmışlar⁴⁶, bu tesislerle şehirlerdeki mahalle adedini arttırmışlar, mektep ve medreseler kurarak eğitime, önemli katkılar sağlamışlardır.

Ankara Kalesi'nin biraz aşağısında kurulan Ahi Şerefeddin Camii ile bunun yakınındaki Ahi Elvan Camii ve bunların çevrelerinde oluşan mahalleler, şehirlerin genişlemesine bir örnektir. Adı geçen camiler, çok yakınlarındaki Saman Pazarı,

⁴⁴ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahi Zaviyeleri-Cemevi Benzerliği Üzerine Bir Çalışma", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 78, Konya 2016, s.85.

⁴⁵ Gülerman-Taşteki, *a.g.e.*, s.45.

⁴⁶ Ahilerin Anadolu'da açtıkları dini, sosyal ve eğitim kurumları için bkz. H.Mustafa Eravcı, "Ahi Ahmed Zaviyesi(Menemen)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.37-38; Ahmet Kankal, "Ahi Ali Mescidi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.42; Mustafa Murat Öntuğ, "Ahi Mustafa Bey Mektebi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.156-157.

Koyun Pazarı, biraz üstteki Bedesten ve kervansarayla, Ankara'nın bir ticaret merkezi olarak gelişmesinde öncülük etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve gelişmesinde önemli görevler üstlenen Ahi şeyh ve dervişleri, dünyanın ekonomik dengesi Atlantik'e kayıp da Osmanlı tımar sistemi bozuluncaya kadar, Balkanlar'da Osmanlı sosyal nizamının önemli unsurlarından birini oluşturmuşlardır⁴⁷. Bizzat ziraatla, bağ, bahçe ve değirmencilik gibi işlere uğraşarak hem göçebelere örnek olmuşlar, hem sosyal yardım faaliyetleriyle çevredeki Müslüman ve Hıristiyan ahalinin sevgisini kazanmışlardır. Bu yönleriyle Ahilik toplumu bütünleştirici rolünü üstlenmiş bir yandan üretimi sağlarken diğer yandan kardeşlik ruhu içerisinde huzur ortamını sağlamıştır.

1.3.2. SİYASİ VE ASKERİ HAYAT ÜZERİNDEKİ YERİ

Ahi birlikleri iç savaşların, dış fetihlerin ve dolayısıyla köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak ve Bizanslılara karşı Müslüman Türk menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuş olduğundan birliğin siyasi yönleri de vardır.

Ahiler, devletin asayişini koruma işinde de önemli bir vazife görmüşlerdir. Başlarında Ahi reisleri, yanı "ihvan" ve yiğitbaşları (yahut serverân) olduğu halde, bölükler teşkil eden "fityan" (gençler) dâhili karışıklıklar da ve uçlardaki ayaklanmalarda kullanılmışlardır⁴⁸.

Ahi liderleri sultanın ya da emirin bulunmadığı yer ve zamanlarda şehrin bütün idari mesuliyetini en yetkili amir sıfatıyla üzerlerine alarak yürütmüşlerdir. Ayrıca devletin sarsıldığı veya çöktüğü zaman ve yerlerde ahiler kendi bünyelerinden mahalli idare ve hükümetler çıkartarak hem kendi sanat ve ticaret güvenliklerini sağlamışlar hem de devlete yardımcı olmuşlardır. Böylece eski idareden yeni idareye geçişte şehir büyük bir sarsıntıya ve çöküntüye maruz kalmamıştır⁴⁹.

Ahilerin, gerek iç karışıklıklarda ve gerekse sınır bölgelerindeki ayaklanmalarda devletin emrinde olmaları, onların ahlak kaidelerine ve devlete olan bağlılıkları ile açıklanabilir. Ahlak kaideleri, Ahilerin siyasi amaçlarla toplumun huzurunu bozacak hareketlere girişmelerine mani olmuştur. Bütün tutum ve

⁴⁷ Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999, s.13.

⁴⁸ Ekinci, *a.g.e.*, s.54.

⁴⁹ Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, s.155.

davranışlarını ahlak kaidelerine uygun olarak düzenleyen bu şeyh ve dervişler, çeşitli karışıklıklar ve ayaklanmalar çıkartarak devleti güç durumlara düşüremezlerdi. Nitekim Ahiler bazı istisnai durumlar hariç⁵⁰ ahlak kaidelerinin lüzumlu gördüğü davranışlar içinde bulunarak devlete karşı herhangi bir hareketin içinde bulunmamışlardır. Devletin denetimi dışında faaliyetlerini sürdürmelerine rağmen, Ahilerin iç karışıklıklarda devletin emrinde bir askeri güç gibi hareket etmelerinde, Türk geleneklerine uygun "devlet" anlayışının da önemli rolü vardır⁵¹. Bu anlayış içerisinde olan Ahiler devletin birliği ve dirliği noktasında çok büyük katkılar sağlamışlardır.

Sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta yeni bir yaşam şekline geçiş, oldukça önemli ve köklü değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Selçuklu döneminin Anadolu'sunda da yeni bir hayat şekline geçişte bu sosyal gurupların tepkileri farklı olmuştur. Nitekim Türk sultanları ile diğer yüksek tabakanın oluşturduğu grup, İslami hayat şeklinin yerleşmesi ve yaygınlaşmasına gayret göstermiştir. Bu doğrultuda, Türk sultanlarının siyasi egemenliğin sembolü olabilmek ve şehirlerdeki Müslüman Türkleri İslami esaslara göre yönetmek amacıyla, buralara İranlı bir kadı tayin ettikleri ve medreselerde İran ve Arabistan'dan getirilen İslam alimleri tarafından ders verilmesi, ulema sınıfın eski göçebe Türk geleneklerine karşı hoşgörüsüz yaklaşımı, Türk sultanlarının istedikleri sonuçları elde etmelerini engellemiştir. İslami inanç ve hayat şeklinden çok, eski göçebe Türk gelenekleri ile Şamani inançlara bağlı kalanların meydana getirdiği diğer bir sosyal gurup ise, toplumdaki sosyo-ekonomik ve kültürel değişikliklere daha farklı bir tepki göstermiştir. Gerçekten bu grup, benimsediği esaslar doğrultusunda yerleşik bir hayata uyum sağlayamamış ve devlete karşı uzlaşmazlık içinde olmuştur. Bu sebeple, Ortaçağ boyunca yaşanan huzursuzluk ve çıkan ayaklanmaların başlıca kaynağını oluşturmuştur. Nihayet, İslam inancıyla Türk geleneklerini kaynaştıran ve bu sebeple orijinal bir sentez ortaya çıkaran üçüncü sosyal grup bir öncekinin aksine sosyal huzurun sürekliliği için devlete destek olmuş ve geliştirdiği Ahilik felsefesi

⁵⁰ Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş aşamasında Ahiler Ankara'da Ahi Devleti kurmuş ve Osmanlıyla mücadele etmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmed Tevhid, "Ankara'da Basılmış Paralar", *Türk Yurdu*, Tutibay Yayınları, C.VIII, S. 165, Ankara 2001, s.140.

⁵¹ Ekici, *a.g.e.*, s.54-55.

sayesinde Ahi Birliklerinin kurulmasını sağlamıştır⁵². Ahi Birlikleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda çok önemli rol oynamıştır⁵³.

Uzunçarşılı'da bu ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır; "Osman Beyin faaliyeti esnasında, Orta Anadolu'da Ahilik ve Babailik olarak iki mühim tarikat vardı. Ahi reislerinden olup, Eskişehir civarında itburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebalı, o havalinin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı. Tahsilini Mısır'da yapmış olan Edebalı'nın kızı Malhatun'u Gazi Osman Bey almış ve bu suretle Ahilerin nüfuzundan istifade temin etmişti. Nitekim, Şeyh Mahmut Gazi, Ahi Şemseddin ve oğlu Ahi Hasan ve sonra da Osmanlılarda kadı, kazasker ve vezir olan Cendereli Kara Halil de ahilerden olup, bunların hepsi Osmanlı Beyliğinin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdi"⁵⁴ diyerek Ahi Birliklerinin Osmanlı'nın kuruluşundaki katkılarını ortaya koymuştur.

Bu örgütün üyeleri gördükleri eğitim ve öğretim sayesinde yüksek ahlaki meziyetlere sahip olmuşlardır. Şahsi çıkarlardan daha çok devletin ve milletin çıkarlarını üstün tutmuşlardır. Böylece sağlam bir ticaret ve sanat ahlakının oluşmasına vesile olmuşlardır.

Bu özelliklerinden dolayı ilk Osmanlı Sultanları onları sınır boylarında düzen kurucu ve düzeni koruyucu kişiler olarak kullanmışlardır. Buralarda kurdukları vâkıfların yönetimini onlara vermişlerdir. Örneğin Orhan Bey, Bursa'yı fethettikten sonra şehrin asayişine çeki düzen vermek için Edebalı'nın torunlarından Ahi Hasan ile Ahi Seyfettin'i yanına almıştır⁵⁵. Sultan Murat 1367 tarihli bir vakfiyesinde ahilerden şedd kuşandığını ve Ahi Musa adındaki bir kişiye de kendi eliyle şedd, kuşatarak (ahi yapıp) Malkara'ya ahi atadığını ve kurduğu bir vâkıfın yönetimini de ona verdiğini söylemiştir⁵⁶.

Anadolu Selçuklularında ve Osmanlılarda olduğu gibi Anadolu beyliklerinin bazılarında da ahilerin saygı ve sevgi gördüklerini ve kendilerine önem verildiğini görüyoruz. Karamanoğulları ile olduğu gibi, Sivas hâkimi Kadı Burhanettin ile de yakın ilgileri vardır. Kadı Burhanettin (1344-1398), Ahi İsa, Ahi Nevruz, Ahi Alişah, Ahi Muhammed, Ahi Nasrüddin gibi nüfuzlu ahilerle daha hükümdar olmadan önce

⁵² Gülerman-Taştekil, *a.g.e.*, s.22-23.

⁵³ Köprülü, *a.g.e.*, s.158.

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK. Basımevi, C. II, Ankara 1975, s.105.

⁵⁵ Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s.49.

⁵⁶ İsmail Çiftçioğlu, "Ahi Musa(Malkara)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.153.

iyi ilişkiler kurmuştur. Ahi İsa ile dost olup, kendisi Sivas hâkimi olduktan sonra (1381) Ahi İsa'yı, Amasya hâkimi Hacı Şadgeldi'ye elçi göndermiş, daha sonra Kayseri'ye saldırdığında ordusunun bir koluna komutan atamıştır. Kadı Burhanettin, Zile'de yaptırdığı medreseyi ve bu şehrin yönetimini ise Ahi Alişah'a vermiştir⁵⁷. Yani ahiler zaman zaman devletin önemli kademelerinde görev almışlardır.

Ömer Lütfi Barkan, Türk esnafının bir imparatorluğu, nasıl geliştirip yaşattığını şöyle anlatır; "Esnafın sefer sırasında orduda görev alması kanundu. Kapıkulu efradı ile İstanbul'da kurulan askeri ve miri imalathanelerde; dikimevi, saraçhane, haymehâne gibi, ordunun ihtiyacı olan malzemeyi hazırlayan ehl-i hiref veya erbab-ı hiref, seferin gerektirdiği ölçüde bulunmazsa, Divân-ı Hümâyûn kararı ile serbest esnaf takımı da sefere girmek zorunda kalırdı ki, bunlara 'orducu takımı' adı verilirdi. Osmanlı tarihinde ilk defa 1389 da, I. Kosova Savaşı'na katıldıkları görülen esnafın o tarihte ordudaki mevcutları 10000 olup, bunlara 'pazarıcı' deniliyordu. Sefer boyunca askerin (bozadan nalbanda, mumcudan eskiciye) kadar zaruri ihtiyaçlarına cevap vermek üzere İstanbul, Bursa ve Edirne esnafından bir kısmı orducu olarak sefere katılırlardı. Sefere gidecek esnafın sayısı Divân-ı Hümâyûn'da tespit edilerek, bu belde kadılarına bildirilir, bunlarda loncalar ihtiyar heyetleri aracılığı ile istenilen esnafı ayırırlar, sefer donatılarını görürler, sefer boyunca ailelerinin bakımlarını da lonca orta sandığından karşılarırdı. Orducuların sefer için loncadan aldıkları ücret, şer'i mahkemede esnaf kethüdası, yiğitbaşı, usta ve şahitler huzurunda tescil olunurdu"⁵⁸ diyerek ahilerin ordu içerisindeki varlığını ve önemini göstermiştir.

Ahi teşkilatında üyelere bir savaş haline hazırlıklı olabilmeleri ve orduya katılabilmelerini sağlamak amacıyla, binicilik ve cirit atma konularında eğitim verilmiştir⁵⁹. Ahiliğin askerlikteki en dikkate değer yönlerinden biride ordunun ikmal sorunlarını çözümlemedeki düzenleri olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde sefere çıkılacağı zaman nereye gidilecekse o yöndeki Ahi teşkilatına haber salınır, hangi köy kasaba veya kentte ne kadar erzak, hayvan, koşum ve araba v.s. olduğu yol, köprü ve konaklama yerleri hakkında en son en taze bilgiler getirilirdi. Gelen bilgiler Divân-ı Hümâyûn'da görüşülür ve hareket planları ona göre hazırlanırdı. Böylece Osmanlı ordusu ikmal kademelerini kendi arkasından

⁵⁷ Çağatay, *a.g.e.*, s.89.

⁵⁸ Cemal Anadol, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, s.86-87.

⁵⁹ Gülerman-Taştekil, *a.g.e.*, s.6.

getiren bir yöntemden ziyade onları önceden yollamış ve yol boyunca hazırlamış çevik bir askeri güce sahip oluyordu. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren yaklaşık üç yüzyıl düzenle yürütülen söz konusu ikmal hizmetleri ile Osmanlı Ordusu'nun kazandığı zaferlerde önemli hizmetler sunmuştur⁶⁰. Ahiliğin sağladığı bu ikmal düzeni, günümüz ordularında "Ordu Donatım" hizmetlerinin geçmişteki karşılığı olmuştur.

1.3.3. EKONOMİK HAYATA KATKILARI

Türklerin Anadolu'ya gelirken yapmış oldukları tercih, ekonomik faaliyetlerinin de temel karakteristiğini belirlemiştir. Yerleşik hayata geçmeye ve Anadolu'yu ebedi yurt yapmaya kararlı olan Türklerin, ekonomik faaliyetlerini yeni hayat tarzına uygun şekilde düzenlemelerinde tarım dışı ekonomik faaliyetlerin denetimini ve yönetimini yapacak şekilde teşkilatlanan Ahi birliklerinin çok önemli rolü olmuştur⁶¹.

Türklerin Anadolu topraklarına geldiklerinde, buradaki el sanatları özellikle Bizans'ın geliştirdiği loncalara bağlı Rum ve Ermeni ustaların elindeydi. Siyasi hâkimiyetin pekiştirilmesi, bu toprakların Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması için ekonomik faaliyetlerin de Müslüman Türklerin denetimi ve inisiyatifi altında bulunması gerekiyordu. Bu amaçla Anadolu'da yeni alınan şehirlere gelen ve evvelki zanaatlarını işlemek üzere esnaflığa başlayan Türklerin, mevcut adet gereğince, derhal Ahi teşkilatını kurmaları ve böylece her zanaat şubesinin başına bir Ahi şeyhi veya Ahi kethüda geçirmeleri icap ediyordu⁶². Türk şehir topluluğunun yapısal değişimi, hem Ahi Birlikleri'nin yapısını etkilemiş ve hem de onlara yeni fonksiyonlar kazandırmıştır. Ahi Birlikleri esnaf ve sanatkâr birlikleri haline dönüştükçe, Anadolu şehirlerindeki ekonomik hayata Türklerin katılma imkânları genişlemiştir. Hatta Selçuklular döneminde Anadolu'da yaşanan ekonomik gelişme bir bakıma Ahi Birlikleri'nin önemli bir üretici güç haline gelmeleriyle ilgilidir⁶³. Kuşkusuz, Ahi Birlikleri'nin yapısal değişimi Anadolu-Türk toplumunun sosyal yapısına da etki etmiş ve göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçişi sağlamıştır.

Ahilikte hayatın her anında insan hakkı gözetildiği için, müşteri memnuniyeti ön planda tutulmuştur. Bunu sağlamak için üretilen mal daha hammaddenin alınışından satışına kadar sıkı bir şekilde denetlenmiştir. Ayrıca üretim ve tüketim

⁶⁰ Refik Soykut, *Esnaf Kimdir*, Esnaf Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara 1978, s.95-96.

⁶¹ Ekinci, *a.g.e.*, s.61.

⁶² Ekinci, *a.g.e.*, s.61-62.

⁶³ Gülerman-Taştekil, *a.g.e.*, s.34.

arasında denge kurmaya çalışmıştır. Zaman zaman üretime sınırlamalar getirerek emeğin değerini bulmasına yardımcı olmuştur⁶⁴. Bu yönleriyle hem tüketiciye hem de üretici güce destek verilmiştir.

Ahilikteki ahlak ve iktisat anlayışı sanatkârların işleri ile bütünleşmesini sağlayarak işin zevk olduğu çalışma şartlarını getirmiş, bunun sonucu olarak üretilen eşya sanatkâr için iktisadi değerinin üzerinde bir mana taşımıştır. Sanatkârın işine kendi ruhunu yansıttığı bu anlayışta, üretim rekabeti; daha fazla mal üretme şeklinde değil daha mükemmel eser yapma şeklinde meydana gelmiştir⁶⁵. Bu kurala uymayıp sakat bozuk mal satanlar meslekten men edilmişlerdir.

Ahilik, kalitenin korunmasını, sağlıklı ve dayanıklı mal üretimini XIII. yüzyıl Anadolu'sunda gerçekleştirmiştir. Kaliteyi, serbest rekabet mekanizmasının çarklarına ezdirmemiş, en azından buna fırsat verme olanaklarını ortadan kaldırmıştır.⁶⁶ Bunlar çağımızda umut halinde olan iktisadi olaylardır.

1.3.4. AHİLİĞİN SOSYAL GÜVENLİĞİ SAĞLAMADAKİ ETKİSİ

Sosyal güvenlik, bir ülkede yaşayanların bugünlerini ve geleceklerini güvence altına almayı amaçlayan ve çeşitli riskler sebebiyle geçinme araçlarından yoksun kalanlara gerekli yardımları sağlayan önlemler topluluğudur. Bir başka deyişle sosyal güvenlik, insanlığın varoluşundan bu yana varlığını hissettirmiş temel bir ihtiyaçtır.

XIII. yüzyılda mesleki teşekküller çerçevesinde yardımlaşmanın tipik bir örneği olarak Ahi Birlikleri evlenme, doğum, hastalık, işsizlik ve ölüm gibi sosyal risklere karşı üyelerine veya bunların aile bireylerine aynı ve nakdi yardımlarda bulunan dayanışma sandıkları kurmuşlardır. Sandıkların gelirlerini, esnafın bağışları, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa kadar yükselen işin ustalarınca verilen paralar ile haftada veya ayda bir esnafın mali gücüne göre toplanan paralar oluşturmuştur⁶⁷. Toplanan bu paralar üyelerin ve üyelerin aile bireylerinin bir dayanağı olmuştur.

1.4. AHİ BİRLİKLERİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ VE AHİLİĞİN ORTADAN KALKMASI

Kardeşlik ve insanlık yönü çok kuvvetli olan Ahilik, titizlikle uygulandığı süre içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesinde ve ilerlemesinde rol

⁶⁴ Şimşek, *a.g.e.*, s.132.

⁶⁵ Şimşek, *a.g.e.*, s.132-134.

⁶⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s.134.

⁶⁷ Gülerman-Taştekil, *a.g.e.*, s.53.

oynayan önemli faktörlerden biri olarak etkinliklerini sürdürmüştür. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret yollarındaki değişiklikler ve imparatorluğun iktisadi hayatındaki gerilemeler bu birliklerin çözülmesine neden olmuştur. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, tarihte hiçbir müessese kendi içinde ve kendi unsurları ile hırpalanmadan sadece dıştan gelen tesirlerle yıkılmamıştır⁶⁸. Ahi Birliklerinin çözülmesine neden olan olayları iç ve dış sebepler olmak üzere ikiye ayırırsak konu daha iyi anlaşılacaktır.

1.4.1. DIŞ SEBEPLER

Amerika'nın keşfi ve açık deniz ticaretinin gelişmesi sonucunda iç ve dış talep nedeniyle Avrupa'nın gıda ve ham madde ihtiyacı hızla artmaya başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında bağımlılık ilişkileri (hammadde ihracatıyla işlenmiş madde ithalatı) kurulmuştur. XVII. yüzyılın başlarından itibaren büyük sermaye sahibi batılı tüccarlar Osmanlılardan aldıkları hammaddelere Türk esnafından daha yüksek fiyat vermeye, diğer yandan getirmiş oldukları mamulleri onlardan daha ucuza satmaya başlamışlardır. Devletin bu konuda aldığı önlemler etkinlik göstermemiştir. Bu durum Ahi Birliklerini güç duruma sokmuş, esnaf hammadde sıkıntısı çekmeye başlamış, üretim ve satış fiyatlarıyla bağımlı Türk esnaf ve sanatkârları güç durumda kalmışlardır. Avrupa'nın ucuz mamulleriyle rekabet edemez hale gelmiştir⁶⁹. Ordunun ihtiyacı olan yelken bezlerini bile Avrupalı tüccarların ipliği toptan almaları yüzünden üretemez duruma gelmişlerdir.

1.4.2. İÇ SEBEPLER

Anadolu Selçukluları döneminde, Anadolu'da yayılan ve Osmanlı'nın kuruluşunda çok önemi rol oynayan ahiler, beyliğin devlete dönüşmesi yani müesseseleşmesinden sonra, bazı fonksiyonlarının sona erdiği veya zayıfladığı görülür. Özellikle II. Murat ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde Ahilik birçok fonksiyonunu kaybederek esnaf teşkilatına dönüşmüş, gelenek ve eğitimlerini bu kesimde devam ettirmişlerdir⁷⁰.

Gayr-i Müslim sanatkârların ve ticaret erbabının artması Ahiliğin çözülmesini etkilemiştir. Ahiliğin zedelenmesi ve zayıflamasında Lonca kurumunun büyük etkisi

⁶⁸ Ekinci, *a.g.e.*, s.111-112.

⁶⁹ Uçma, *a.g.e.*, s.57-58.

⁷⁰ Erken, *a.g.e.*, s.47.

vardır. Loncalara üye olabilmek için Müslüman olma şartı aranmamaktadır. Bu nedenle Müslüman olmayan esnaf ve sanatkârlar için lonca düzeni daha elverişlidir.

Esnaf arasına katılmak suretiyle Ahi Birlikleri'nin içten çözülmesini etkileyen ikinci grup ise, kendilerine esnaflık yapma hakkı verilen askerler ile çift bozarak şehre inen köylüler olmuşlardır⁷¹. Bu guruplar Ahi ahlak ve kaidelerine uymayan bir üretim ve ticaret hayatı geliştirmişlerdir.

Vergi sistemindeki adaletsizlikte Ahi Birlikleri'nin çözülmesini etkilemiştir. Esnaf hükümete ağır vergiler verdiği halde sonradan esnaflık hakkı elde eden Yeniçeriler vergi vermemiştir. Ayrıca Türk esnafını korumak için devlet gümrük vergisi koymamıştır. Böylece yabancı (ithal) malların ülke sınırları içine serbestçe girmelerine müsaade etmiştir. İhraç ürünlere ise yüzde on iki vergi koyarak esnafın rekabet gücünün zayıflamasına neden olmuştur⁷². Böylelikle yerli üretici yabancı üretici karşısında ezilmiştir.

Çok üretmek, çok satmak ve çok kazanmak hırsının kalite ve sağlamlık fikrinin önüne geçmesi.

Seçim sistemi yerine tayin sisteminin gelmesi, esnafın sevmediği insanların başlarına idareci olması.

Köyden şehre hesapsız ve plansız göçler⁷³ Ahi birliklerinin çözülmesini hızlandıran iç sebeplerdendir.

Çözülme sonucu loncalaşan Ahi birlikleri, daha sonra gedikler haline dönüşmüştür. Gedik kelimesi Türkçe olup tekel ve imtiyaz demektir. Bir sanatı hükümetin müsaade ettiklerinin dışında başkasının işleyememesi veya bir malı satamamasıdır⁷⁴. Gedik usulüne göre esnaftan birisi işi bıraktığında, meslekten yetişmiş bir kalfaya ustalık hakkını, sahip olduğu alet ve edevatı satardı veya usta vefat ederse bu işi varisler yapardı. Bu uygulama neticesinde bazen hariçten kişilerin de bu hakkı satın aldıkları, gedik sahibi olarak defterlere kaydedildikleri olmuştur⁷⁵.

Tekel usulünün başlangıcı olan 1727 yılında esnafın sayısı "ustalık" adıyla sınırlandırılmış ise de sonraları "gedik" adını almıştır. Bu tarz esnaflık ve sanatkârlık, 1860 yılına kadar sürmüştür. Ahilik gedikler haline dönüştükten sonra gerek

⁷¹ Uçma, *a.g.e.*, s.55-56.

⁷² Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.111.

⁷³ Yaşar Çalışkan-M. Lütfi İkiz, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.100.

⁷⁴ Uçma, *a.g.e.*, s.56.

⁷⁵ Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, s.28-29.

esnafların kendi arasında ve gerekse esnaflarla tüketiciler arasında ihtilaflar baş göstermeye başlamıştır⁷⁶. Gedik sistemi ile sanatta ehliyet ve liyakatin yerini maddiyat (para) almıştır⁷⁷. Emek ve sermaye bölünerek gedik sahipleri patronlaşmış; ustalar ise kalifiye işçi durumuna düşmüştür.

1.4.3. AHİLİĞİN ORTADAN KALKMASI

Ahiliğin gedik haline dönüştüğü 1720'li yıllardan itibaren bile Osmanlılarda gerek esnaf arası ve gerekse iç kontrol mekanizmaları ve bunların hepsinin üstündeki devlet kontrolünün zaman zaman vuku bulan aksaklıklara rağmen oldukça iyi işlediğini söyleyebiliriz.

Böyle olmasının nedeni örgütün ilk kurulduğu yıllardaki esnaf ve sanatkârlarla ilgili olan ilkelerin daha sonraki yıllarda Osmanlı kanunnamelerinin temelini oluşturmasıdır. Ahiliğin sağlam temeller üzerine kurulmuş bir örgüt olması nedeniyle gerileyip tarih sahnesinden çekilmesi de aniden olmamış yavaş yavaş ve uzun bir sürede gerçekleşmiştir.

Ahilik ve fütüvvet anlayışı zamanla esnaf teşkilatı içinde, manevi ve dini değerlerini yitirerek birer çıkar birlikleri haline dönüşmüş ve ortaya çıkan bu teşkilata da lonca adı verilmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ilke edinilen batılılaşma politikalarıyla birlikte yaşama şansları iyice zorlaşan esnaf örgütleri özellikle de sınav üretimde faaliyet gösterenler artan ithalatla birlikte rekabet edebilecek şekilde maliyetleri düşüremediği için gerilemeye başlamışlardır. Yeni ticaret anlaşmaları ile artık Osmanlı şehirlerinde yabancılarında perakende ticarete girmeleri ile esnaf örgütleri fevkalade zor bir duruma girmişlerdir. Sonuçta Osmanlı Devleti'nin genişleme ve büyüme devirlerinde ortaya koyduğu yüksek medeniyetin doğmasında zaviyelerle birlikte birinci derecede rol oynayan Ahilik örgütü fonksiyonel bir parçası olduğu sistemin kaderini paylaşarak onunla birlikte tarih sahnesinden çekilmiştir.

Bu tarzda esnaf ve sanatkârlık 17 Haziran 1861 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte çıkartılan bir tüzükle sanat ve ticarete tekel usulü kaldırılmıştır. Loncalar 1912 yılında çıkartılan bir kanunla tamamen ilga edilmiştir⁷⁸. Osmanlı Devleti'nde böyle büyük bir teşkilatın bünyesinde yetişmiş pek çok devlet adamı, müderris ve hekim bulunmaktadır.

⁷⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s.43.

⁷⁷ Torun, *a.g.e.*, s.32.

⁷⁸ Şimşek, *a.g.e.*, s.49-50.

Şüphesiz ki, bu konular çok daha geniş açıklamalar gerektiren çalışmaların sahasıdır. Biz burada tez konumuzu fazla dağıtmadan çalışmamızın esas mevzuu olan Ahi Çelebi'nin hayatı, eserleri ve yaptırdığı hayır eserlerinin durumunu arşiv vesikalarından faydalanarak anlatmaya çalışacağız.

II. BÖLÜM

AHİ ÇELEBİ VE YAZDIĞI KİTAPLAR

2.1. AHİ ÇELEBİ'NİN HAYATI

Ahi Çelebi Mehmed, Fatih Sultan Mehmed , II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında iki defa hekimbaşılık yapmış Türk tabibi, hekimi ve cerrahıdır⁷⁹. Babası, Hekim Kemal Şirvanî'dir. Ailesi hakkında bildiğimiz tek şey Ruhullah Çelebi adında bir oğlu olduğudur⁸⁰. Asıl adı Mehmed b. Kemaleddin, lakabı Ahi Çelebi'dir. Doğum tarihi belli değildir. Muhtelif kaynaklarda verilen tarihler de çelişkilidir⁸¹.

Ali Haydar Bayat, Ahi Çelebi'nin doğum tarihini, hac dönüşü ölüm tarihinden yola çıkarak 1431 olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir: "H.930/M.1523-1524 yılı Kurban Bayramı 10 Zilhicce/9 Ekim'de başladığına göre, Ahi Çelebi'nin Mekke'den Kahire'ye gelişi ve kısa süren hastalığı müteakip ölümü, bir ay içinde olmuştur denilebilir. Bu durumda vefat tarihinin H. 931Muharrem/M.1524 Ekim-Kasım'da olması gerekir. Ayrıca *Şakaik*'de öldüğünde yaşının doksanı geçkin, *Hadaikul Şakaik*'te ise doksan altı olduğu yazılıdır. Hicri yıllar her otuz üç senede bir yıl fazladan gösterdiğinden, Ahi Çelebi'nin yaklaşık doksan üç yıl yaşadığı gerçeği ile doğum tarihinin de 1431 yılı olduğunu söyleyebiliriz"⁸². Şu halde Ahi Çelebi, II. Murat döneminde doğmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in ilk saltanatını da görmüştür.

Adı kaynaklarda Ahmed⁸³ , Mehmed⁸⁴ ve Mahmud⁸⁵ olarak da geçmektedir. Daha çok Ahi Çelebi ismiyle şöhret bulmuştur. Babası Tabip Kemâleddin aslen Tebrizli olup Kastamonu'da Candaroğlu İsmail Bey'in hizmetinde iken bu beyliğin Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı Devleti'ne ilhakı (1461) ve İsmail Bey'in de Rumeli'de kendisine verilen yere gitmesi üzerine Tabip Kemâleddin İstanbul'a gelmiş ve Mahmutpaşa'da açtığı bir yerde mesleğini devam ettirmiştir. Şöhretini II.

⁷⁹ Mustafa Murat Öntuğ, "Ahi Çelebi Camii", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.67.

⁸⁰ Meriç Güven, "Ahi Çelebi Mehmed", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.69.

⁸¹ Güven, *a.g.mad.*, s.69.

⁸² Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.24.

⁸³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, C. III, İstanbul 1975, s.197.

⁸⁴ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2010, s.298.

⁸⁵ Ali Haydar Bayat, "Ahi Çelebi, Mehmed", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. I, İstanbul 1996, s.528.

Bayezid duyunca, saraya almak istemişse de, hekim Kemâleddin bunu kabul etmemiş, fakat oğlu üç padişahın sarayında hizmet etmiş ve iki defa azle uğramıştır⁸⁶. İlk tıbbi bilgileri babasından öğrenden Ahi Çelebi, onun ölümünden sonra devrin büyük hekimleri Kutbüddin ile Altunîzâde'den ders alıp kısa zamanda mesleğini ilerletmiş ve önce Fâtih Dârüşşifası'na hekim, sonra da başhekim olmuştur. II. Bayezid'in saltanatı sırasında hükümdarın teveccühünü kazanarak mutfak eminliğine, arkasından hekimbaşılığa getirilmiştir. Dört buçuk yıl bu görevde kalan Ahi Çelebi, II. Bayezid'in ölümü üzerine görevinden azledilmiştir. Bir müddet sonra Yavuz Sultan Selim onu tekrar hekimbaşılığa getirmiş ve Mısır seferine beraberinde götürmüştür. Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra hekimbaşılıktan tekrar azledilmiştir (25 Şevval 926/8 Ekim 1520). Sadakati dolayısıyla Kanuni Sultan Süleyman döneminde 3. defa hekimbaşılığına getirilmiştir⁸⁷. Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki hekimbaşılığı uzun değildir. Bu zaman içinde hac farizasını yerine getirmek için hacca gitmiş, hacı olmasından kısa bir süre sonra İstanbul'a dönerken vefat etmiştir. Kaynakların belirttiğine göre, yaşı doksanı geçmiş olduğu halde, hacdan dönerken Kahire'de 1524 yılında ölmüş ve İmam Şafî'nin kabri civarına defnedilmiştir⁸⁸.

Fatih Sultan Mehmed, 29 Mayıs 1453'te İstanbul'un fethinden hemen sonra İstanbul'da Ayasofya'da ünlü Türk bilim adamlarından Molla Hüsrev, Pantakrator manastırında da Molla Zeyrek için oluşturulan medreselerde, Selçuklu Türklerinde başlayan eğitim sisteminin uygulandığı İstanbul Üniversitesi'ni tesis etmekle kalmamıştır. Avrupa'daki Rönesans'a katkıları olan, fakat koyu Katolik ve ırkçı zihniyet nedeniyle XV. yüzyılda İspanya ve İtalya'dan kaçmak mecburiyetinde kalan birçok önemli şahsiyeti de İstanbul'a getirtmiştir. Ayrıca bunlara, Trabzon'un zaptından sonra sarayına intisap eden Rum asıllı Georgios Amuritzes'i, Semerkant'tan astronom Ali Kuşçu ile İran'dan gelen Ahmed Kutbeddin ile Altunîzâde ve Ahi Çelebi ile Beşir Çelebi gibi Türk hekim ve bilim adamlarını da katarak, İstanbul'da ilk üniversiteyi kurmuş ve Türk Rönesans'ını başlatmıştır⁸⁹. Fatih Sultan Mehmed'in takdirini kazanmış bir hekim olan Ahi Çelebi, Fatih Sultan

⁸⁶ Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.67.

⁸⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbakar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. III, İstanbul 1996, s.984.

⁸⁸ Bayat, *a.g.mad.*, s.528.

⁸⁹ Arslan Terzioğlu, "İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, Yenilik Basımevi, C. LXIII, S. II, İstanbul 2000, s.13-14.

Mehmed'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı H.878/M.1473'te yendiği Otlukbeli Savaşı'nda ordu hekimi olarak bulunmuştur⁹⁰.

Ahi Çelebi, II. Bayezid'in mutfak eminliğini yaptığı dönemde sert fakat güzel konuşmasıyla padişahın iltifat ve güvenini kazanmış, kısa sürede onun musahipliğine yükselmiştir. Ancak bu yakınlık kıskanılmış ve birtakım dedikodularla Ahi Çelebi ile padişahın arası açılmış, neticede Ahi Çelebi Mutfak Eminliğinden azledilmiştir. Bir süre sonra, Sultan II. Bayezid'in Ahi Çelebi'ye isnat olunan şeylerin uydurma olduğunu anlamasıyla, tekrar sultanın meclisine alınmış ve hekimbaşı yapılmıştır⁹¹.

II. Bayezid'in ölümünden sonra görevden alınan Ahi Çelebi, babasının yerine tahta geçen Yavuz Sultan Selim tarafından aynı göreve atanmıştır. Kısa sürede Yavuz Sultan Selim'in itimadını kazanmıştır. Fakat duçar olduğu derdine(Şirpençe) şifa bulmakta başarılı olamamıştır⁹². Yavuz Sultan Selim vefat edince Ahi Çelebi görevinden azledilmiştir.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin Osmanlı Sultanları Zamanındaki Baştabiplerin Fihristine baktığımızda hekimbaşılık dönemlerindeki farklılık dikkatimizi çekmektedir. Bursalı Mehmed Tahir Efendi'ye göre Ahi Çelebi ilk kez II. Bayezid döneminde hekimbaşı olmuştur. Daha sonra Yavuz Sultan Selim devrinde H.920/M.1514-1515 ve H.930/M.1523-1524 2 kez hekimbaşılık yapmıştır⁹³. Yani Bursalı Mehmed Tahir Efendi'ye göre Ahi Çelebi'nin 3 defa hekimbaşılığı söz konusudur. Fakat Ali Haydar Bayat Ahi Çelebi'yi "Fatih, II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni devirlerinde yaşayan ve iki defa hekimbaşılık yapan bir Türk tabibi"⁹⁴ olarak tanıtmaktadır.

Hayır işlemeyi seven bir insan olan Ahi Çelebi'nin İstanbul ve Edirne'de yaptırdığı cami, mektep ve hamam gibi pek çok hayratı vardır. Arpalığı olan Edirne'nin Başmaklı kazası da sonradan "Ahi Çelebi" diye adlandırılmıştır. Ayrıca vâkıflarının gelir fazlasını da Medine fakirlerine yollanmasını vasiyet etmiştir.⁹⁵

⁹⁰ Yalçın Yurdakul, *Risale-i Haşatü'l-Külye Ve'l-Mesane*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2001, s.3.

⁹¹ Yurdakul, *a.g.t.*, s.3.

⁹² Esin Kahya, "Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Hekimlerimizden Hekimbaşı Ahi Çelebi", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Aydın Sayılı Özel Sayısı I, C. IX, S. XXV, Ankara 1996, s.293.

⁹³ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *a.g.e.*, s.243.

⁹⁴ Bayat, *a.g.mad.*, s.528.

⁹⁵ Yurdakul, *a.g.t.*, s.4.

Konumuz olan Ahi Çelebi'nin hayatını incelediğimizde onu en çok öne çıkaran şey hekimbaşılığı olmuştur. Bu sebeple Osmanlı Devletinde tıp eğitimi ve hekimbaşılık hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Osmanlı Devletinde hekimlerin bir kısmı, ülkenin çeşitli yerlerindeki dârüşşifâlarda, usta-çırak ilişkisi içinde, teorik ve pratik bilgiler öğretilerek yetiştirilmiştir. Fatih vakfiyesinde "tıp öğrenen talebe için günde altı dirhem maaş verildiği"; Topkapı Sarayı arşivindeki bir belgede ise "dârüşşifâda iki, bâlâhânede bir tabib şâkirdi sâkin olub dânişmend gibi birer aş verile" yazması dârüşşifâlarda tıp talebelerinin olduğunu göstermektedir. Evliya Çelebi'nin Manisa Dârüşşifâsında haftada 2 gün tıp dersi verildiğini, Fatih Dârüşşifâsı kadrosunda dersiâm ve müderris bulunduğunu bildirmesi bu görüşü desteklemektedir. Teorik ve pratik eğitim sonunda başarılı olanlara diploma (icazetnâme) verilmiştir⁹⁶.

Osmanlı devletinde hekim yetiştiren ilk tıp kurumu Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye külliyesidir(1556). Külliyyede akli (felsefi, tabii) ve nakli (dini, edebi) ilimlerin tahsili için 4 medrese, dârülhadîs, bağımsız tıp eğitiminin verildiği Süleymaniye Tıp Medresesi, Süleymaniye Dârüşşifâsı ve eczahane vardır. Bir müderris nezaretinde 8 talebenin (danişmend) tahsil gördüğü Süleymaniye Tıp Medresesi bir ihtisas medresesidir. Talebelerin buraya gelmeden önce klasik medrese tahsili görmesi gerekmektedir. Bazı danişmentler, tahsil sırasında gösterdikleri başarıya göre, darüşşifalara veya saraya hekim olarak atanmıştır.

Hekim olmanın bir diğer yolu, üstat hekimlerin evlerinde özel dersler alarak tıbbi yönden bilgilenmek, daha sonra hocanın verdiği icazetle hastanelerde pratik yapmaktır. Mesela, Nidâî (XVI. yüzyıl) tıp mesleğini yaşlı bir hekimden, Larendeli Siyâhî (XVII. yüzyıl) Mısırlı bir üstattan öğrenmiştir⁹⁷.

Hekimbaşılık, II. Bayezid döneminde müesseseleşen ve divan'a (bakanlar kurulu) dâhil olmadığı halde ülkenin sağlık politikasını yürüten bir kurumdur. Hekimbaşı, hükümdar ailesinin sağlığını korumakla yükümlüdür. Ayrıca, padişahın yemeklerinin, ilaçlarının ve gücünü arttıracak macunların hazırlanmasına nezaret eder; Nevruz'da çeşitli maddelerden hazırladığı nevruziye'yi başta sultan olmak üzere devlet ricaline takdim eder; sarayda kullanılacak mum ve sabunların formüllerini hazırlar; saraydaki 5 hasta hane ile 2 ecza hanedeki cerrah, kehhâl ve hekimlerin düzenli çalışmasını sağlar; muhtelif yerlerdeki hastanelerin hekim tayin ve azillerini

⁹⁶ Bayat, *Tıp...*, s.298.

⁹⁷ Bayat, *Tıp...*, s.299.

yapardı. Özel muayenehane açmak da hekimbaşının izniyle olurdu. Hekimbaşı saray içi ve dışındaki tıp eğitim ve öğretimi ile de doğrudan ilgiliydi. Zaman zaman Müslim ve gayrimüslim tabip, cerrah, kehhâl ve aktarları teftiş ve imtihan eder, icazeti olmayan ehliyetsiz ve yetersiz olanların dükkânlarını kapattırır ve meslekten men ederdi. Ehil olanlara ise hekimbaşının mührünü taşıyan bir çalışma izni belgesi verilirdi⁹⁸. Hekimbaşı, genellikle vefat eden sultanın yerine geçen tarafından azledilir, sultanın tahttan indirildiğinde ise kusuru olmadığı için yerinde bırakılabilirdi.

Hekimbaşılık devletin en yüksek ilmi kadrolarından biri olup 500 akçe mevleviyetlik memuriyettir. Hekimbaşının maaşı devirlere göre değişmekle birlikte devlet kadrosunda çalışanların en yükseklerindedir. Maaş haricinde, Tekfurdağı (Tekirdağ) gelirlerinin bir kısmı arpalık olarak tahsis edilir; kış, bahar ve bayramlarda hükümdar tarafından akçe ile taltif edilir; yılda 2 defa kıymetli kumaşlar verilirdi. Hükümdarla birlikte askeri sefere katıldıklarında yüksek derecede yolluk alır; hasta devlet ricaline gönderildiklerinde büyük bahşişle ödüllendirilirdi⁹⁹. Bu kaynaklar bir araya getirildiğinde, hekimbaşının çok yüksek bir gelire sahip oldukları ve rahat bir hayat yaşadıkları söylenebilir.

XVI. yüzyılda Hekim Muhiddîn Mehmed ile başlayan ve XIX. yüzyılın ortasında Abdülhak Molla ile biten 350 yıllık dönemde 13'ü tıbbi eser sahibi (Ahi Çelebi, Yûsuf Sinan, Kosonî Mehmed, Emîr Çelebi, Zeynelâbidîn, Ali, Sâlih bin Nasrullah, Hayâtîzâde Mustafa Feyzî, Nûh, Subhizâde, Hayrullah, Gevrekzâde, Mustafa Behçet) 42 kişi 58 defa hekimbaşılık görevine getirilmiştir. Bunların 32'si Türk, 4'ü Arap asıllı Müslüman'dır. (Kaysûnî Bedreddîn, Kosonî Mehmed, Seyyid Yûsuf, Tablî Hasan) Aralarından Ahi Çelebi, Yûsuf Sinan ve Hayâtîzâde kethüdâsı Mehmed Saîd 2'şer; Mehmed Arif, Mustafa Behçet ve Abdülhak Molla 3'er; Îsâ 4, Hamalzâde Mehmed ise 5'er defa hekimbaşı olmuştur¹⁰⁰.

Ahi Çelebi, Emîr Çelebi, Mustafa Mes'ud, Ahmed Necîb ve İsmail Paşa haricindekiler klasik Osmanlı medreselerinde tahsil görüp ilmiyeye intisap etmiştir. Hiçbiri resmi tıp tahsili görmemiş, üstatlardan veya kitaplardan bilgi edinmiştir. Birçoğu medreselerde, bazıları darüşşifalarda (Muhiddîn, Hacı, Yûsuf Sinan, Zeynelâbidîn ve Sâlih bin Nasrullah Fatih Dârüşşifâsında hekimbaşı; Üsküplü

⁹⁸ Nil Sarı, "Hekimbaşılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. IV, İstanbul 1993, s.42.

⁹⁹ Bayat, *Tıp...*, s.301.

¹⁰⁰ Bayat, *Tıp...*, s.301-302.

Şemseddîn Süleymaniye Tıp Medresesinde müderris; Gevrekzâde Hâfız Hasan Süleymaniye Dârüşşifâsında hekimbaşı); bazıları mahkemelerde kadı olarak çalışmıştır. Bir kısmı ise Hayâtîzâde Mehmed Emîn gibi şeyhülislamlık, Arabzâde Mehmed ve Ahmed gibi müneccimbaşıklık, hatta devletin en yüksek görevlerinden biri olan Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir¹⁰¹. Bu da bize Osmanlı Devletinde hekimbaşlarına duyulan güveni göstermektedir.

Aralarında Ahi ve Emîr Çelebi gibi musahibi olacak kadar hükümdara yakın olanlar; Kaysûnî Bedreddîn bin Mehmed gibi sarayda büyük vezirlerin dahi yürümek mecburiyetinde olduğu yolu at üzerinde gitmesine sultan tarafından müsaade edilecek kadar saygı duyulanlar vardır. Bir kısmı, mesela Hayâtîzâde Mustafa Feyzî, sultanın vefatına yol açan hastalığında yanlış tedavi uyguladığı gerekçesiyle hapsedilmiş; Emîr Çelebi ise IV. Murad'ın yasağına uymadığı gerekçesiyle intihara zorlanmıştır¹⁰².

Osmanlılarda ilk hekimbaşının kim olduğu konusu çok tartışılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) Kutbeddin Efendi veya Ahi Çelebi'nin ilk hekimbaşı olmayıp, hükümdar ve ailesinin tedavilerini üstlenen saray hekimleri olması daha muhtemeldir. Ülkenin sağlık hizmetlerinin idaresini de yüklenen ilk hekimbaşı II. Bayezid döneminin hekimbaşısı Muhiddin Mehmed'dir. Hekimbaşılığa tayin edilen tabibe törenle samur kürk giydirilmiştir¹⁰³. İlk dönemlerde yeni hekimbaşına sadrazam, daha sonra da darüssaade ağasının, XVIII.yüzyılın sonlarında ise padişahın huzurunda hilat giydirilerek görevi ilan edilmiştir.

XVI. yüzyıla ait ruûs kayıtlarından hekimbaşılar hakkında kısa bilgiler edinmek mümkündür. Bunlara da birkaç örnek verecek olursak¹⁰⁴;

Molla Kasım: Bu zat 1578'de İstanbul'da hekimbaşılık yapmıştır. 21 Temmuz 1580'de tekaüt olmuş, yerine sancak-ı hümâyûnda sertabip olan İsa Çelebi atanmıştır. Aynı sene sonlarında ise Molla Kasım'ın vefat ettiği anlaşılmaktadır.

İsa Çelebi: Molla Kasım'ın yerine hekimbaşı olan bu zatın Temmuz 1585 sonlarında hala bu görevde olduğu öğrenilmektedir, böylece görev süresi en az beş yıl sürmüştür.

¹⁰¹ Bayat, *Tıp...*, s.302.

¹⁰² Bayat, *Tıp...*, s.302.

¹⁰³ Sarı, *a.g.mad.*, s.42.

¹⁰⁴ Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşıklık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tesbitler", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. IV, İstanbul 2000, s.4.

Mevlânâ Sinan Çelebi: Ocak 1597'nin ilk yarısında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Mevlânâ Şemseddin Üsküplü: İstanbul'da Sultan Süleyman Han Tıp Medresesi'nde müderris ve tabip olan bu zat Sinan Çelebi'nin vefatı üzerine Ocak 1597 ortalarında reîs-i etibbâ görevine getirilmiştir. 1604'te de aynı görevde olduğu anlaşılmaktadır. Oğlu da hassa etibbâ cemaati mensuplarındanır.

Hekimbaşların günlük kazançlarına baktığımız zaman 1578-80 arasında hekimbaşı olan Molla Kasım'ın yevmiyesinin 60 akçe olduğu, Süleymaniye Dârüşşifâsi'nda tabîb-i evvel olan bir zatın yevmiyesinin 30 akçe, Fatih Dârüşşifâsi'nda tabîb-i evvelin 30 ve Haseki Sultan Dârüşşifâsi'nda aynı görevde olanın 25'er akçe yevmiyeleri olduğu öğrenilmektedir. 1581'de Manisa'da Hatuniye Dârüşşifâsi'nda tabîb-i evvelin yevmiyesi 30 akçedir. İbrahim Paşa Sarayı'nda 1582-1584 tarihlerinde görevli Yahudi tabiplerin yevmiyeleri 10 ve 15 akçedir, bunlardan birisi hassa tabipleri arasına tayin olununca yevmiyesi 15 akçeden 20 akçeye yükseltilmiştir¹⁰⁵.

XVI. yüzyılda Osmanlı ülkesindeki dârüşşifâalarda ve hassa tabipler cemaati arasında Müslüman ve Yahudi tabiplerin bulunduğu bilinmekle birlikte, bunların birbirlerine oranı nedir, bunu tespit etmek şimdilik mümkün olmamıştır. Fakat 1604'te hassa tabiplerden yirmi biri Müslüman, altmış ikisi de Yahudi'dir. Ser-etibbâ-i hâssanın yevmiyesi 100, sâbıkının 60 akçedir. Yahudi tabiplerden en yüksek yevmiye alanın 70 akçedir. Fakat bunlar arasında 3 akçe yevmiye alanlar bile vardır¹⁰⁶.

XV. yüzyılda yaşamış olan Ahi çelebi yaşadığı dönemin önemli hekimbaşlarındanır. Hükümdarlarla iyi ilişkiler kurmuş ve mesleğinde de başarılı olması sebebiyle saygı duyulan bir insan olmuştur. Mesleki anlamdaki bilgi ve tecrübelerini yazdığı kitaplarla ölümsüzleştirmiştir.

2.2. AHİ ÇELEBİ'NİN ESERLERİ

Ahi Çelebi'nin eserleri ve isimleriyle ilgili farklı görüşler vardır. Meriç Güven, Ahi Çelebi'nin beşi tıpla ilgili olmak üzere altı kitabının var olduğunu ve bu eserleri; Hasatül-Kilyeve'l-Mesane, el-Fevaidü's-Sultaniyyefi'l-Kavâidit-Tıbbiyye, Şerh al-Mucez, Risale fi't-Tıb, Mesnevi fi't-Tıb, Terkib-i Mürekkeb olarak tespit

¹⁰⁵ Göyünç, *a.g.m.*, s.5.

¹⁰⁶ Göyünç, *a.g.m.*, s.5.

etmiştir¹⁰⁷. Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'nde Ahi Çelebi'nin tıp üzerine 6 eser yazdığı ve isimlerinin al-Favâ'id al-Sultâniyya fi'l-Kavâ'id al-Tibbiyya, Risâle fi Bayân A'mâl al-Aşriba va'l-Ma'âcîn al-Mucarraba va Favâidihâ, Risâle-i Hasât al-Kilyatayn va'l-Masâna, Masnavî fi'l-Tıbb, Şerh-i Kânunçe li'l-Çağminî, Tarcamat al-Mûcaz fi'l-Tıbb olarak belirtildiğini görmekteyiz¹⁰⁸. Ali Haydar Bayat Ahi Çelebi'nin 4 eserini tespit etmiş bunlardan başka bir eserinde tartışmalı olduğunu belirtmiştir¹⁰⁹. Bu eserler; Risâle-i hasâtü'l-kilye ve'l-mesane, el-Fevâdü's-sultâniyye fi'l-kavâ'idü't-tibbiyye, Risâle fi't-tıbb, Mesnevî fi't-tıbb'tır. Bayat'a göre tartışmalı olan eser ise Mûcez'dir. Ali Haydar Bayat bir başka eserinde Ahi Çelebi'nin eserlerini 4 tane olarak belirlemiş fakat burada da eserlerin isimlerinin farklılığı dikkatimizi çekmektedir. Bu eserler; Risâle-i Hasâtü'l-Kilye, el-Fevâidü's-Sultâniyye fi'l-Kavâidü't-Tibbiyye, Risâle fi't-Tıbb, Mesnevî fi't-Tıbb'tır¹¹⁰. Yalçın Yurdakul yazmış olduğu yüksek lisans tezinde Ahi Çelebi'nin 4 eserini tespit etmiş bunları; Risale-i Haşatü'l-Külye Ve'l-Meşane, Risâle fi't-Tıbb, Mesnevi fi't-Tıbb, el-Fevâidü's-Sultâniye fi'l-Kavâidü't-Tıbbiye olarak aktarmıştır¹¹¹. Son olarak Ertuğrul Eğilmez Ahi Çelebi'nin 2 eseri olduğunu; bunlardan birisinin İbni Sina'nın "Kanun" adlı eserinden yapmış olduğu kısaltmanın Türkçe çevirisi(Bu eserde kendisini Ahmet bin Kemal olarak tanıtan yazar eserinin önsözünde Türkçe bilim dilinin gelişmesi gerektiğinden bahsetmektedir), diğeri ise "Faide'i Hasat" olup mesane konusunda olduğunu söylemektedir¹¹². Bu 5 farklı görüşten sonra Ahi Çelebi'nin eserlerinden genel kabul görenleri ele alıp tanıtacağız.

2.2.1. RİSALETÜ HASÂTÜ'L KİLYE VE'L-MESANE

Böbrek ve mesane taşlarının meydana geliş sebepleri, belirtileri ve tedavi yolları hakkında devrinin tıp anlayışına göre Türkçe olarak yazılmış, on bölümden oluşan kitaptır¹¹³. İstanbul kütüphanelerinde çeşitli yazmaları bulunan eseri Akil Muhtar Özden hakkında yazdığı bir makalede incelemiş, Saim Erkun da Türkçe ve İngilizce olarak neşretmiştir¹¹⁴. Kaynaklarda farklı isimlerle geçmektedir.(Risale-i

¹⁰⁷ Güven, *a.g.mad.*, s.69-70.

¹⁰⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Ahi Çelebi", *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), C. I, İstanbul 2008, s.105-110.

¹⁰⁹ Bayat, *a.g.mad.*, s.528.

¹¹⁰ Bayat, *Tip...*, s.305.

¹¹¹ Yurdakul, *a.g.t.*, s.4-5.

¹¹² Ertuğrul Eğilmez, *Türk Tıp ve Eğitim Tarihi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Hatay 2011, s.37.

¹¹³ Güven, *a.g.mad.*, s.70.

¹¹⁴ Bayat, *a.g.mad.*, s.528.

Hasatü'l-Kilye Ve'l Mesâne, Risâletü'l Kilyetive'l-Mesâne, Fâide-i Hasat, Hasatül-Kilyeve'l-Mesane, Risâle-i Hasât al-Kilyatayn va'l-Masâna, Risale-i Haşatü'l-Külye Ve'l-Meşane)

Eserin bilinen nüshaları

1. Bağdadlı Vehbi, nr. 1491: nesihle 79 yaprak, 16,7x11,7(5,5x9,8) cm. İstinsahı H. 893'te.
2. İstanbul Üniversitesi, TH, nr. 7101: nesihle 18 yaprak, 21,5x14,2(12,2x6,7) cm. İstinsahı H. 966'da.
3. Ali Emiri, Tıb, nr. 155: nesihle 39 yaprak, 21x14,8(15x8,2) cm, 13 str. Ferağ kaydı.
4. Ali Emiri, Tıb, nr. 298/5: nesihle yap. 237^b-266^b, 14,5x20,3(8,5-14,7) cm, 29 str. İstinsahı 28 Safer 1080'de.
5. Ali Emiri, Tıb, nr. 58/3: nesihle yap. 45^b-66^b, 20,5x14,8(15,3x8,5) cm, 19 str.
6. Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 45/1: nesihle yap. 1-35^b, 20,9x16(11x16) cm. İstinsahı Hacı İbrahim tarafından H. 1128'de.
7. Hamidiye, nr 1463/4: talikle yap. 1^a-31^a, 20x13,5(13x7) cm, 15 str. İstinsahı H. XII. asırda. İslami Tıp Yazmaları Katalogu, s. 130-131¹¹⁵.

Bu eser II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. Zamanla klasik bir tıp kitabı halini almıştır. Taşın bedende nasıl oluştuğu, araz ve belirtileri, ilacı, idrar yolunu zedelediği zaman yapılacak tedavi, sular ve kaplıcalarla tedaviden bahsetmektedir. Sondaj yoluyla bir mesane taşının kırılmasını anlatır¹¹⁶. Bu eserin en önemli özelliği, zamanının hekimlerinin çoğunlukla genel tıp kitapları yazdıkları bir dönemde, böbrek ve mesane taşları konusunda ayrıntılı bilgiler veren bir kitap olmasıdır. Razi, İbni Sina ve İsmail bin Cürçani gibi ünlü hekimlerin kitaplarından yararlanan Ahi Çelebi bazı cerrahi girişimlerden de söz etmiştir. Eserin girişinde yazar bugünkü Türkçe ile "Faydası umumî diye risaleyi Türk dilinde yazdım. Deneyle öğrenilmiş ve işitilmiş şeyleri de orada kaydettim. Daha sonra böbrek ve mesanede bulunan taş hakkında bilgi verdim. Çünkü bu hastalık insanlar arasında çok görülür. Özellikle asil kişiler arasında rastlanır. Çünkü bu insanların lüks yiyecek maddeleri yeme

¹¹⁵ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.107.

¹¹⁶ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.106.

alışkanlığı vardır ve hayat çok rahat olduğundan, bu hastalık ortaya çıkar"¹¹⁷ demektedir.

Söz konusu yazma nüshalarından İstanbul Üniversitesi Yazma Kütüphanesi'ndeki ve Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye kısmı nüshaları incelenmiş; bu inceleme sonunda eserin belli başlı şu bölümlerden meydana geldiği belirlenmiştir:

1. Bölüm: Taşın kimlerde olduğunu ve sebebini açıklar;
2. Bölüm: Taş vücutta nerelerde olur, onu anlatır;
3. Bölüm: Böbrek ve mesane taşlarının işaretlerini anlatır;
4. Bölüm: Böbrek ve mesanede meydana gelen taşın ilâcının yollarını açıklar;
5. Bölüm: Kötü mizacın neden olduğunu ve kaç türlü olduğunu, sebebini ve işaretlerini açıklar;
6. Bölüm: Taşın ilâcını belirtir;
7. Bölüm: İlaçla tedavide bazı yanacak ilâçlar, tertip edilecek yağlar ve macunlar anlatılır;
8. Bölüm: Taş idrar yolundan çıkarken cerahat meydana getirirse veya idrar yolunda kalsa; bu onun ilâcını ve taşı çıkarmak için alınacak tedbiri anlatır;
9. Bölüm: Taşın yarılp, çıkarılma tedbirini anlatır;
10. Bölüm: Böbrek ve mesane taşının basit ilâçlarla nasıl tedavi edileceğini anlatır¹¹⁸.

On bölümlük bu kitapta geçen ve birinci bölümde yer alan bu hastalığın kimlerde görüldüğü şu şekilde dile getirilmiştir. "Bu taşın daha çok erkek çocuklarda sıkıntı verdiği görülür. Buluğa erinceye kadarki dönemde ve rutubetli mizaca sahip kişilerde ortaya çıkar. Zayıf kişilerde de görülür. Erkek çocukların mesanelerinde olur. Zayıf kişilerin damar ve delikleri geniş olduğu için taş meydana getirmeye uygun hıtlar olduğu zaman oralarda (damarlarda) tutulamaz, mesaneye gelir. Bunun aksine şişman kişilerin damar ve geçitleri dar olur. Taş meydana getirmeye yatkın hıtlar olduğu zaman, bu böbreklerde kalır, orada taş yapar. Kadın mesanelerinde nadiren taş olur. Bunun nedeni kadınlarda mesanelerinin boğazının kısa ve ağız kısmının dışarıya yakın olmasıdır; mesanelerine dökülen bütün hıtlar, kolayca dışarı çıkar. Kız çocuklarında da bu böyledir. Ancak büyüklerinde böyle olmaz; onların

¹¹⁷ Murat Yurdakök, "Ahi Çelebi (1431-1524) ve Çocuk Hekimliği", *Çocuk Sağlığı Hastalıkları Dergisi*, S. 46, Ankara 2003, s.250.

¹¹⁸ Kahya, *a.g.m.*, s.294.

böbreklerinde taş olup olmaması tamamen doluluk ve rutubete bağlıdır. İçilen inek sütünün bozukluğu da taşın hâsıl olmasının sebepleri arasındadır. Bundan dolayı, eğer süt safravî olursa, oğlanın bağırsaklarını kurutur; idrarın yoğunlaşmasından dolayı taş teşekkül eder. Eğer süt balgam mizacında olacak olursa, bu da oğlanın idrarını yoğunlaştırır; mesanenin hareketinden dolayı taş meydana gelir"¹¹⁹ diyerek böbrek taşının daha çok çocuklarda özellikle de erkek çocuklarda yaygın olarak görüldüğü belirtilmiştir.

Ahi Çelebi bu hastalığın tedavisinin iki şekilde olabileceğini belirtmiştir¹²⁰.

İlaçla tedavinin;

a- Ağızdan

b- Şırınga ile organ içine zerk ile

c- İlaçlı sularla yapılan sıcak banyolar şeklinde 3 yol ile yapılabileceğine işaret etmiştir.

Cerrahi müdahaleyi ise 2'ye ayırmıştır.

a- Urethral yoldan mesaneye sokulan madeni bir aletle taşın bulunduğu yerden alınması yada çıkarılmasıdır. Bunu yaparken gümüştan yapılmış meyilli, boru şeklinde, bir ucunda delikler bulunan bir aletten söz etmektedir. Ayrıca mesane içindeki taşı kırmak için kullanılacak başka bir alet hakkında da bilgi vermektedir. Bu alette elmas taş kullanılmaktadır. Bir damla elmas taş, demirden bir milin ucuna sarılıp, bu alet penis yoluyla içeri sokulur. Elmas taş mesane içindeki taşı kırar; ufalar. Bu kırıntılar da düretiklerle, urethra yoluyla dışarı atılır. Böylece bu alet kullanılarak, taşın mesane içinde kırılıp, idrar yoluyla dışarı atılması mümkün olmaktadır.

b- Taşların tedavisinde izlenecek ikinci bir yol ise, organa yapılacak cerrahi müdahaledir, yani mesane ya da böbreğe girilerek, orada bulunan taşın dışarı alınmasıdır. Ahi Çelebi böbrek ya da mesaneye cerrahi müdahale yapmanın tehlikeli olduğunu söyler. Bu gibi ameliyatlarda hastanın ne derecede bu ameliyata dayanabileceği ve hastanın yaşının göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular.

¹¹⁹ Yurdakök, *a.g.m.*, s.250.

¹²⁰ Esin Kahya, "Hekimbaşı Ahi Çelebi", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi (18-20 Eylül 1996)*, TTK. Basımevi, Ankara 2003, s.432-434.

2.2.2. FEVÂİDÜ'S-SULTANİYE Fİ'L-KAVÂİDİ'T-TİBBİYYE

Hıfzıssıhha üzerine yazılmış mühim bir eserdir. Bir mukaddime, üç makale ve bir hatimedden meydana gelir. Mukaddime hıfzıssıhha, birinci makale sağlığı korumada alınacak tedbirler (on dört bab, beş fasla ayrılır), ikinci makale mide, bağırsaklar, tenasül uzuvlarının hıfzıssıhhası hakkındadır. (Bu makale dokuz bab'a ayrılır). Üçüncü makale ise eşyanın hassaları hakkındadır. (Üç bab'a ayrılır.) Hatime ise iki fasla ayrılır¹²¹. Farsça bir eserdir. Süleymaniye-Fatih Kütüphanesi, nr. 3592'de kayıtlıdır ve 91 varaktan oluşur¹²².

2.2.3. ŞERH EL-MUCEZ

İbn Nefis (ö. 1288) tarafından yazılan fakat dilinin zor anlaşılmasından dolayı Cemaleddin Aksarayî tarafından Hal-ül Mucez adıyla sadeleştirilen eserdir. Genel tıp üzerine yazılan eser, dört fenden meydana gelir. Birinci fende insan bedeninin hali; ikinci fende ilaçlar, gıdalar ve bitkiler; üçüncü fende organlar ve patolojileri; dördüncü fende hastalıklar anlatılır. Eser, insan anatomisi ile ilgili bilgiler yanında, bugün lepra, tüberosa ve viteligo diye adlandırılan hastalıklardan bahsedilmesi bakımından önemlidir¹²³. Edirne Darüşşifası'nda Kanuni'nin vezirlerinden Süleyman Paşa için tercüme edilmiştir. Tercümesi H.850/M.1446-1447 yılında hekimlerden Sinan Efendi'nin huzurunda gerçekleşmiştir¹²⁴. Kaynaklarda farklı isimlerle geçmektedir. (Tarcamat al-Mûcaz fi'l-Tıbb, Mûcez)

Eserin bilinen nüshaları

1. Nuruosmaniye, nr. 3489/1: nesihle yap. 1^b-141^b, 15,5x20,9 (11,7x15,5) cm, 20 str. İstinsahı Ferhad Sadullah tarafından H.972'de.
2. Nuruosmaniye, nr. 3487: talikle 194 yaprak, 12,5x20 (13,5x7) cm, 21 str. İstinsahı 23 Cemaziyelahir 986'da.
3. Feridun Nafiz Uzluk, nr. 6775: nesihle 216 yaprak, 20x12,5(15x6) cm, 21 str. Ferağ kaydı.
4. Tavşanlı, Zeytinoğlu, nr. 578: talikle 161 yaprak, 21,4x15,2 (19x9,5) cm, 23 str. İslami Tıp Yazmaları Katalogu, s. 106. Ferağ kaydı.

¹²¹ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.105.

¹²² Güven, *a.g.mad.*, s.70.

¹²³ Güven, *a.g.mad.*, s.70.

¹²⁴ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.109.

5. Berlin, Ms. Or. Nr. 4089: nesihle 271 yaprak, 18,5x27 (12x19) cm, 17 str. Hanna Sohrweide, Turk. Hand..., V, 169-171, nr. 185¹²⁵.

2.2.4. RİSALE Fİ'T-TIB

Genel tıpla ilgili hastalıklardan korunma ve sağlığı muhafaza etme konusunda yazılmış Türkçe tıp kitabı olup, Türkiye'deki bazı kütüphanelerde nüshaları mevcuttur¹²⁶.

2.2.5. MESNEVİ Fİ'T-TIB

Mesnevi tarzında tıpla ilgili yazılmış manzum bir eserdir¹²⁷. Pend Nâma-i Eflatun diye de geçer. Tıbbi tavsiyelerden meydana gelen bir mesnevidir¹²⁸.

Eserin bilinen nüshaları

1. Berlin, Ms. Or. nr. 1988: nesihle yap. 291^b-294^a, 17,5x29(10x27) cm, 31 str. İstinsahı Mustafâ b. Ahmed tarafından Şevval 1049'da. Sohrweide, Tür..., V, 172, nr. 187.

2. Mihrişah, nr. 203/21: talikle yap. 154-156, 24x15(16x10) cm, 15 str. İstinsahı H. 1090 civarında.

3. Laleli, nr. 3735/9: talikle yap. 174^b-176^a, 20x17(14x9) cm, 21 str. İstinsahı H. 1105'te. İslami Tıp Yazmaları Kataloğu, s. 460.

4. İbrahim Efendi, nr. 574/2: nesihle yap. 205^a-208^a, 21x16(15,3x8,7) cm, 19 str. İstinsahı Muhammed b. İbrâhîm tarafından H. 1180'de.

5. Koyunoğlu, nr. 12037: nesihle 6 yaprak, 21,3x15,4(15x8,5) cm, 23 str. İstinsahı H. XII. asırda.

6. Koyunoğlu, nr. 12036/3: nesihle yaprak, 99^b-104^a, 21x16(15,5x8,5) cm, 23 str.

7. Revan Köşkü, nr. 1688/2: nesihle yap. 158^b-159^b, 13x23,5 cm, İslami Tıp Yazmaları Kataloğu, s. 131; Karatay, TY, s. 592.

8. Yazma Bağışlar, nr. 2144/7: nesihle yap. 71^b-73^b, 21x15(16x11,5) cm, 19 str¹²⁹.

2.2.6. TERKİB-İ MÜREKKEB

Mürekkep konusunda yazılmış eserdir. Nasıl boya yapılacağını, altın-gümüş karışımıyla nasıl mürekkep elde edileceğini anlatır. Kitap siyah mürekkep terkipleri,

¹²⁵ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.109.

¹²⁶ Güven, *a.g.mad.*, s.70.

¹²⁷ Güven, *a.g.mad.*, s.70.

¹²⁸ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.107.

¹²⁹ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, s.108.

âb-1 sim ameli, kırmızı rengin terkibi, beyaz mürekkep elde etmek, eczâ-i mürekkep (mürekkebin maddeleri), yeşil ve sarı mürekkep terkipleri, altûnî renk mürekkep terkipleri, mor renk elde etmek için terkip, mürekkebin akıcı olması için kullanılacak maddeler, erguvânî renk için yapılacak işlemler gibi bahislere ayrılır. Eserin bilinen nüshası: Yahya Tevfik, nr. 252: nesihle 27 yaprak, 10,1x16 (6,1x11,6) cm, 15 str. İstinsahı h. XII. asırda¹³⁰.

2.2.7. RİSALE Fİ BEYÂN A'MÂL EL-AŞRİBA VE'L-ME'ÂCÎN EL-MÜCARRABA VE FEVÂİDİHÂ

Metinde adı Ahi Mehmed b. Kemaleddîn olarak geçmektedir. Risale iki bab üzerine tertip edilmiştir. Birinci babda içeceklerden ve bunların sağlık üzerine faydalarından bahsedilir. İkinci babda ise macunlar, özellikleri ve kullanılması anlatılmaktadır.

Eserin bilinen nüshaları

1. Laleli, nr. 1652/2: talikle yap. 163^b-168^b, 15,5x21,5(8,5x14) cm, 19 str. İstinsahı H. IX. asırda.

2. Ali Emiri Tıb nr. 131: nesihle 31 yaprak, 19x13,5(16x10) cm, 11 str.

3. Lala İsmail, nr. 701/3: yap. 29-46, 14,1x20,9(9,5x16,2) cm, İslami Tıp Yazmaları Katalogu, s.131¹³¹.

2.2.8. ŞERH-İ KÂNUNÇE Lİ'L-ÇAĞMİNÎ

II. Bayezid'e ithaf vardır. Çağmini'nin Kânûnçe'sinin şerhidir. Eserin bilinen nüshası: Nuruosmaniye nr. 3529: talikle 128 yaprak, 21,5x13,5(16x7) cm, 21 str. Ferağ Kaydı¹³².

¹³⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Ahi Çelebi", *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), C. I, İstanbul 2006, s.24.

¹³¹ İhsanoğlu, *a.g.mad.*, *Osmanlı Tıbbi...*, s.106.

¹³² İhsanoğlu, *a.g.mad.*, *Osmanlı Tıbbi...*, s.108.

III. BÖLÜM

AHİ ÇELEBİ'NİN VÂKIF ESERLERİ

3.1. AHİ ÇELEBİ CAMİİ

Cami ve Mescit Kavramları Arapça cem' kökünden türemiştir. "Toplayan, bir araya getiren" anlamındaki cami' kelimesi başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan "el-mescitü'l-câmi" (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. İslamiyet'in ilk zamanlarından itibaren ibadet yeri olan camiler, kısa sürede İslam dünyasının bütün bölgelerine inşa edilmiştir¹³³.

3.1.1. AHİ ÇELEBİ CAMİİ'NİN BÂNİSİ VE İNŞASI

İstanbul'da meşhur Yemiş İskelesi'nde yer alan ve Kanlı Fırın Mesciti adıyla da bilinen Ahi Çelebi Camii, bugün Eminönü'nde, Haliç kıyısında Zindankapı'da sur dışında, Zindan Hanı'nın batısında Balıkpazarı Değirmen Sokağı ile Yoğurtçular Sokağı'nın kesiştiği köşededir. Bânisi Kemaleddin Tebrizî'nin oğlu Ahi Çelebi Mehmed'dir¹³⁴.

Ahi Çelebi Camii'nin yapım tarihi tam olarak belli değildir. İnşa kitabesi olmayan caminin kapısında rivayetlere dayalı 1500 yılını gösteren bir yazı konulmuştur. Bazı kaynaklarda Fatih Sultan Mehmed döneminde yapıldığı belirtilen caminin adı Sai Çelebi'nin kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Mimarin* ve *Tezkiretü'l-Enbiye*'de Mimar Sinan'ın eserleri listesinde yangında harap olduğu ve tamir edildiği şeklinde kaydedilmiştir. Her iki tezkirede de caminin mevkii "İzmir İskelesi" ve "derun-ı sebze hane" olarak geçmektedir¹³⁵. Daha sonraları kaleme alınan Ayvansarayi'nin *Hadikatü'l-Cevami*'sinin matbu nüshasında bâni Ahi Çelebi'nin Kanlı Fırın Mesciti ile Yoğurtçular Camii isimli iki ibadethanesinin bulunduğu yazılmış, H.1231/M.1815-1816 tarihli bir başka yazmada ise bunlardan Yoğurtçular Camii'nin Ahi Çelebi'ye ait olduğu ve hala bu isimle anıldığı belirtilerek diğerinin kardeşi Fahşi (Muhassî) Çelebi Efendi'ye ait olduğu zikredilmiştir. Hadika'nın diğer H.1245/M.1829-1830 tarihli yazma Tübingen nüshasında ise sadece Yoğurtçular Camii hakkında kısa bilgi verilip, Ahi Çelebi diye meşhur olduğu ifade

¹³³ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. VII, İstanbul 1993, s.46.

¹³⁴ Öntüğ, "Ahi Çelebi Camii", *A.A.*, s.67.

¹³⁵ İ. Aydın Yüksel, "Ahi Çelebi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, C. I, İstanbul 1993, s.104.

edilmektedir¹³⁶. Bu ifadelerden söz konusu eserin Yoğurtçular sokağındaki cami olduğu kesinlik kazanmıştır.

3.1.2. AHI ÇELEBİ CAMİİ'NİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

1539 ve 1653 yıllarındaki yangınlarda zarar gören Ahi Çelebi Camii, yine XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Hatapkapısı (Eski Odun İskelesi) yangınında tamamen yandığı için yeniden inşa edilmiştir. Hatapkapısı yangınından sonra camide büyük hasar meydana geldiği için ibadete bir süre ara verilmek zorunda kalınmıştır. Bu zaman içinde caminin inşası İstefan Kalfaya bırakılmıştır¹³⁷. Yapılan ilk keşif ve memur maaşı gibi ihtiyaçlarla birlikte tamiri için toplam masraf "Bir yük altmış iki bin" olarak belirlenmiş yani 162.000 kuruştur¹³⁸. Lakin bu kadar yüksek bir meblağ ile tamiri uygun görülen caminin tamir edilmektense, yeniden inşası makul görülmüş ve gerekli para H.1312/M.1894-1895 yılı bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir¹³⁹. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nden Şura-yı Devlet'e havale buyrulan takriri incelendiğinde Mecidî 19 kuruş hesabıyla 443.356 kuruş masrafla yeniden inşası yapılacağı kararlaştırılmıştır¹⁴⁰. Ayrıca altına iki dükkân ilaveli fevkanî olarak yeniden inşa edilmesine izin verilmiştir. Buna ek dükkânların aylık 600'er kuruştan 1200 kuruş kira getireceği öngörülmüştür. XIX. yüzyılın sonlarında 1894 yılındaki depremde ise ana bina tamamen yıkılmış ve sadece minaresi ayakta kalmıştır¹⁴¹. Yapıldığı tarihten itibaren faal olan ve birçok defa tekrar inşa edilerek bugüne kadar gelen caminin mimari özelliği kaybolmuştur.

Vâkıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1990 yılında yeniden onarım programına alınarak sıvaları kaldırılmış, kubbenin kurşunları sökülmüş, etrafındaki yapılar da kaldırılarak uzun bir restorasyon dönemi olmuştur. Haliç kıyısının yumuşak zemininin yapının temellerine zarar verdiği, zaman zaman çökme tehlikesi geçirdiği bilinmektedir¹⁴². Ayrıca bu camide 55 yıl imamlık yapan merhum Hacı Hasan Efendinin semt hakkında anlattıklarına göre "bir gün caminin mihrabının sağından, bir tatlı su fişkırır, caminin içini adam boyu ölçüsüyle bele kadar su basar, suyu denize akıtırlarsa da arkası kesilmez, caminin halile muhafazası imkânsız

¹³⁶ Yaşar Erdemir, "Ahi Çelebi Cami Mimarisi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.67-68.

¹³⁷ BOA, A.MKT.NZD., nr.73-16.

¹³⁸ BOA, A.MKT.NZD., nr.63-57.

¹³⁹ BOA, İ.EV., nr.15-8.

¹⁴⁰ BOA, BEO., nr.857-64270.

¹⁴¹ Öntüğ, "Ahi Çelebi Camii", *A.A.*, s.67.

¹⁴² Erdemir, *a.g.mad.*, s.68.

görünür, hatta kısa bir zaman içinde, yüzümüzü mihraba verdiğimizize göre yapı sola doğru hafifçe meyleder, bunun üzerine esaslı bir tamire geçilir, su basan kısım toprakla doldurulur"¹⁴³ diyerek caminin su baskınına da maruz kaldığını göstermektedir.

Bunlara bakıldığında Fatih Sultan Mehmed döneminde inşa edilen caminin yapılış tarihinden sonra büyük onarımlar geçirdiği ve mimari bakımdan değişikliklere maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

3.1.3. AHI ÇELEBİ CAMİİ'NİN MİMARİSİ

Ahi Çelebi Camii, doğu batı doğrultusunda dikdörtgen bir mekân oluşturan dört sivri kemerin taşıdığı basık merkezi bir kubbe ile örtülü olup, doğu ve batı tarafa doğru tonozlu birer mekânla genişletilmiştir. Ortada bir ayak ve bunlardan duvara atılan iki kemerle genişletilen bu yan mekânlarla birlikte ölçüleri dıştan dışa 17 x 25 metredir. Taş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı örgü malzemesinde duvarlarda taş, kemer ve örgü sisteminde tuğlaya yer verilmiştir. Caminin kuzeyinde kubbelerle örtülen bir son cemaat yeri ile sağında minaresi yükselmektedir. Kesme taş kaideli minarenin pabuç kısmından sonrası yenilenmiş, üst tarafına silindirik bir gövde ile şerefe yapılmıştır. Caminin kuzey cephesindeki ana girişi son derece basit ve sade tutulmuştur. Aynı şekilde iç mekânda da sadelik kendini hissettirmektedir. Mermer plakalarla kaplanmış olan mihrabın yenilediği belli olmaktadır. Sağ taraftaki ahşap minberin geç Osmanlı dönemi süslemesini yansıtan rokoko tarzı desenleri yağlı boya ile boyanarak daha da kimliksiz hale getirilmiştir. Duvarlara açılan kemerli büyük pencerelerde aydınlatılan yapının, kubbeyi taşıyan dolgulu büyük sivri kemer içlerine de ayrıca büyüklü küçüklü pencereler açılarak ışıklandırılması sağlanmıştır. Yapılan tadilatlarda bu kemerlerin sağ ve sol üstlerinde sivri kemerli yeni pencere izleri çıkmıştır. Sağdaki ilave yapı üzerindeki sade basit çeşmenin kitabesi H.1281/M.1864-1865 tarihli olup tamir kitabesidir¹⁴⁴. Ayrıca camide kullanılmış olan yeşil renkli volkanik tuf taşının, yanmaya dayanıklı anlamını taşıyan "od taşı veya seng-i nar" olarak adlandırıldığı, tuf cinsi taşların işlenmesinin ve taşınabilirliğinin kolay olmalarından dolayı tercih edildikleri belirtilmektedir¹⁴⁵.

¹⁴³ Reşat Ekrem Koçu, "Ahi Çelebi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yayınevi, C. I, İstanbul 1958, s.270.

¹⁴⁴ Erdemir, *a.g.mad.*, s.68.

¹⁴⁵ Seden Acun Özgünler-Erol Gürdal, "Ahi Çelebi Camii'nde Kullanılan Od Taşının Konservasyon Çalışmaları", *İtü Dergisi*, C. XII, S. II, İstanbul 2008, s.54.

Üstteki pencere izlerinin yanı sıra yanlara doğru ikişer payandanın sonradan vurulduğu belli olmakta, aynı durum kubbenin kare şeklindeki kubbe kasnağının çepeçevre demirle kuşatılmasından da izlenebilmektedir.

3.1.4. AHİ ÇELEBİ CAMİİ'NDE EVLİYA ÇELEBİ'NİN RÜYASI

Ahi Çelebi Camii'nin bir özelliği de meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin seyyah olmasında oynadığı manevî rolüdür. Bu rüyada: "Evliya Çelebi, 1040 yılı Muharrem ayının 10. günü (19 Ağustos 1630) rüyasında kendisini Eminönü'ndeki Ahi Çelebi Camisinde bulur. Caminin içine büyük bir kalabalık dolar. Hemen yanındaki zata bunların kim olduklarını sorar. Kendisine cevap veren ve rehberlik eden Cennetle müjdelenenlerden ve okçuların piri Sad bin Ebi Vakkas'tır. Gelenlerin peygamber ruhları, sahabeler ve tabiiler olduğunu ve Kırım'da zorda kalan İslâm askerlerine yardıma gittiklerini söyler. O sırada kapı açılır ve bütün hazır olanlar ayağa kalkarlar. Gelen zat Hz. Peygamber'dir. Cemaat sabah namazı için toplanmıştır. Sad bin Ebi Vakkas, Evliya Çelebi'ye ezanı Bilal-i Habeşî'nin okuyacağını ve kendisinin de kamet getirmesi gerektiğini bildirir. Namaz kılındıktan sonra elinden tutup Hz. Peygamber'e takdim eder ve ondan şefaati dilemesini söyler. Evliya Çelebi de 'Şefaati yâ Resulallah diyeceğimiz yerde seyahat yâ Resulallah demişiz' der. Hz. Peygamber gülümseyip de 'Allah'ım, şefaati, seyahati ve ziyareti sağlık ve esenlikle kolaylaştır' der. Uykudan uyandıktan sonra rüyasını Kasımpaşa Mevlevihane Şeyhi Abdullah Dede'ye yorumlatır ve rüyasında gördüğü herkesin kabirlerini ziyaret edeceği ve Hz. Peygamber'in şefaatine nail olacağı müjdesini alır"¹⁴⁶. Evliya Çelebi bundan sonra İstanbul'u dolaşıp yazmaya başlamıştır. Ardından 51 yıl sürecek seyahati başlar ve son durak Mısır'dır.

3.2. AHİ ÇELEBİ ÇEŞMESİ

Çeşme kelimesinin Farsçada "göz" anlamındaki çeşm'den geldiği kabul edilir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme adının verilmesine sebep olmuştur. Ancak XIII-XIV. yüzyıllarda çeşme yerine daha çok, Arapçada yine "göz" anlamına gelen "ayn" kelimesi kullanılmış ve bu kullanım XVII. yüzyıl içlerine kadar devam etmiştir. Türk medeniyetinde önemli bir yeri olan çeşmenin önceki çağ ve medeniyetlerde çok yaygın olmamakla beraber varlığı bilinmektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Seyit Ali Kahraman, "Evliya Çelebi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.409.

¹⁴⁷ Semavi Eyice, "Çeşme", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. VIII, İstanbul 1993, s.277.

Osmanlı Devleti zamanında halkın su ihtiyacını karşılamak amacıyla kasaba ve şehirlerde çok sayıda çeşme yapılmıştır. Şehir halkının su alması maksadıyla kurulan çeşmeler genellikle vâkıf olarak kurulmaktadır. Bunların dışında nadir de olsa süs için yapılan çeşmeler de vardır.

Ahi Çelebi Çeşmesi, yemiş iskelesi civarında Balık pazarı Değirmen sokağında Ahi Çelebi caminin duvarının köşesindedir. Yüzü mermer döşelidir, teknesinin kenar taşları kalkmış, musluksuz, muattal bir haldedir. Yapı tarihi H.1281/M.1864-1865'tir. Yuvarlak bir madolyon içindeki kitabesinde:

Maşallah

Tevekkeltü alâllah

Ve Tefviki illâ billâh

1281

yazılıdır, yaptıran meçhuldür¹⁴⁸. Ahi Çelebi Çeşmesi Hatapkapısı (Odunkapı) yangınında büyük zarar görmüştür. Çeşmenin tamiri gerek cami-i şerif açısından gerek halk tarafından duyulan aşırı ihtiyaçtan dolayı hızlandırılmıştır. Yapılması için 9 Zilkade 1266/16 Eylül 1850 tarihinde ferman verilmiştir¹⁴⁹.

3.3. AHİ ÇELEBİ HAMAMI

Arapçada "ısıtmak; sıcak olmak" anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" demek olup "yikanma yeri" manasında kullanılmaktadır. Farsça karşılığı germâbedir. Hamam, suyun ısıtılması suretiyle insanların yikanması için yapılmış bir tesistir¹⁵⁰.

Türkler hâkimiyet altına aldıkları şehirler ile buralardaki üst düzey yöneticilerin oturdukları saraylara eski dönemlerden itibaren hamamlar yapmışlardır. Yaşadıkları evlerin içinde de ayrı bir yikanma yeri bulunmaktadır. Bu geleneğin devamı sayılabilecek uygulamalar Anadolu köylerinde, hamam karşılığı söylenen "munça" veya "munçak" sözleriyle ifade edilmektedir. XI. yüzyılın sonlarından itibaren Türklerin Anadolu'yu vatan edinmeye başlamasıyla birlikte, Anadolu şehirlerinde bulunan diğer antik devir eserlerdeki hamamların bir kısmı, İslâmiyet'in temizlik şartlarına uygun, yikanmayı sağlayacak şekilde tamir edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan Türkler Anadolu'ya yerleşmeden çok önce diğer

¹⁴⁸ Reşat Ekrem Koçu, "Ahi Çelebi Camii Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yayınevi, C. I, İstanbul 1958, s.271-272.

¹⁴⁹ BOA, MVL., nr.326-44.

¹⁵⁰ Semavi Eyice, "Hamam", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XV, İstanbul 1997, s.402.

yaşadıkları memleketlere de hamamlar yaptıkları bilinmektedir¹⁵¹. Böylece Anadolu'ya gelen Türklerin beraberinde getirdikleri banyo geleneği Roma ve Bizans geleneğinden kısmen etkilenmiş, İslamiyet'in temizlik kurallarıyla bütünleşen unsurların tamamı, Anadolu'da yeni Türk hamamını ortaya çıkarmıştır denilebilir.

Ahi Çelebi Hamamı, Edirne şehir merkezinde Ahi Hasan mahallesinde, Eski Camii karşısındadır. Oğlanlı (Çubukçular) Hamamı olarak da anılır. Ahi Çelebi tarafından XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Hamam kurnalarından birinde kabartma bir insan sureti vardır. Bundan dolayı sonraki dönemlerde hamama Oğlanlı denilmiştir. Ahi Çelebi Hamamı Edebiyat tarihimize bile geçmiştir. Meşhur Havayı :

"Kitabet etmeden leş sofrasında kış günü hanın

Varıp oğlanlı hamamında natır olmamız yektir" demiştir. Ayrıca Sümbül zade Vehbi de Edirne hakkında söylediği meşhur kasidesinde:

"Oğlanlıda bir kız gibi dellaka süründük

Çoktur beli germabel ra'nayi Edirne"¹⁵² diyerek Ahi Çelebi hamamını konu edinmiştir.

Ahi Çelebi Hamamı'nın yakınında Saruca Paşa vakfının iki çömlekçi dükkânı bulunmaktadır. Bunların bir yangında yok olmasından sonra arsası üzerine Ali Paşa, Ahi Evran Odaları adı verilen 33 adet dükkân yaptırmıştır. Sonraki dönemlerde Ahi Çelebi Hamamı satılmış ve vâkıf özelliği kaybolmuştur¹⁵³.

3.4. AHİ ÇELEBİ MEKTEBİ

Edirne'de eskici haffaf esnafının arastası yakınında yer almaktaydı. Mektebin yapıldığı tarih belli değildir. XVI. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Bugün Belediye binasının karşısında, Gazipaşa İlkokulu'nun olduğu yerde eskiden Ahi Çelebi mektebinin bulunduğu ifade edilir¹⁵⁴. XIX. yüzyılın ortalarında faal olduğu anlaşılan mektebin banisinin Ahi Çelebi olmasından dolayı onun adıyla bilindiği anlaşılmaktadır.

¹⁵¹ Mustafa Murat Öntuğ, "Osmanlı Dönemi Balıkesir Hamamları (XVI-XVII. Yüzyıl)", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür*, SÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2013, s.423.

¹⁵² Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s.96-97.

¹⁵³ Cemile Tekin, "Ahi Çelebi Hamamı", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.68.

¹⁵⁴ Mustafa Murat Öntuğ, "Ahi Çelebi Mektebi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.70.

Maliye bakanlığının 24 Ramazan 1269/1 Temmuz 1853 tarihli ilmuhaberinde giderleri hazine tarafından eski memurların maaşlarından kesilen yüzde ikilerden karşılanmak üzere, meclis-i maarifçe Edirne'de bir Mekteb-i Rüştîye açılması kararlaştırıldıktan sonra 1857 yılında Ahi Çelebi mektebi ile yanındaki dar-ül kurrası birleştirilerek Edirne Mekteb-i Rüştîyesi olarak hizmete açılmıştır. Açılışında Maarif Nezaretinden bir görevlide hazır bulunmuştur. Bu okul batılı anlamda ilk çağdaş eğitim kurumudur¹⁵⁵. Yani Ahi Çelebi Mektebi 1857 yılında kapatılıp bu tarihten sonra Edirne Mekteb-i Rüştîyesi olarak eğitim hayatına devam etmiştir.

3.5. AHİ ÇELEBİ RÜŞTİYESİ

Osmanlı Devleti'nde eğitimde yenileşme hareketlerinin başladığı dönemde sıbyân mekteplerindeki eğitimin yetersiz görülmesi üzerine, eğitim işlerini yöneten Meclis-i Vâlâ yeni okulların açılmasına 1838'de karar vermiştir. II. Mahmud halkın eğitilmesi için birtakım yenilikler düşünmüş ve bu konuda ilgililerden lâyhalar istemiştir. Padişaha götürülen öneride, yeni bir program uygulanacak sıbyân mekteplerine "sınıf-ı evvel", bunun ileri sınıflarına da "sınıf-ı sâni" denilmesi teklif edilmiştir. Ancak II.Mahmud bu adlandırmayı uygun bulmayarak, "sınıf-ı evvel" denen mekteplerin adının "iptidâî", "sınıf-ı sâni" denen mekteplerin adının ise, çocukların sinn-i rüşde gelinceye kadar okuyacakları ve ancak buradan çıktuktan sonra rüşterisi sabit olacağı düşüncesiyle "rüştiye" olmasına karar verilmiştir¹⁵⁶.

Rüştiye okullarının genel öğretimdeki yeri konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Eğitim araştırmacılarının bir kısmı rüştiyeleri ilköğretime, bir kısmı ise ortaöğretime dâhil etmektedirler. Oysa rüştiyeler, ilk zamanlarda ilköğretim üstü hazırlık okulu daha sonraları ise ortaöğretimin bir kurumu olarak görülmüştür¹⁵⁷. Ayrıca rüştiyelerin başlangıçta darülfünuna, daha sonra idadilere basamak olması, rüştiyelerin ortaöğretim içerisinde yer almasını sağlamıştır.

Ahi Çelebi Rüştiyesi Filibe sancağına bağlı Ahi Çelebi kazasındadır. Kazanın adını, hekimbaşı olan ve İstanbul ile Edirne'de dini ve sosyal tesisleri bulunan Ahi Çelebi'den aldığı anlaşılmaktadır. Kazanın merkezi, Paşmaklı köyüdür. Köyün

¹⁵⁵ Atıl Ergan, *Türk Milli Eğitiminin Ulu Çınarı Edirne Lisesi 1857*, Ege Basım, İstanbul 2007, s.18.

¹⁵⁶ Süleyman Tenger, *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.16.

¹⁵⁷ Sevim Ceylan, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ortaöğretim(1876-1920)*, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2012, s.17.

merkez seçilmesinin, kazada merkezi bir konumda ve yolların kavşak noktasında yer almasından ileri geldiği söylenebilir. XIX. yüzyıl ortalarında kazada muhtemelen Paşmaklı köyünde bir rüştiye mektebi vardır. Bu durum imparatorluk döneminde özellikle XIX. yüzyılda görülen eğitim faaliyetleri ve okullaşma sürecinin, köylere kadar uzandığını göstermesi bakımından önemlidir¹⁵⁸. Hatta mekteple ilgili muallim ve okutulacak ders kitaplarının temini gibi meselelerin, merkezi idare tarafından dikkatle izlenmesi, Tanzimat dönemindeki reform hareketlerinin etkisiyledir.

H.1316/M.1898-1899 Maârif Sâlnamesi kayıtlarına göre Edirne Vilayeti Maârif İdaresi eğitim kurumları incelendiğinde Gümölcine Sancağına bağlı Ahi Çelebi Mekteb-i Rüştiyesi'nde Muallim-i Evvel Hüseyin Hüsnü Efendi ve Hatt Muallimi Rauf Efendi olup 44 öğrenci ve 1 hademe ile eğitime devam ettiğini görmekteyiz¹⁵⁹. 29 Ağustos 1322/11 Eylül 1906 tarihinde Ahi Çelebi Rüştiyesinde mükafat dağıtım töreni yapılmıştır¹⁶⁰.

Ahi Çelebi'den Selanik Müfettiş-i Umumi'nin Huzur-ı Samisi'ne giden bir telgrafnamada rüştiye geceli-gündüzlü olarak geçmektedir. Ayrıca bölge halkından on hane halkının Anadolu cihetine hicret edeceği haber alındığından rüştiye yoklama yapılarak tahsil hayatına son verileceği belirtilmiştir. 20 Mayıs 1324/2 Haziran 1908 tarihinde Halk bu konuda "Karabalaklı on dört talebe namına" ibaresiyle mağduriyetlerini belirtmişlerdir¹⁶¹. Rüştiyenin bugünkü durumu hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

3.5.1. ÖĞRETİM KADROSU

Ahi Çelebi Rüştiyesi'nin öğretim kadrosuna baktığımızda muallim-i evvel, muallim-i sâni, lisan-ı osmani muallimi, hüsn-i hat muallimi dikkatimizi çekmektedir. Ahi Çelebi Rüştiyesi açıldığı ilk zamanlarında muallim sıkıntısı çekmiştir. Buna çözüm olarak mahalleli kendi arasında Kemal Efendi'nin muallim olmasına karar vermiş ve asaletinin tasdikini talep etmiştir¹⁶². Osmanlı idaresi rüştiye mekteplerinde görev yapacak her muallim-i evvel için 750, her muallim-i sâni için 400 kuruş ödemeyi kabul etmiştir¹⁶³.

¹⁵⁸ Mustafa Murat Öntüç, "Ahi Çelebi Rüştiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.70.

¹⁵⁹ Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *Edirne'nin Eğitim Tarihi(İlk-Orta Öğretim) 1361-2005*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne 2006, s.147.

¹⁶⁰ BOA, MF. MKT., nr. 953-54.

¹⁶¹ BOA, TFR.İ.ŞKT., nr.154-15371.

¹⁶² BOA, MF.MKT., nr.17-21.

¹⁶³ BOA, A.MKT.MVL, nr. 41-69.

3.5.1.1. MUALLİM-İ EVVEL

İlki 1895 yılında tayin edilen muallim-i evvel, okuldaki eğitim-öğretimin idaresinden ve nezaretinden sorumludur¹⁶⁴. İstanbul Rüştiyelerinin idaresi müdürlere bırakılırken, İstanbul dışındaki vilâyetlerde Rüştiyelerin idaresi muallim-i evvellerle bırakılmıştır. Bunların görevleri; okulun idaresinden birinci derecede sorumlu olduğu gibi, öğrencilerin eğitim ve öğretiminin en iyi şekilde yapılmasını ve okulun temiz olmasını sağlayacak, okullarda uygulanması gereken nizam ve emirleri yerine getirecektir. Her sabah öğrencilerden önce okula gelecek ve öğrencilerden sonra okuldan ayrılacaktır. Her gün öğretmen ve öğrencilerin devam edip etmediğini defterlere kaydedecek, günlük olarak faaliyet raporu tutacak ve bunların özetini her ayın sonunda Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'ne sunacaktır. Memur ve öğretmenlerden birinin kusurunu gördüğünde onu uyaracak, ancak uyarıya rağmen aynı harekete devam edilirse bunu Mekâtib-i Rüştiye İdaresi'ne bildirecektir. Bunun yanında, muallim-i evveller hatalı davranışlarda bulunan ve nizâma aykırı davranan öğrencileri icabına göre uyaracak, buna rağmen hal ve hareketlerini düzeltmeyen ve okuldan atılmasını ön görecektir. Ayrıca öğrencilerin devam edip etmediğini bildirerek, haklarında uygulayacakları emirler kendilerine ulaşana kadar geçici olarak okuldan uzaklaştırılabilecektir. Ayrıca öğretmenlerin nasıl ders verdiğini ve öğrencilerin ders esnasında nasıl davrandığını kontrol edecek, öğretmenlerin bir kusurunu görürse onları uyaracak, kendisine uyulmadığı takdirde bunu doğruca Mekâtib-i Rüştiye-i Mülkiye Maârif-i Umûmiye Nezâreti'ne bildirecektir¹⁶⁵.

Karesi Mekteb-i İdadi-i Mülkisinden mezun Süleyman Lebib Efendi Ahi Çelebi Rüştiyesine Muallim-i evvel olarak görev yapmış ve bu göreve gelirken imtihan'a tabi tutulmuştur¹⁶⁶.

3.5.1.2. MUALLİM-İ SÂNÎ

Muallim-i sâni derse girmekle yükümlü olan öğretmendir. Muallim-i sâni ayrıca, muallim-i evvele vekâlet ederdi¹⁶⁷. 6 yıl muallim-i sâni'lik yaptıktan sonra muallim-i evvelik sınavına girerek muallim-i evvel olabiliyordu¹⁶⁸. 28 Zilkade

¹⁶⁴ Biray Çakmak-Feyzullah Yerlikaya, "Gebze Erkek Rüştiye Mektebi", *Uluslararası Gazi Akçakoca Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, C. II, Kocaeli 2015, s.1194.

¹⁶⁵ Tenger, *a.g.t.*, s.75-76.

¹⁶⁶ BOA,MF.MKT., nr.367-57.

¹⁶⁷ Çakmak-Yerlikaya, *a.g.m.*, s.1194.

¹⁶⁸ Çakmak-Yerlikaya, *a.g.m.*, s.1197.

1310/13 Haziran 1893 tarihinde Ahi Çelebi Rüştüyesi Muallim-i sâni'si Trabzoni Mehmed Efendi'dir¹⁶⁹.

3.5.1.3. LİSAN-I OSMANİ MUALLİMİ

Lisan-ı Osmani Muallimi öğrencilere Osmanlıca'yı öğretmekle görevlidir. 28 Zilkade 1312/23 Mayıs 1895 tarihinde Ahi Çelebi Rüştüyesi Lisan-ı Osmani muallimliğini Ahmed Efendi yapmaktadır¹⁷⁰.

3.5.1.4. HÜSN-İ HAT MUALLİMİ

Hüsn-i hatt muallimi, hutût muallimi, yazı muallimi olarak da adlandırılan yazı hocasının başlıca vazifesi öğrencilere, sülüs ve rika yazılarını iyi bir şekilde öğretmektir¹⁷¹.

Ahi Çelebi Rüştüyesi Hüsn-i Hat Muallimliğini tapu katibi Hafız Niyazi Efendi yapmaktadır¹⁷².

3.5.2. OKUTULAN KİTAPLAR

Devlet, vilâyetlerin ihtiyacını göz önünde bulundurarak ve gelen talepleri değerlendirerek rüştiye mektepleri için gerekli olan kitap, risale, devam jurnalleri, Maârif Nizamnâmesi nüshaları gibi kırtasiye ürünlerini vilâyetlere gönderiyordu¹⁷³.

Ülke geneli düşünülecek olursa, bu kadar geniş bir alanda gönderilecek malzemelerin ulaşımı konusunda güçlükler yaşanması kaçınılmazdı. Rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere yazılan kitap ve risalelerin uygun olup olmadığını tespit etmek için kitaplar bir inceleme sürecinden geçiriliyorlardı. Manastırlı Rıfat Efendi'nin telif ettiği eserin içeriği kısa bulunduğu için rüştiye mekteplerinde okutulamayacağına karar verilmiş, Sofya Rüştiyesi mualliminin rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere telif ederek Meclis-i Maârife havale ettiği kitap da yapılan müzakerenin ardından bir fayda görülmediği gerekçesiyle reddedilmiş ve risale kendisine iade edilmiştir¹⁷⁴. Yapılan incelemeler sonucunda uygun görülmeyen eserlerin neşrine ise müsaade edilmediği görülmektedir.

İllerden gelen taleplerde her kitaptan kaçar tane istendiğine dair detaylı cetveller yer almaktaydı. Nitekim talepler de bu doğrultuda karşılanıyordu¹⁷⁵. 24

¹⁶⁹ BOA, MF.MKT., nr.171-109.

¹⁷⁰ BOA, MF.MKT., nr.264-4.

¹⁷¹ Çakmak-Yerlikaya, *a.g.m.*, s.1200.

¹⁷² BOA, MF. MKT., nr.552-6.

¹⁷³ Ayşegül Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.244.

¹⁷⁴ Altınova, *a.g.t.*, s.244-245.

¹⁷⁵ Altınova, *a.g.t.*, s.247.

Mayıs 1291/5 Haziran 1875 tarihinde Ahi Çelebi Rüştiyesi öğrencileri için gerekli olan otuzar adet *Nasihatü'l-hükemâ* ile *Müntehabât-ı Türkiye* ve otuz beş adet *Mebâdi-i Coğrafya* risalesi istenmiştir. Cevaben bir miktar *Nasihatü'l-hükemâ* ile *Mi'yârü'l-keîâm* gönderilmiş ve *Coğrafya risalesi* haritasıyla beraber postaya teslim edilmiştir¹⁷⁶. Rüştiye mekteplerindeki ders araç ve gereçleri ile ilgili olarak arşiv kayıtlarında bilhassa coğrafya dersi için gerekli olan haritaların ve kürelerin temini konusunda girişimler olduğunu görmekteyiz¹⁷⁷. Bunun dışında örneğin laboratuarda kullanılabilecek herhangi bir araç gerece rastlanmamıştır.

Kimi zaman istenen kitabı bulmak konusunda güçlükler yaşanmıştır. 13 Rabiul-evvel 1294/28 Mart 1877 tarihli tahrirat ile Ahi Çelebi Rüştiyesine on beş nüsha *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* istenmiş ise de *Fezleke Tarih-i Osmanî*'nin Maarif Kütüphanesi'nde mevcut olmadığından bunun yerine on beş nüsha *Nişancı Tarihi* gönderildiğini görmekteyiz¹⁷⁸.

Rüştiye mekteplerinde okutulan kitaplara dair önemli bir husus da bu mekteplerde okuyan fakir çocuklara kitapların parasız verilmesi idi. 1873 tarihli “Bil cümle rüştiye muallimlerine” gönderilmek üzere yazılan yazıda muallimlerden, gönderilen kitap ve risalelerin zengin çocuklara fiyatıyla satılması isteniyordu. Fukara çocuklara ise fiyatı 100 paradan fazla olanların mektebin demirbaş defterine kaydının yapılması ve bunlar okutulduktan sonra diğer çocuklara verilmesi; değeri 3 kuruştan aşağı olanların ise ücretsiz olarak verilmesi isteniyordu. 1876 tarihli Maliye Nezareti'nden yazılan bir yazıda ise kitabın fiyatıyla ilgili bir detay belirtilmeksizin bilcümle rüştiye mekteplerinde verilen kitap ve risalelerin muallim tarafından fakir çocuklara parasız, diğerlerine ise belirlenen fiyattan satılması bildirilmişti¹⁷⁹.

Ahi Çelebi Rüştiyesinde okutulan kitaplara baktığımızda *Nasihatü'l-Hükemâ*, *Mi'yârü'l-Kelâm*, *Coğrafya Risalesi*, *Nişancı Tarihi* dikkatimizi çekmektedir.

Mi'yârü'l-Kelâm'ın yazarı Selim Sâbit Efendi'dir. Türkiye'nin ilk çağdaş eğitim bilimcisidir. Edirne'nin Vize kasabasında doğmuştur. Öğrenim görmek için gittiği İstanbul'da önce Gazanfer Ağa Medresesi'ne, ardından Fâtih Medresesi'ne devam etmiştir. 1851'de Dârülmuaîlîmîn'e kaydolmuş ve 1854'te öğrenimini tamamlayarak okulun ilk mezunları arasında yer almıştır. 1855 yılında Paris'e gönderilerek burada öğrenim görmekte olan Türk gençlerini eğitmesi istenmiştir.

¹⁷⁶ BOA, MF. MKT., nr.29-89.

¹⁷⁷ Altınova, *a.g.t.*, s.250.

¹⁷⁸ BOA, MF. MKT., nr.49-64.

¹⁷⁹ Altınova, *a.g.t.*, s.249.

Ayrıca Paris'teki Osmanlı Hristiyan tebaasına Türkçe öğretmesi amaçlanmıştır. Paris'te kaldığı altı yıllık sürede Mekteb-i Osmânî'de ve diğer okullarda Osmanlı Türkçesi'ni öğretmiş; bu sırada öğrenimini sürdürmüştür. Fransızca, hesap, cebir, hendese, müsellesât, cerr-i eskâl, hey'et ve hikmet-i tabiiyye derslerinden sertifika almıştır. Dönüşünde Dârülfünûn-ı Osmânî'de hocalık yapmıştır¹⁸⁰.

Maarif Nezareti tarafından rüştiye mekteplerinde okutturulmak üzere hazırlanan ve ilk olarak İstanbul'da H.1287/M.1870-1871'de basılan, bununla birlikte tespit edilen altı baskısı olan *Mi'yâr'ül-Kelâm* (sözün ölçüsü), bir takdim, üç ana bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Selim Sabit, kitabının takdiminde Osmanlı saltanatının kuruluşundan kendi zamanına kadar Şark tarafında kullanılan ve geniş bir sahaya yayılan Türk dilinin aslen Çağatay, Arap ve Fars dillerinin kuvvet ve şivesinden meydana geldiğini ve fesahat-belagat yönünden meşhur bir dil olmasına rağmen gramerinin tam anlamıyla yazılmadığını söylemiştir. Türkçenin o güne kadar gramerinin tam anlamıyla doğru düzgün yazılmaması, bunun yanı sıra Arapça ve Farsça öğreniminin olması gibi nedenlerle Türk çocuklarının büyük bir kısmının okumaya yüz çevirip cahil kalmalarına neden olduğunu ifade etmiştir¹⁸¹.

Eserin birinci bölümünde daha çok ifade ve cümle bahsi üzerinde durmuş ve daha sonra Türkçede bulunan cümle türlerini örnekler vererek açıklamıştır. İkinci bölümde hakikat, mecaz, mecaz-ı mürsel, kinaye ve istihare konuları örneklerle işlemiş; üçüncü bölümde, sözü mensûr ve mevzun olarak ikiye ayırdıktan sonra mevzun ana başlığı altında kafiyenin değişik türlerini alt başlıklar halinde incelemiştir. Ayrıca mesnevi, rubai ve gazellerden örnekler vererek tanımlarını yapmış ve bölümün sonunda vezinleri gösteren bir cetvel ilave etmiştir. Son olarak hatime bölümünde ise, cinas, telmih, iktibas, tenasüp ve mübalağa gibi edebi sanatlar ele alınmış ve örneklerle incelenmiştir¹⁸².

Sonuç olarak Selim Sabit Efendi'nin *Miyarü'l-Kelâm* adlı eserini belagat ilminin temel öğelerini farklı bir tarzda ele almakla beraber genel bir "edebiyat bilgileri" olma özelliği taşıyan bir eser olarak da değerlendirmek mümkündür.

¹⁸⁰ Cemil Öztürk, "Selim Sâbit Efendi", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXVI, İstanbul 2009, s.429.

¹⁸¹ Selçuk Dağdelen, *Selim Sâbit Efendi'nin Nahv-i Osmânî Adlı Eserinin İncelenmesi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2013, s.15.

¹⁸² Dağdelen, *a.g.t.*, s.15.

3.6. AHİ ÇELEBİ MEDRESESİ

Arapçada, "derase" kökünden gelen medrese kelimesi, "ders görülen ve eğitim-öğretim yapılan yer" anlamına gelip çoğulu "medâris"tir¹⁸³. Bununla beraber medrese, günümüzün ilköğretim okulları durumundaki Sıbyân Mektepleri'nin üstünde ve daha ileri seviyede tahsilin görüldüğü orta ve yüksek tahsil kurumlarını ifade etmektedir.

Ahi Çelebi medresesi Edirne'de bulunmaktadır. Medrese'den ne Hibrî Efendi, ne Evliya Çelebi, ne de Bâdî Efendi söz etmektedir. Buna göre, medresenin XVI. yüzyıl içinde yıkılmış olabileceği düşünülebilir. Diğer taraftan medresenin teşkilat içindeki yerini tespit içinde şimdiye kadar herhangi bir bulguya rastlayamadık. Ancak Mecdî'deki "Muhtasarât okumak için" kaydından medresenin yapıldığı ilk devirlerde yirmili bir medrese olduğu anlaşılmaktadır. Cahid Baltacı'nın *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* adlı eserinde Ahi çelebi medresesi yirmili medreseler içerisinde gösterilmektedir¹⁸⁴.

Yirmili medreselerde ders kitabı olarak Kelam'a ait *Haşiye-i Tecrid* adlı kitabın okutulmasından dolayı bu ad verilmiştir. Bunların tahsil müddeti 1526-27 sıralarında iki yıl iken, 1575-76'da en az bir yıl ve 1597-98 tarihinde üç ay olarak tespit edilmiştir. Dersler: Sarf, Nahiv, Akâid- Kelam, Usul-i Fıkıh, Belağat Hey'ettir. Kitaplar: *Emsile, Bina, Maksud, Avâmil, İzhar, Kâfiye, Şerh-i Tevâli, Metâli, Telvih, Haşiye-i Tecrid, Şerh-i Ferâiz, Mutavvel, El-Mülâhhas, Risale-i Fethiyye*'dir. Bu derslere ilave olarak Hesap, Hendese, İlm-i hikmet, Hikemiyyat Tarih ve Coğrafya dersleri de okutulmuştur¹⁸⁵.

3.7. AHİ ÇELEBİ TÜRBESİ

İstanbul Fatih'te Sarı Demir Mahallesi Ragıp Gümüş Pala Caddesi üzerinde aynı ismi taşıyan Ahi Çelebi Camii'nin yanında yer alan bu türbe, halk arasındaki rivayetlerde Ahi Çelebi Türbesi olarak bilinir. XVI. yüzyıl olarak tarihlendirilen yapı, özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Türbesi kare planlı ve tek katlı düz dam

¹⁸³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s.95.

¹⁸⁴ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, C. I, İstanbul 2005, s.161.

¹⁸⁵ Ahmet Ulusoy, *Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s.94.

örtülü olarak inşa edilmiştir. Taş malzeme kullanılan türbenin cephelerinde birer pencere açılmıştır. Girişi kemerli bir kapıdan sağlanmıştır¹⁸⁶.

3.8. AHİ ÇELEBİ VAKFI

3.8.1. AHİ ÇELEBİ VAKFI VE VÂKIF GELİRLERİ

Arapçada "durdurmak, alıkoymak, hapsedmek" anlamlarına gelen vâkıf kelimesi, terim olarak "Menfaati insanlara ait olmak üzere bir malı, Allah'ın mülkü olarak kabul edip, ebediyen alıkoymaktır"¹⁸⁷. Vâkıf yapan kişiye vâkıf, vakfedilen mala mevkuf, geliri tahsis edilen cihete mevkufun aleyh denir.

Fertlerin menkul veya gayrimenkullerini toplumun menfaati için süreklilik taşıyan, dini, sosyal, ekonomik hizmetlere tahsis etmeleri suretiyle oluşan vâkıf müessesesi, doğrudan doğruya İslâmî bir müessese olmamakla birlikte, İslâm dini ile gelişmiş bir müessesedir. Bunun nedeni, İslâm dininin Müslümanları yardımlaşmaya ve hayır eserleri yapmaya teşvik etmesidir¹⁸⁸. Bununla birlikte İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinde de bu müessesenin varlığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde toplumun kullanımına sunulmuş olan han, hamam, cami, medrese, kervansaray, hastane, köprü ve çeşmeler bizzat vâkıflar tarafından yaptırılmış ve bu eserler, yine vâkıflar tarafından akarât diye tabir olunan; geliri hayrî müesseselerin masraflarını karşılamak üzere vakfedilmiş menkul ve gayrimenkullerden elde edilen gelirlerle yaşatılmıştır¹⁸⁹.

Tarihini kesin olarak bilemediğimiz Ahi Çelebi vakfının, H.976/M.1568-1569 tahrir kaydına göre, Ahi Çelebi'nin İstanbul'daki cami ile Edirne'deki bir medrese ve mektebi için İstanbul'da birçok dükkân, mahzen, hücre vs. ile Çorlu, Hayrabolu, Edirne ve Şile'de bazı köyleri vakfettiği görülmektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Ali Boran, "Ahi Çelebi Türbesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.70-71.

¹⁸⁷ Aylin Tunca, *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H. 1000-1200/ M. 1591-1785)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s. 1.

¹⁸⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK. Basımevi, Ankara 2003, s.8-9.

¹⁸⁹ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.9-10.

¹⁹⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı(Vakıflar-Mülkler-Mukataalar)*, Üçler Basımevi, İstanbul 1952, s.488.

Tablo 1: Ahi Çelebi Vakfının H.976/M.1568-1569 Tahrir Kaydına Göre Umumi Görünüşü

VAKFEDİLEN YER	GELİRİ(Kuruş)
Ahi Çelebi Cami-i şerifin civarında 24 adet dükkân	11520
Unkapanı'nda(Kapan-ı Dakik) dükkânlar	5640
Unkapanı'nda 8 adet mahzen	1920
Unkapanı'nda 13 adet mahzen	2720
21 adet dükkân deposu	5222
Zindan Kapısında dükkân ve deposu	360
Galata'da 7 adet dükkân	2184
18 adet oda	2732
Kozlu Pınarında bostan	10670
Cami-i şerifin bodrumu	684
Hayrabolu kazası bağlı, Hacı Sungurlu karyesi ve Umur Beyli karyesi ile Danişmentli mezraası	25000
Çorluya bağlı Karaca Ali karyesi ve Köprü Culud karyesi	25000
Yenice Su kazasına bağlı Kozluca ve Yassı Viran karyesi	25000
Şilede Doğancı Oğlu karyesi	7000
Edirne'de hamam	30000
Edirne'de hamam yakınında olan 34 adet dükkân	10532
Edirne'de muallim hanenin yanında olan 6 adet dükkân	1255
Edirne'de dükkân	900
Edirne'de zemin-i maktu	360
Yekun	161390
Nakit olarak	10000
Toplam	171390

Ahi Çelebi Vakfının H.976/M.1568-1569 Tahrir Kaydını incelendiğinde en yüksek gelirlerin Edirne'deki hamam'dan 30000 kuruş, Yenice Su kazasına bağlı Kozluca ve Yassı Viran karyelerinden 25000 kuruş, Çorluya bağlı Karaca Ali karyesi ve Köprü Culud karyelerinden 25000 kuruş, Hayrabolu kazası bağlı, Hacı Sungurlu karyesi ve Umur Beyli karyesi ile Danişmentli mezraa'larından 25000 kuruş olduğu

görmektedir. Toplamda 73 adet dükkân, 21 adet mahzen, 22 adet dükkân deposu, 18 adet oda, 1 adet hamam, 7 adet karye, 1 adet mezra vakfedilmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Ahi Çelebi vâkıfına ait 31 Kânûn-ı sâni 1257/12 Şubat 1842 tarihli vâkıf defterinde vakfın görevlileri için verilen paralar ve diğer giderleri toplamı 7709 kuruş 10 paradır. Bu giderleri incelediğimizde; en yüksek gider olarak mürtezıkaya verilen 4309,5 kuruş dikkatimizi çekmektedir. Bunun haricinde Mekke ve Medine(surre) fukaralarına gönderilen 400 kuruş ve 25 kuruşluk mübaşir ücreti, Devir-hân'a verilen 8 kuruş 30 para, Ayasofya-i Kebir için verilen 12 kuruş, Sultan Bayezid Han-ı Veli Vakfi için verilen 72 kuruş, Fatma Hanım Vakfi için verilen 6 kuruş, Kapama-i Sıbyan ve Hoca Efendi için verilen 60 kuruş, hademe için 27,5 kuruş, okula alınan kömür için 6 kuruş, divan odasının yemek masrafı olarak 120 kuruş, Harub ödemeleri adı altında 5 kuruş, Def' ve Ferş-i Haliye için 1 kuruş, Kâtib için 200 kuruş, Câbi için 75 kuruş, Ruznamçeci için 75 kuruş, kırtasiye masrafları için 25 kuruş, Edirne'deki okulun giderleri için 15 kuruş ve aynı okulun kömür gideri olarak 6 kuruş, Edirne'ye gönderi bedeli(irsaliye) için 15 kuruş, değirmen görevlisi için 31,5 kuruş, Öğürce'deki camiye alınan zeytin yağı için 5 kuruş, İstanbul'daki cami için ramazan ayında alınan 40 kıyye zeytin yağı için 280 kuruş, İstanbul'daki caminin ramazan ayı dışındaki aylarda kullanılması için alınan zeytin yağı için 60 kuruş ve minareye yapılan masraf için 15 kuruş, cami için alınan bal mumuna 250 kuruş, imam yeri için yapılan tamirata 850 kuruş, caminin abdesthane boruları ve lağım temizliği için 149 kuruş, vaiz görevi için 120 kuruş, muhasebeci için 280 kuruş, müfettiş için 5 kuruş diğer kalemlerin maaşları için verilen 200 kuruştur¹⁹¹. Şile nahiyesinde merhum Ahi Çelebi Evkafı reayaları avarız, nüzül ve tekâlîf-i şakka vergilerinden muaf tutulmuştur¹⁹².

Vakfın şartlarına baktığımızda vakfın masrafları gelirleri tarafından karşılandıktan sonra geriye kalanı Ahi Çelebi'nin evlatları arasında paylaşılması, eğer evlatlarından biri vefat ederse onun hissesi sağ olanlar arasında paylaşılmasının kararlaştırıldığını görülmektedir¹⁹³.

¹⁹¹ BOA, EV.d., nr.11597.

¹⁹² BOA, AE.SMHD.I., nr.126-9210.

¹⁹³ BOA, EV.d., nr.11597.

3.8.2. AHI ÇELEBİ VÂKIFINDAN ÜCRET ALAN GÖREVLİLER

3.8.2.1. VÂKIF GÖREVLİLERİ

3.8.2.1.1. Mütevellî

Vâkîf işlerini vakfiye şartlarına göre ve seri hükümler çerçevesinde idare etmesi için atanan görevlidir. Vakfın yönetimi, işleyişi, vâkîf akarlarının işletilmesi, görevlilere ücret ödenmesi gibi görevleri yürüten kişidir. Mütevellî tayininde vâkîfın şartları esas alınmaktadır.

Ahi Çelebi vakfının 2 Cemaziye'l-ahir 1174/9 Ocak 1761 tarihinde Mütevellîsi El-Hac Abdullah'tır¹⁹⁴. 1 Zilhicce 1205/1 Ağustos 1791 tarihinde Mütevellîsi Mustafa bin Mehmed'dir¹⁹⁵. H.1250/M.1834-1835 yılındaki Mütevellîsi Muslihiddin Halife'dir¹⁹⁶.

3.8.2.1.2. Nazır

Nezaret eden, bakan, gözeten anlamına gelen nazır, vâkîf mütevellîsini teftiş ve vâkîf işlerini kontrol etmekle görevlendirilen kişidir. Bir vakfın nazır bulunursa, mütevellî onun onayını almadıkça vâkîfla ilgili işlem yapamıyordu. Nazır, vakfın menfaatleri noktasında mütevellînin muhalif hareketleri ve usulsüzlüklerini gördüğünde durumu merkeze bildirir ve mütevellînin görevden alınmasına karar alırdı¹⁹⁷.

Ahi Çelebi vakfı Nazırlığını 2 Cemaziye'l-ahir 1174/9 Ocak 1761 tarihinde Şeyhülislam Mevlana Veliyyüddin Efendi yapmaktadır¹⁹⁸.

3.8.2.1.3. Câbi

Vâkîf gelirlerini toplamakla vazifeli tahsildar anlamına gelen Câbi, vâkîf görevlilerine ücretini dağıtan görevlidir. İstanbul'da Meyve İskelesindeki Ahi Çelebi Camii vakfından günlük 2 akçe ile vazifeli Câbisi vefat ettikten sonra evladı olmadığından dolayı yerine es-Seyyid Mustafa geçmiştir¹⁹⁹.

Ahi Çelebi vakfının Câbilik görevini 1 Zilhicce 1205/1 Ağustos 1791 tarihinde Abdülkadir Efendi yapmaktadır²⁰⁰.

¹⁹⁴ BOA, C. EV., nr. 31-1536.

¹⁹⁵ BOA, C.EV., nr.33-1612.

¹⁹⁶ Gökbilgin, *a.g.e.*, s.488.

¹⁹⁷ Mustafa Murat Öntüğ, "Osmanlı Döneminde Balıkesir Şehrindeki Ahi Müesseseleri", *II. Uluslar arası Ahilik Sempozyumu (18-20 Eylül 2012)*, Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, C. II, Kırşehir 2012, s.729.

¹⁹⁸ BOA, C. EV., nr. 31-1536.

¹⁹⁹ BOA, AE.SAMD.III, nr.196-18988.

²⁰⁰ BOA, C. EV., nr.33-1612.

3.8.2.1.4. Kâtib

Kelime sözlükte "kitabet eden, yazan, yazıcı" anlamındadır. Kâtib, vâkıf ıstılahında vâkıf mütevellisinin yardımcısı, sekreteri olup vakfın gelir ve giderlerini deftere doğru kaydetmekle görevli kişi manasında gelmektedir²⁰¹.

Ahi Çelebi vakfının Kâtiblik görevini 1 Zilhicce 1205/1 Ağustos 1791 tarihinde Süleyman Necib Efendi yapmaktadır²⁰².

3.8.2.1.5. Ruznamçeci

Günlük varidat ve masarının yahut vukuatın kaydına mahsus deftere verilen isimdir. İlk zamanlarda "ruzname" denildiği halde sonraları "ruznamçe" olarak adlandırılmıştır. Muhasebe kalemi yerinde de kullanılırdı. Bu defteri tutana "Ruznamçeci" denilirdi. Tanzimat'tan sonra yevmiye defteri adını almış, bu defteri tutanlara da "Yevmiye kâtibi", "Muhasebe kâtibi" gibi adlar verilmiştir²⁰³.

Ahi Çelebi vakfının Ruznamçe görevini yevmi 2 akçe vazife ile yapan El-Hac Mehmed Şakir Halife ibn Ömer görevini 7 Receb 1238/20 Mart 1823 tarihinde kendi rızasıyla Hafız İsmail Halife ibn İbrahim'e devretmiştir²⁰⁴.

3.8.2.1.6. Mu'temed

Kelime olarak "itimad edilen kimse, kendinden emin olunan, ziyadesiyle doğru ve müstakim olan" anlamına gelen Mu'temed, ihtiyaç olduğu zaman kullanılmak üzere vâkıf parası teslim edilen kişidir²⁰⁵.

Ahi Çelebi vakfının Mu'temedlik görevini 5 Rebiu'l-ahir 1200/5 Şubat 1786 tarihinde yevmi 2 akçe vazife ile yapan Ahmed Halife vazifesine yapılan müdahalenin engellenmesini istemiştir²⁰⁶.

3.8.2.2. DİNİ GÖREVLİLER

3.8.2.2.1. İmam

Sözlükte imam "kendisine uyulan kimse" demektir. Toplumun başında bulunan ve toplumun fertlerini yönlendiren kişiler imam diye anılmıştır. İmamın sevk ve idare ettiği toplum ise ümmet kelimesiyle karşılanmıştır. Bu durumda imam

²⁰¹ Mustafa Murat Öntüğ, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki Vakıf Eserlerinin Durumu Hakkında", *Muşkara'dan Nevşehir'e 290. Yıl II. Uluslar arası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (2-4 Mayıs 2016)*, Nevşehir 2016, s.1086.

²⁰² BOA, C. EV., nr.33-1612.

²⁰³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. III, İstanbul 1993, s.60.

²⁰⁴ BOA, C. EV., nr.262-13399.

²⁰⁵ Öntüğ, *a.g.m.*, *Muşkara'dan...*, s.1087.

²⁰⁶ BOA, AE.SABH.I., nr.83-5712.

"ümmetin idaresini üstlenen kişi", imamet "imamın üzerine aldığı görev" anlamına gelmektedir²⁰⁷.

Ahi Çelebi Camii İmamlığını yevmi 2 akçe vazife ile yapan Mehmed Halife bin Mustafa görevini 11 Receb 1182/21 Kasım 1768 tarihinde kendi rızasıyla İbn es-Seyyid Mehmed Halife'ye devretmiştir²⁰⁸.

3.8.2.2.2. Müezzin

Sözlükte "çağrıda bulunan, ezan okuyan, kâmet getiren kimse" manasındaki müezzin kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "münâdî" anlamında iki âyette geçmektedir (el-A'râf 7/44; Yûsuf 12/70). Hadislerde "ezan okuyan, kâmet getiren" manasında kullanılmış, bazen bu anlamda münâdî kelimesi de yer almıştır. Müezzinler için sâih (çağırın, davet eden) ve mükebbir (tekbir alan) gibi unvanlara rastlanmaktadır²⁰⁹.

"Ve Cennet ashâbı, Cehennem ehline nidâ edip: 'Rabbimizin bize vaad ettiğini biz şüphe yok ki hak bulduk, siz de Rabbinizin vaad ettiğini hak buldunuz mu?' diye soracaklar. Onlar da, 'Evet' diyecekler. Derken aralarında bir münâdî: 'Allah Teâlâ'nın lâneti zalimlerin üzerinedir' diye nidâ etmiş olacaktır."²¹⁰

"Onların erzak yüklerini kendilerine hazırlayınca da, su kabını kardeşinin yükü içine bıraktı, sonra bir münadi (şöyle) seslendi: Ey kabile, sizler gerçekten hırsızsiniz."²¹¹

Ahi Çelebi Camii Müezzinliğini yevmi 7 akçe vazife ile Mustafa bin Abdullah yapmaktadır. Ayrıca Mustafa bin Abdullah yevmi 2'şer akçe vazife ile Mu'arrif ve Cüz-hânlık vazifelerini de yerine getirmektedir. 5 Safer 1141/10 Eylül 1728 tarihinde vefatından sonra vazifeleri oğlu Ahmed'e tevcih olunmuştur²¹².

3.8.2.2.3. Hatip

Cuma ve bayram namazlarında hutbe okumakla görevli olan Hatip genellikle imamlık görevini de yürüten şahıstır. Yalnız bazı büyük camilerde imamdan ayrı bir, bazen de birkaç Hatip görev yapmaktadır. Hutbe siyasi bir önem taşıdığından

²⁰⁷ Mustafa Öz-Avni İlhan, "İmamet", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXII, İstanbul 2000, s.201.

²⁰⁸ BOA, C. EV., nr.31-1530.

²⁰⁹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Müezzin", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXI, İstanbul 2006, s.491.

²¹⁰ A'râf Suresi 7/44.

²¹¹ Yûsuf Suresi 12/70.

²¹² BOA, İE.EV., nr.73-7850.

hatiplikte önem kazanmıştır. Bu sebeple çok defa kadılar hatiplik görevini bizzat üstlenmişlerdir²¹³.

Ahi Çelebi Camii Hatipliğine 19 Receb 1142/7 Şubat 1730 tarihinde Hafız Seyyid Ahmed'in vefatı üzerine Hafız Ali Halife getirilmiştir. Hafız Ali Halife yevmi 8 akçe aldığı görevini daha sonra kendi rızası ile Hafız Ahmed bin Mehmed'e devretmiştir²¹⁴.

3.8.2.2.4. Du'âgû

Vâkıf kurucularının bazı arzularının gerçekleşmesi gayesiyle Allah'a dua eden kişiye verilen özel isimdir. Çoğulu Du'âgûyân olup profesyonel dua okuyucu anlamına gelmektedir²¹⁵.

Tablo 2: Ahi Çelebi Vakfından Ücret Alan Du'âgû'lar

Görevi bırakan Du'âgû	Göreve başlayan Du'âgû	Görevi bırakma sebebi	Göreve Atanma Tarihi
El-Hac Receb b. Abdurrahman ²¹⁶	Sulbü kızı Rukiye	Fevt olmuş	12 Ramazan 1142/31 Mart 1730 ²¹⁷
-	Abdurrezzak	-	03 Rabiul-ahir 1149/11 Ağustos 1736 ²¹⁸
Hatice bint-i Mustafa	Ayşe bint-i Veli	-	22 Şevval 1149/23 Şubat 1737 ²¹⁹
Zeyneb Bint-i Mustafa	Saliha bint-i Hasan	-	05 Safer 1152/14 Mayıs 1739 ²²⁰
Fatma	Emine	-	19 Ramazan 1156/6 Kasım 1743 ²²¹
-	Ayşe	-	29 Ramazan 1169/24 Eylül 1756 ²²²
-	Ümmü Mektum	-	29 Ramazan 1171/3 Eylül 1758 ²²³
Rukiye	Hatice Hatun	-	15 Cemaziye'l-ahir 1197/18 Mayıs 1783 ²²⁴
Hatice	Fatma	-	29 Zilkade 1201/12 Eylül 1787 ²²⁵
Halil	Hasan	-	29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789 ²²⁶

²¹³ Önkal-Bozkurt, *a.g.mad.*, s.54.

²¹⁴ BOA, AE.SMHD.I., nr.214-16895.

²¹⁵ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.370.

²¹⁶ Yevmi 9 Akçe almaktadır.

²¹⁷ BOA, AE.SMHD.I., nr.161-12110.

²¹⁸ BOA, AE.SMHD.I., nr.144-10731.

²¹⁹ BOA, AE.SMHD.I., nr.70-4583.

²²⁰ BOA, AE.SMHD.I., nr.137-10105.

²²¹ BOA, AE.SMHD.I., nr.242-19599.

²²² BOA, AE.SOSM.III, nr.38-2684.

²²³ BOA, AE.SMST.III, nr.53-3918.

²²⁴ BOA, AE.SABH.I., nr.187-12473.

²²⁵ BOA, C.EV., nr.564-28493.

²²⁶ BOA, AE.SSLM.III, nr.79-4784.

Gülşen Hatun	Fatma Hatun	-	29 Zilhicce 1208/28 Temmuz 1794 ²²⁷
-	İbrahim Kızı Fatma	-	10 Muharrem 1211/16 Temmuz 1796 ²²⁸
-	Ali İbni İsmail	-	02 Zilhicce 1218/14 Mart 1804 ²²⁹
Bekir	Nesibe	-	29 Zilhicce 1219/31 Mart 1805 ²³⁰

Ahi Çelebi vakfından ücret alan Du'âgû'lar incelendiğinde erkek ve bayan Du'âgû'lar görülmektedir. Vefat ettiği için görevi boş kalan Du'âgû'nun yerine akrabalık ilişkisi olan bir başka kişinin getirilmesi dikkat çekicidir. Ortalama olarak günlük 10 akçe ücret almaktadırlar.

3.8.2.2.5. Cüz-hân

Camilerde kari (çoğulu kurrâ) tarafından Kur'ân tilâvet edilmesi âdetine Emevîler döneminden itibaren rastlanmaktadır. İbn Cübeyr'e göre Emeviyye Camii'nde kurrâ sabah ve ikindi namazlarından sonra düzenli bir şekilde Kur'ân okurdu. Özellikle Cuma vb. günlerde Kur'ân tilâvetine önem verilirdi. Osmanlılarda selâtin camilerinde Cüz-hân adı verilen kariler namazlardan önce Kur'ân'dan birer cüz okurlardı²³¹. Yani Cüz-hân (çoğ. eczâ-hân) Kur'ân'ın otuz bölümünden birini okumakla vazifeli dua okuyucudur²³².

Ahi Çelebi Camii Cüz-hânlığına 27 Receb 1115/6 Aralık 1703 tarihinde Hafız Mehmed görevlendirilmiştir²³³. Yapılan arşiv incelemeleri neticesinde sonraki yıllarda Ahi Çelebi Camii'nde Cüz-hânlık tevcihine dair bir belge ve bilgiye rastlanmamaktadır. 29 Rabiu'l-evvel 1193/16 Nisan 1779 tarihli belgede Hafız el-Hac Osman Halife'nin Cüz-hânlık görevini Hafız Mehmed Edip Halifeye bıraktığını işaret etmektedir²³⁴.

3.8.2.2.6. Ser-mahfil

Müezzin baş'ının muavini(yardımcısı)'dır. Müezzinler "mahfil" denilen ayrı ve yüksekçe bir yerde oturdukları için bu adı almıştır. Bu vazifeye sesi güzel, musikide de bilgili olmakla birlikte sarayda itibar kazanmış olanlar getirilirdi. Görevi müezzinlik nöbeti tutmakla beraber koğuş ağalarından lüzumu halinde müezzinlere

²²⁷ BOA, AE.SSLM.III, nr.4-200.

²²⁸ BOA, C.EV., nr.272-13886.

²²⁹ BOA, C.EV., nr.14-655.

²³⁰ BOA, AE.SSLM.III, nr.324-18788.

²³¹ Önkal-Bozkurt, *a.g.mad.*, s.55.

²³² Yediyıldız, *a.g.e.*, s.369.

²³³ BOA, İE.EV., nr.46-5189.

²³⁴ BOA, AE.SABH.I., nr.68-4744.

mülâzım olmak üzere seçilenlere ezan ve kamet usulünü öğretmek ve müezzinliğe layık görülenleri müezzin başına tavsiye etmektir²³⁵. Ayrıca bir Devir-hân grubunun başıdır²³⁶.

3.8.2.2.7. Vaiz

Sözlükte "öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak" anlamındaki va'z "bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındırarak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak" şeklinde tanımlanır. Bunun yanında başlangıçtan günümüze kadar gelen uygulamayı dikkate alarak vaaz terimini "dinî konularda cemaati aydınlatarak mânen gelişmesini sağlamak amacıyla din âlimlerince ibadet mahallerinde yapılan konuşma" diye tanımlamak mümkündür. Bu şekilde konuşma yapan kimseye Vâiz denir²³⁷.

Ahi Çelebi Camii'nde Vaizlik yapan Kırımı Abdülfettah Efendi yevmi 8 akçe olan maaşını el-Hac İsmail Ağa Vakfından almaktaydı. Vefat eden Kırımı Abdülfettah Efendinin yerine 22 Şevval 1116/17 Şubat 1705 tarihinde Şeyh Ali gelmiştir²³⁸.

3.8.2.2.8. Mu'arrif

Sözlükte "tarif eden, etrafla anlatan, bildiren" anlamına gelmektedir. Mu'arriflik görev olarak ise cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını sayan müezzin veya derviştir.

Ahi Çelebi Camii Mu'arrifliğini yevmi 2 akçe vazife ile Mustafa bin Abdullah yapmaktadır. Ayrıca Mustafa bin Abdullah yevmi 2 akçe vazife ile Cüz-hânlık ve yevmi 7 akçe vazife ile Müezzinlik vazifelerini de yerine getirmektedir. 5 Safer 1141/10 Eylül 1728 tarihinde vefat ettikten sonra vazifeleri oğlu Ahmed'e tevcih olunmuştur²³⁹.

3.8.2.2.9. Devir-hân

Her Cuma namazından önce, Kur'ân'ın bir cüzünü okumakla görevli olan ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'ân'ı hatm eden dua okuyucudur²⁴⁰.

²³⁵ Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s.187.

²³⁶ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.380.

²³⁷ Hasan Cirit, "Vaaz", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXXII, İstanbul 2012, s.404.

²³⁸ BOA, AE.SAMD.III, nr.33-3118.

²³⁹ BOA, İE.EV., nr.73-7850.

²⁴⁰ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.370.

Ahi Çelebi Camii Devir-hânlığına 19 Receb 1142/7 Şubat 1730 tarihinde Hafız Seyyid Ahmed'in vefatı üzerine Hafız Ali Halife getirilmiştir. Hafız Seyyid Ahmed Devir-hânlık haricinde Hatiplikte yapmaktaydı. Devir-hânlık için yevmi 2 akçe Hatiplik için yevmi 8 akçe almaktaydı. Bu görevler aynı ücret karşılığında Hafız Ali Halife'ye tevcih edilmiştir. Hafız Ali Halife 6 Cemaziye'l-ahir 1143/17 Aralık 1730 tarihinde bu görevlerini kendi rızası ile Hafız Ahmed bin Mehmed'e devretmiştir²⁴¹.

3.8.2.2.10. İhlâs-hân

Kur'ân'ın İhlâs Sûresini okumakla görevli dua okuyucudur²⁴².

Ahi Çelebi Camii İhlâs-hân vazifesini yevmi 4 akçe vazife ile yapan Es-Seyyid İbrahim Efendi vazifesini kendi rızasıyla 2 Cemaziye'l-ahir 1174/9 Ocak 1761 tarihinde Ali Halife ibn Veliyyüddin Halife'ye devretmiştir²⁴³.

3.8.2.3. EĞİTİM GÖREVLİLERİ

3.8.2.3.1. Mu'allim-i Sıbyân

Sıbyânın(çocuk) eğitim ve öğretimiyle vazifeli kimse bu isimle ifade edilirdi²⁴⁴.

3.8.2.3.2. Dersiâm

"Umuma, halka açık ders" anlamına gelen dersiâm tabirinin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıla ait kaynaklarda buna rastlanması daha önce de kullanıldığını gösterir. Bu tabirin halka açık dersler veren müderrisin unvanı olması ise muhtemelen XVII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Selânikî Mustafâ Efendi'nin, Vâlide Sultan Medresesi'ne müderris tayininden söz ederken Şehzade Camii'nde ulemâ ve müderrislerin toplanıp "dersiâm eylediklerini" bildirmesi, bu tabirin XVI. yüzyılın ikinci yarısında halka açık umumi ders anlamında kullanılmakta olduğunu düşündürmektedir. XVII-XVIII. yüzyıllarda ise dersiâm sık olarak ve müderrislerin unvanı şeklinde kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl cami ve medrese vâkıflarında dersiâm cihetlerine daha sık yer verildiği görülmektedir. Ayrıca buralara yapılan dersiâm tayinlerine dair şer'iyeye sicillerinde de kayıtlar vardır²⁴⁵.

²⁴¹ BOA, AE.SMHD.I., nr.214-16895.

²⁴² Yediıldız, *a.g.e.*, s.373.

²⁴³ BOA, C.EV., nr.31-1536.

²⁴⁴ Öntüğ, *a.g.m.*, Muşkara'dan..., s.1090.

²⁴⁵ Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. IX, İstanbul 1994, s.185.

Dersiâmlık görevi, genellikle İstanbul'da başta Fâtih olmak üzere Süleymaniye ve Beyazıt gibi büyük camilere nispet edilerek dersiâmlar "Fâtih dersiâmlarından, Beyazıt dersiâmlarından" şeklinde anılmıştır. Dersiâmlar cami derslerini umumiyetle sabah namazı ile öğle namazı arasında verirler, halka açık olan bu derslere her kesimden birçok kimse katılırdı²⁴⁶.

Günlük 10 akçelik ücretini Ahi Çelebi Camii vakfından alan Buk'a-i Edirne'de Dersiâmlık ciheti mutasarrıfı Molla Mehmed b. Bidest ü Bipa İbrahim Efendi vefat edince oğlu Mehmed bin Molla Mehmed vâkıf nazırı Şeyhülislam Mevlana es-Seyyid Mustafa Efendi'den boşta kalan babasının görevinin kendisine tevcihini istemiş ve bu görev 20 Zilhicce 1149/21 Nisan 1737 tarihinde kendisine tevcih edilmiştir²⁴⁷.

3.8.2.4. TEMİZLİK VE AYDINLATMA GÖREVLİLERİ

3.8.2.4.1. Kayyım

Sözlükte "bir işi yerine getiren, üstlenen kimse" anlamına gelen kayyım kelimesi terim olarak "hâkim tarafından kısıtlı, gaip vb. kişiler adına hukuki tasarrufta bulunmak üzere tayin edilen kimse" şeklindeki geniş anlamı yanında "vâkıf mütevellisi" ve "camilerin temizlik işlerini yapan görevli" anlamında da kullanılmıştır²⁴⁸. Cami ve mescit vâkıflarının mütevellileri veya mütevellinin emrinde vâkıf malını koruyan kişilerin kayyım diye anılması, zamanla cami ve imaretlerin bakım ve temizliğini üstlenen görevlilere de kayyım denilmesini açıklayıcı mahiyettedir.

Camilerin temizlik işleri görevlisi manasıyla kayyım, türbedarlık ve hizmetçilik gibi "cihât-ı bedeniyye" denilen, iş ve sanata dayanıp ilim tahsiline gerek göstermeyen cihetlerdendir. Bir kişinin kayyım olabilmesi için vücutça sağlamlık ve bilirkşi raporu gerekliydi. Bu göreve ehil olmayanların tayin edilmesi uygun görülmediğinden herhangi bir yetersizliğin tespiti durumunda görev başkasına verilir. Kayyımın vefatı halinde bu işi yerine getirmeye muktedir oğlu varsa yerine tayin edilirdi. Birden çok evlâdı olması durumunda ise büyük ve ehliyetli olanı tercih edilirdi²⁴⁹. Çocukları arasında görevi yerine getirecek nitelikte biri bulunamazsa vazife başkasına verilir.

²⁴⁶ İpşirli, *a.g.mad.*, s.186.

²⁴⁷ BOA, AE.SMHD.I., nr.233-18698.

²⁴⁸ İsmail Özmel, "Kayyım", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXV, Ankara 2002, s.107.

²⁴⁹ Özmel, *a.g.mad.*, s.107.

Ahi Çelebi Camii Kayyımlığını 5 Rabiul-ahir 1200 /5 Şubat 1786 tarihinde yevmi 5 akçe vazife ile Ahmed Halife yapmaktadır. Ayrıca Ahmed Halife caminin Âbkeşlik ve Mu'temedlik görevlerini de yerine getirmektedir. Âbkeşlik için yevmi 10 akçe, Mu'temedlik için yevmi 2 akçe almaktadır. Okumuş olduğumuz belgede Ahmed Halife vazifelerine müdahale edildiğini ve bu müdahalenin engellenmesini istemiştir²⁵⁰.

3.8.2.4.2. Ferrâş

Sözlükte "bir şeyi yaymak, döşemek" anlamına gelen Arapça ferş (firâş) mastarından türetilmiş bir kelimedir. Abbâsîler, Gazneliler, Selçuklular ve Memlükler gibi İslâm devletlerinde bu görevi yapanlar ferrâşûn (ferrâşân) şeklinde anılmaktadır. Osmanlılarda ise ferrâş kelimesi cami, medrese, mektep, han, hamam, kervansaray vb. vâkıf eserlerin temizliğiyle ilgilenen, halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını serip toplayan hizmetlileri belirten bir anlam kazanmıştır. Özellikle büyük ve orta derecedeki vâkıfların vakfiyelerinde, XV. yüzyıldan itibaren bu görevi yerine getirmek üzere "ferâşet ciheti" denilen hizmetli birimi için bir tahsisat ayrıldığı görülmektedir. XVI. yüzyılda büyük külliyelerin dışında orta büyüklükteki birçok vâkıfta da ferrâşların yer aldığı İstanbul Vâkıfları Tahrir Defteri'nden tespit edilmektedir²⁵¹. Burada ferrâşın cami, helâ ve diğer bağlı alanlarda temizlik işine baktığı, vâkıf personeli arasında yer alan müezzin, bevvâb ve özellikle kayyımlarla aralarında belirli bir iş bölümünün bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ahi Çelebi Camii Ferrâşlık vazifesini yevmi 12 akçe vazife ile yapan Mehmed'in vefatı üzerine 22 Zilhicce 1112/30 Mayıs 1701 tarihinde söz konusu vazife Mehmed'e tevcih olunmuştur²⁵².

3.8.2.4.3. Ferrâş-ı Kenef

Vâkıf kuruluşlarının temizliğinden sorumlu ferrâşlardan biri de tuvaletlerin temizliğinden sorumlu olan ferrâş-ı kenefdir²⁵³.

Ahi Çelebi Camii Ferrâş-ı Kenef vazifesini yevmi 12 akçe vazife ile yapan Ahmed ibn Mirza vazifesini 7 Receb 1092/23 Temmuz 1681 tarihinde kendi rızasıyla el-Hac Mehmed ibn Hüseyin'e devretmiştir²⁵⁴.

²⁵⁰ BOA, AE.SABH.I., nr.83-5712.

²⁵¹ Tahsin Yazıcı-Mehmet İpşirli, "Ferrâş", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XII, İstanbul 1993, s.408-409.

²⁵² BOA, İE.EV., nr.27-3147.

²⁵³ Öntüğ, *a.g.m.*, Muşkara'dan..., s.1092.

²⁵⁴ BOA, İE.EV., nr.16-1859.

3.8.2.4.4. Sirâcî

Kandilci yerinde kullanılan bir tabirdir. Sirâç; Arapça kandil, mum, yanar fitil demektir. Petrol ile elektriğin keşfinden önce aydınlık vasıtası olarak kandil ve mum kullanıldığı için o hizmeti görenlere sirâcî denilmektedir²⁵⁵.

Ahi Çelebi Camii Sirâcîlik görevini yevmi 4 akçe vazife ile İbrahim Halife bin Receb yapmaktadır. Ayrıca İbrahim Halife bin Receb yevmi 2 akçe vazife ile Devir-hânlık, yevmi 2,5 akçe vazife ile Kayyımlik, yevmi 1 akçe vazife ile Sebili vazifelerini de yerine getirmektedir. 17 Zilhicce 1167/5 Ekim 1754 tarihinde bu görevlerini kendi rızasıyla es-Seyyid Mehmed Emin ve ibn es-Seyyid Ömer Halife'ye devretmiştir²⁵⁶.

3.8.2.5. DİĞER GÖREVLİLER

3.8.2.5.1. Âbkeşlik

Tekkelerde su çekenlere verilen isimdir. Farsça su manasına gelen "ab" ile yine Farsça çekmek manasına gelen "keşiden" mastarının emri hazırı olan "keş" ten mürekkebe bir terkiptir. Büyük tekkelerde yalnız bu işle meşgul kişiler vardır. Zamanla hayır için yapılan sebilhanelerden bazılarının içinde birer kuyu kazdırılır ve bu kuyudan su çekerek sebilhane bardaklarını doldurmak hizmetiyle mükellef olan bir âbkeş bulunurdu. Bu vazife konulan kimseler için vazife tahsis edildiğine dair evkaf defterlerinde kayıtlar vardır²⁵⁷.

Ahi Çelebi vakfından ücretini alan Kayyım aynı zamanda Âbkeşlik ve Mu'temedlik görevlerini de yürütüyordu. Ahmed Halife 5 Rabi'u'l-ahir 1200 /5 Şubat 1786 tarihte bu 3 görevi birlikte ifa ediyordu²⁵⁸. Bu kadar değişik vazifelerin aynı kişinin uhdesinde toplanmasının sebebi aldığı ücretle ilgili olmalıdır. Değişik görevleri yürüttüğü için daha fazla ücret alıyordu. Akçenin değer yitirdiği dönemde bu görevlerinin karşılığı geçimlerini ancak karşılıyordu.

3.8.2.5.2. Saka

Vâkıf kuruluşlarına çeşmeden su taşıyan kişi, sucu²⁵⁹.

3.8.2.5.3. Ecza ve Sandığı

Vakfın Ecza ve Sandığını korumakla görevli olan kişidir.

²⁵⁵ Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s.236.

²⁵⁶ BOA, C.BLD., nr.13-642.

²⁵⁷ Pakalın, *a.g.e.*, C. I, s.6.

²⁵⁸ BOA, AE.SABH.I., nr.83-5712.

²⁵⁹ Yedi yıldız, *a.g.e.*, s.379.

Ahi Çelebi vakfının Ecza ve Sandığı vazifesi ile Du'âgûluk vazifesini yapan kişinin(kişinin isminin geçtiği yer belgede yırtık) vefat ettiğinden 22 Zilhicce 1148/4 Mayıs 1736 tarihinde yerine oğulları Abdürrezzak ve Abdürrahim görevlendirilmiş; Ecza ve Sandığı görevi için yevmi 4 akçe, Du'âgûluk için yevmi 3,5 akçe verilmesi kararlaştırılmıştır²⁶⁰.

3.8.2.5.4. Musalliye

Bir kişinin yerine namaz kalmak ve ona dua etmekle görevli olan kişidir. XVII. yüzyılda bazı vâkıf kurucuları kendilerinin yerine parayla her türlü ibadetin yaptırılacağı anlayışına sahiptiler. Örneğin Şeyhülislam Zekeriya Efendi b. Bayram, Aralık 1953 tarihli vakfiyesinde İstanbul Koğucu Dede mahallesindeki medresenin su taşıyıcılarından birini gündelik bir akçe vazifeyle, kendisinin yerine her gün 2 rekât namaz kılması ve kendisine dua etmesi için musalli(namazcı) olarak tayin etmiştir²⁶¹.

Şeyhülislam nezaretinde olan Ahi Çelebi Camii Şerifi vakfından almak üzere günlük 6 akçe ile Musalliye olan Fatma Hatun görevini bırakmış, vakfın mütevellisi Abdullah Efendi yerine Mustafa Halifeyi öngörmüş ve bunu Şeyhülislam Dürrizade Mustafa Efendiye bildirmiştir²⁶².

3.8.2.5.5. Kürsi-hân

Kürsü sahibi vaaz veren anlamındadır²⁶³.

3.8.2.5.6. Sebilci

Sebillerde bedava su dağıtmakla görevli şahıstır²⁶⁴.

Ahi Çelebi Camii Sebili görevini 17 Zilhicce 1167/5 Ekim 1754 tarihinde yevmi 1 akçe vazife ile İbrahim Halife bin Receb yapmaktadır. Ayrıca İbrahim Halife bin Receb yevmi 2 akçe vazife ile Devir-hânlık, yevmi 2,5 akçe vazife ile Kayımlık, yevmi 4 akçe vazife ile Sirâcılık vazifelerini de yerine getirmektedir²⁶⁵.

²⁶⁰ BOA, AE.SMHD.I., nr.144-10731.

²⁶¹ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü(1585-1683)*, Dilek Matbaası, Sivas 1998, s.79.

²⁶² BOA, AE.SMST.III, nr.371-29427.

²⁶³ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s.196.

²⁶⁴ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.379.

²⁶⁵ BOA, C.BLD., nr.13-642.

IV. BÖLÜM

AHI ÇELEBİ ADINA KURULAN MAHALLE, KAZA, YER İSİMLERİ VE ZAVİYELER

Ahi Çelebi'nin vâkıf eserleri dışında Osmanlı Devletinde pek çok yere ismi verilmiştir. Adına kurulmuş mahalle, kaza, yer isimleri ve zaviyeler bulunmaktadır.

4.1. AHI ÇELEBİ MAHALLESİ

Ahi Çelebi ismi birçok vâkıf eseri, dini ve eğitim kurumlarına verildiği gibi yer isimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Eminönü'nde Ahi Çelebi Camii yakınlarındaki yerin de Ahi Çelebi adıyla anılması bölgede tanınması açısından önemlidir. Ahilik Ansiklopedisinde Mustafa Murat Öntuğ'un yazmış olduğu "Ahi Yer Adları" maddesinde Ahi Çelebi isminin geçtiği mahalleler; Ahi Çelebi (Ankara), Ahi Çelebi (Devrekani-Kastamonu), Ahi Çelebi (Eminönü-İstanbul), Ahi Çelebi (Kalacık-Kengiri) olarak geçmektedir²⁶⁶.

Reşat Ekrem Koçu Ahi Çelebi mahallesinin yerini "Eminönü kazasının merkez nahiyesi mahallelerindedir; Eminönü meydanı, Balıkpazarı caddesi, aşçılar caddesi, bu cadde üzerinde Halice doğru uzanan Çiroz sokağı ve denizle çevrilmiştir" olarak belirlemiştir²⁶⁷. İç sokakları şunlardır: Çardak caddesinin bir kısmı, Yemişiskelesi sokağı, Çobansuyu sokağı, Handanağa sokağı, Hasıriskelesi sokağı, Kemerli sokağı, Demirtulumba çıkmazı, Yağcılar sokağı, Balıkhane sokağı, Balıkçılarlokantası sokağı, Lülecirüstem sokağı, Balıkpazarıkarakol sokağı, Tütüngümürüğü sokağı, Balıkpazarıfırını sokağı, Tuzcular sokağı.

Bugün Ahi Çelebi mahallesinde görülen tüccar, esnaf ve zanaat ehli arasında bilhassa göze çarpanları yağcılar, zeytin ve zeytinyağcılar, sabuncular, peynirciler, yoğurtçular, pastırmacılar, tuzcular, makarnacılar, kuruyemişçiler, balıkçılar, meyhaneciler, aşçılar, bakkallar, şarapçılar, esnaf işi kunduracılar, yemeniciler, çarıkçılar, ipçiler, manavlar ve seyyar satıcılardır.

²⁶⁶ Mustafa Murat Öntuğ, "Ahi Yer Adları", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.210.

²⁶⁷ Reşat Ekrem Koçu, "Ahi Çelebi Mahallesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yayınevi, C. I, İstanbul 1958, s.272-273.

4.2. AHİ ÇELEBİ KAZASI

Ahilik Ansiklopedisinde Mustafa Murat Öntüğ'un yazmış olduğu Ahi Yer Adları maddesinde Ahi Çelebi kazası dikkatimizi çekmektedir²⁶⁸. Ahi Çelebi kaza listesinde; Ahi Çelebi(Paşmaklı-Filibe) olarak geçmektedir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Edirne Vilâyetine bağlı Filibe sancağının nüfus yapısına baktığımızda Ahi Çelebi kazası Müslüman nüfusun yoğunlukta yaşadığı yerler arasında dikkatimizi çekmektedir²⁶⁹. Edirne Vilâyeti'ne bağlı Filibe Sancağı, Filibe, Tatar, Pazarcık, Hasköy, Zağra-i Atik, Kızanlık, Çırpan, Ahi Çelebi ve Sultanyeri kazalarından oluşmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra asker potansiyelinin tespiti ile vergilerin dağılımı ve tahsilinde görülen aksaklıkların giderilmesi ve cizyenin yeniden tayin edilmesi amacıyla 1830-1831 yılında yapılmıştır²⁷⁰. 1830-1831 nüfus tahrirlerinde Osmanlı millet anlayışına uygun biçimde sancak, kaza ve nahiyeler bazında erkek nüfus, din ve mezhep esasına dayalı olarak kaydedilmiş, kadın nüfus ise sayılmamıştır.

Tablo 3: Filibe Sancağının 1831 Sayımına Göre Erkek Nüfus Miktarı

Kazalar	Müslim		Reaya		Kıpti		Yahudi		Ermeni		Toplam
	Nefer	Yüzde	Nefer	Yüzde	Nefer	Yüzde	Nefer	Yüzde	Nefer	Yüzde	
Filibe	10.920	18,64	44.959	76,73	2.021	3,45	344	0,59	344	0,59	
Tatarpazarı	3.269	15,47	14.089	66,68	3.653	17,29	119	0,56	-	-	21.130
Uzuncaâbâd-ı hasköy	9.941	48,04	10.118	48,90	633	3,06	-	-	-	-	20.692
Zağra-i atik	5.586	30,41	12.782	69,59	-	-	-	-	-	-	18.368

²⁶⁸ Öntüğ, "Ahi Yer Adları", A.A, s.210.

²⁶⁹ Aşkın Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdleri*, C. 19, S. 44, B.y.y. 2013, s.181.

²⁷⁰ Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s.92-93.

Akçakızanlık	7.195	44,8 6	8.097	50,4 8	748	4,66	-	-	-	-	16.040
Çırpan	938	16,8 8	4.619	83,1 2	-	-	-	-	-	-	5.557
Ahi çelesi	6.080	59,6 8	4.107	40,3 2	-	-	-	-	-	-	10.187
Sultanyeri	6.251	97,8 1	51	0,80	89	1,39	-	-	-	-	6.391
Toplam	50.18 0	31,9 7	98.82 2	62,9 6	7.14 4	4,55	461	0,30	344	0,22	156.953

Filibe Sancağı'na bağlı kazalarda kayıtlı nüfus içinde Müslümanlar %31,97; reaya %62,96; Kıptiler %4,55; Yahudiler %0,30 ve Ermeniler %0,22'lik bir paya sahiptir. 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra çıkarılmaya başlanan vilâyet salnâmelerinde ilgili vilâyetlere bağlı sancak ve kazalarla ilgili pek çok hususun yanı sıra nüfus bilgilerini de bulmak mümkündür. Edirne Vilâyeti Salnâmeleri de H.1287/M.1870-1871 yılından itibaren yayınlanmaya başlamış ve 1877 yılına kadar kesintisiz olarak her yıl çıkarılmıştır²⁷¹:

Tablo 4: H.1287/M.1870-1871 ve H.1288/M.1871-1872 Edirne Vilâyeti Salnâmelerine Göre Filibe Sancağındaki Erkek Nüfus Miktarı

Sancak ve kazalar	Köy adedi	Hane			Nüfus						Toplam
		Müslim	Gayri-müslim	Toplam	Müslim		Gayri-müslim		Kıpti		
					Nefer	%	Nefer	%	Nefer	%	
Filibe ve nahiyeleri	298	10949	18342	29291	30367	31,50	66038	68,50	-	-	96405
Pazarcık	110	3900	8915	12815	11832	28,57	29575	71,43	-	-	41407
Hasköy	233	8320	4835	13155	23467	55,97	18461	44,03	-	-	41928
Zagra-i atik	100	3122	6254	9376	7684	23,84	24552	76,16	-	-	32236
Kızanlık	47	4153	3512	7665	12921	50,10	12871	49,90	-	-	25792
Çırpan	44	1522	3095	4617	4666	23,50	15190	76,50	-	-	19856
Ahi çelesi	41	2691	1500	4191	6041	57,31	4500	42,69	-	-	10541
Sultanyeri	100	3776	38	3814	11816	98,64	163	1,36	-	-	11979
Toplam	973	38433	46491	84924	108794	38,84	171350	61,16	-	-	280144

²⁷¹ Koyuncu, *a.g.m.*, s.185-186.

1831 sayımı icmallerinde kaydedilmiş olan nüfusla kıyaslandığında bölgedeki nüfusta büyük bir artış görülmektedir. Ahi Çelebi kazası dışında diğer bütün kazalarda büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. H.1287/M.1870-1871 ve H.1288/M.1871-1872 Edirne Vilâyeti Salnâmelerine göre, 1831 sayımında da olduğu üzere, Filibe Sancağı'nda Hasköy, Ahi Çelebi ve Sultanyeri kazalarında Müslümanlar, diğer kazalarda ise Gayrimüslimler çoğunluktadır²⁷². Filibe Sancağı'na bağlı Ahi Çelebi kazasının merkezi ve güney kesimleri ile Sultanyeri kazası Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'nda Osmanlı topraklarında bırakılmıştır²⁷³. Bu 2 kazada dikkati çeken şey Filibe sancağında Müslüman nüfus oranının en fazla olan 2 kaza olmasıdır. Ayrıca bölgede yaşayan Müslüman unsurların önemli bir kısmı Pomak'tır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Edirne Vilayetinde yapılan son nüfus sayımına ve H.1293/M.1876-1877 Edirne Vilâyeti Salnâmesine göre bölgedeki Müslüman nüfus yarıya yakındır. Harp sonrasında ise Filibe sancağına demografik açıdan büyük darbe vurulmuştur. Bulgar devletinin etnik ve dinsel açıdan sağlam temellere dayandırılması için bölgedeki Türk ve Müslüman nüfusun çoğu yerlerinden sürülmüştür. Savaş sırasında Rus birlikleri, Kazaklar ve Bulgarlar tarafından yapılan yağma, saldırı ve katliamlar sebebiyle Türk ve Müslüman nüfus kitleler halinde göç etmek zorunda kalmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından uzun zaman sonra da Müslüman nüfusa karşı baskı politikaları devam etmiştir. 11 Ağustos 1329/24 Ağustos 1913 tarihinde Edirne Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen belgede "Gümülcine, Koşukavak ve Ahi Çelebi'deki Pomaklarla Ahilyanları tanassurdan kurtarmak için beri tarafa nakil ve iskân etmek fikrinde bulunuyorum. Bunların iskânı için münasib ve kafi arazi var mıdır ne dereceye kadar kabil-i tatbiktir mütalaa-i aliyyenizin inbası" denilerek bu baskı açık şekilde ortaya konulmuştur²⁷⁴. Bu dönemde Bulgarlar küçük gruplar halinde çetecilik faaliyetleri yürütmüşlerdir. 30 kişilik bir çete Ahi Çelebi'ye geçmek üzere Filibe'den hareket etmiş ve bunlardan bazı Bulgarlar imal ettikleri bombaları Edirne'ye taşımak istemiştir²⁷⁵. Ahi Çelebi kazası ve havalisindeki ahali, eşkıya korkusundan dışarı çıkamadığını belirtmiştir²⁷⁶. Ahali bu konuda şikayette bulunmuştur.

²⁷² Koyuncu, *a.g.m.*, s.187.

²⁷³ Koyuncu, *a.g.m.*, s.195.

²⁷⁴ BOA, DH.İD., nr.85-44.

²⁷⁵ BOA, A.MTZ.(04), nr.103-90.

²⁷⁶ BOA, DH.MKT., nr.1120-8.

Tablo 5: Ahi Çelebi Kazasına Bağlı Olan Karyelerin İmam Ve Muhtarlarını Gösteren Defter(21 Şevval 1250/20 Şubat 1835)²⁷⁷

Ahi Çelebi Kazasının Havi Olduğu Kuralların İmamları ve Muhtarları				
Karye İsimleri	İmam	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sani	--
Karye-i Başmaklı	Hüseyin veledi Ahmed	İbrahim veledi Mehmed	Mehmed veledi Ahmed	--
Karye-i İsmilan	Hasan veledi Mehmed	Hasan veledi Mehmed	Mustafa veledi Hasan	--
Karye-i Tozburun	Hüseyin	Mehmed veledi Hasan	Hasan veledi Ahmed	--
Karye-i Bukova	Mustafa	Hasan veledi Ahmed	--	--
Karye-i Kirazlı	Hüseyin	Ahmed veledi Mehmed	Hacı Hasan	--
Karye-i Hasankova	Hüseyin	Hacı Hasan	İsmail veledi Mustafa	--
Karye-i Avdebaşı	Hüseyin	Hasan veledi İsmail	Hasan veledi Hüseyin	--
Karye-i Tekfur	Hasan	Mustafa veledi Hüseyin	Mehmed veledi Hüseyin	--
Karye-i Yunusdere	Mustafa veledi Abdullah	Eyüb veledi Hasan	Mehmed veledi Halil	--
Karye-i Cingirdere	Ahmed veledi Bekir	Ahmed veledi Hüseyin	Hüseyin veledi Mehmed	--
Karye-i Büyük Palas	Hasan	Hasan veledi Ahmed	Emin veledi Hasan	--
Karye-i Küçük Palas	Ahmed	Hüseyin veledi Mehmed	Ahmed veledi Ömer	--
Karye-i Tabutlu	Mehmed Ali	Mustafa veledi Mehmed	Hüseyin veledi Memiş	--
Karye-i Efsalah	Mustafa	Süleyman veledi Ahmed	Mehmed veledi Bayram	-
Karye-i Tapren ?	Ahmed veledi Mehmed	Ahmed veledi ()	Hüseyin veledi ()	--
Karye-i Fındıcık	Hasan	Hasan veledi ()	Hacı Süleyman	--
Karye-i Söğütcek ?	Ahmed	Mehmed Ali	Ahmed veledi ...	--
Karye-i Çamlıca	Hüseyin	Hüseyin veledi Ahmed	Hacı Ahmed	--
Karye-i Küçük ...	Hüseyin	Ahmed veledi Hüseyin	Hasan veledi Hüseyin	-
Karye-i Karışlı-i Sağır	Osman veledi Mehmed	Mehmed veledi Osman	--	-
Karye-i Betkova	--	Memiş veledi İbrahim	Ahmed veledi Hüseyin	-
Karye-i Raykova	Hasan	Hacı Hasan veledi Mehmed	Adem veledi Osman	-
Karye-i Mustafacık	Hasan veledi Ahmed	Hasan veledi Mehmed	Hacı Hüseyin veledi Mustafa	-
Karye-i Ketatike ?	Hasan veledi Mehmed	Eyüb veledi Osman	Hasan veledi Mehmed	-
Karye-i İlyasça	--	Ahmed veledi Hüseyin	--	-
Karye-i Gökçepınar	Hüseyin veledi Hasan	Hüseyin veledi Mehmed	--	-

²⁷⁷ BOA, A.RSK.d., nr.1680.

Karye-i Başvik	Hasan veledi Mehmed	Osman veledi Veli	--	-
Karye-i Volkan	Mustafa	--	--	-
Karye-i Kozluca	Mehmed veledi Ahmed	Hasan veledi Musa	--	-
Karye-i Temürçük	Hasan veledi Salih	Salih veledi Osman	--	-
Karye-i Lagobi	--	--	--	Bofko Çorbacı Ustuyan Çorbacı
Karye-i Raykova	--	--	--	Dimo Çorbacı
Karye-i Çatak	--	--	--	Kirko Çorbacı
Karye-i Deve-i Kebir	--	--	--	Dimo Çorbacı
Karye-i Deve-i Sağır	--	--	--	Tašo Çorbacı
Karye-i Karışlı-ı Kebir	--	--	--	Marid Çorbacı
Karye-i Petkova	--	--	--	Mihal Çorbacı
Karye-i Alamud	--	--	--	Rayço Çorbacı
Karye-i Çokman	--	--	--	Ustuyan Çorbacı

Ahi Çelebi Kazasının bir başka önemi de ordunun barut ihtiyacını karşılamak üzere bölgede barut imal edilmesidir. Edirne Valisi Vecihi Paşa tarafından verilen tahrirata göre Ahi Çelebi kazasında yaptırılan barutun çoğaltılması istenmiş bunun içinde esnafa sermaye olarak "Külliyetli para verilmesi" öngörülmüştür²⁷⁸. Vecihi Paşa barut imalatı için ihtiyaç halinde Mühimmat akçesinden kullanılabileceğini de belirtmiştir²⁷⁹. Ayrıca Ahi Çelebi Kazasında askerin kıyafet ihtiyacını karşılamak üzere şayak üretimi yapılmaktadır. Asker elbiseleri için H.1245/M.1829-1830 senesinde Ahi Çelebi kazasından 27200 şayak gönderilmiştir²⁸⁰. H.1246/M.1830-1831 yılında gönderilen 25600 şayağın değeri 50'şer bin kuruş olduğu ve kısım kısım gönderileceği belirtilmiştir²⁸¹.

H.1316/M.1898-1899 Maârif Sâlnamesi Kayıtlarına göre Sultan Abdülhamid'in tahta çıkış tarihinden(1875) itibaren Edirne Vilayeti içinde yeni yaptırılan, onarılan

²⁷⁸ BOA, C.AS., nr.191-8236.

²⁷⁹ BOA, C.AS., nr.552-23175.

²⁸⁰ BOA, C.AS., nr.484-20209.

²⁸¹ BOA, C.AS., nr.824-35067.

veya satın alınarak açılan mekteplere baktığımızda Ahi Çelebi kazasında 8 adet mektep olduğu²⁸² ve bu mekteplerde erkek öğrencilerin okuduğunu görmekteyiz.

Tablo 6: H.1316/M.1898-1899 Maârif Sâlnamesi Kayıtlarına göre Ahi Çelebi

Kazasındaki Mektepler

Vilayeti	Sancağı	Kazası	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Yer	Açılış Tarihi	Harcanan Para
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Kasaba	R.1298/M.1882/83	10000
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Kozluca Köyü	R.1295/M.1879/80	2000
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Eflak Köyü	R.1298/M.1882/83	1650
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Tuzburun Köyü	R.1299/M.1883/84	1750
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Ardabaşı Köyü	R.1300/M.1884/85	2000
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Sürgencik Köyü	R.1310/M.1894/95	2800
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Raykova Köyü	R.1311/M.1895/96	4500
Edirne	Gümülcine	Ahi Çelebi	İlkokul	Yunusdere Köyü	R.1311/M.1895/96	3000

4.3. AHİ ÇELEBİ ZAVİYESİ (DEVREKANI)

Arapçada aslında "toplamak, men etmek" manasına "zvy" kökünden türeyen zaviye(çoğulu Zavâyâ), "köşe, bucak, evin bir odası" geometride "açı" manasına gelmektedir. İstilah olarak, her hangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğunu ifade etmektedir. Osmanlı arşiv belgeleri arasında vergi tahrirleriyle birlikte hazırlanan vâkif defterleri başta gelmektedir. Fatih Sultan Mehmed döneminden 1590'lara kadar hazırlanan ve büyük kısmı elimizde bulunan bu defterler standart bazı bilgiler içermektedir: Zaviyenin adıyla birlikte fiilen görev başında bulunan zaviyedarların adları, zaviyeye vâkif olarak bağlanan vergi kaynakları, taşınır veya taşınmaz malları ve bu kaynaklardan beklenebilen yıllık gelir sıralanmıştır²⁸³.

Kastamonu ili Devrekâni kazasında bulunan bu zaviye muhtemelen Ahi Çelebi'nin müntesipleri tarafından kurulmuştur. Ahi Çelebi'nin XVI. yüzyılda yaşadığı göz önüne alındığında zaviyenin de bu yüzyıldan sonra kurulduğu

²⁸² Kazancıgil-Gökçe, *a.g.e.*, s.184-185.

²⁸³ Ahmet Yaşar Ocak-Süreyya Farûkî, "Zaviye", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C.XIII, İstanbul 1986, s.468-470.

söylenbilir. H.1263/M.1846-1847 tarihli kayıta zaviyenin adı Dede Sultan olarak da geçmektedir. H.1256/M.1840-1841 yılında zaviyedârlık İbrahim'in üzerindedir. H.1264/M.1847-1848'de zaviyenin harap bir halde bulunduğu; buna bağlı vâkıf gelirleri ile ciddi bir karmaşıklığın yaşandığı ve bu bağlamda Ahmed b. Mustafa adlı şahsın Evkaf Nezareti'ne başvurması dikkatimizi çekmektedir. Konu ile ilgili kayıtlarda Ahi Himmet ve Ahi Baba Zaviyesi akarları ile Ahi Çelebi Zaviyesi gelirlerinin birbirine karıştığı; Ahi Çelebi vakfı gelirlerinin beş kıta tarla ile Dede Sultan vakfına ait bazı çiftlikler ile iki dükkân olduğu zikredilmektedir. Ancak sonrakilerin Ahi Himmet zaviyesi tarafından zapt edildiği belirtilir. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ahi Çelebi Zaviyesi'nin postnişini Elhac Ahmed Efendi, uzun bir çalışmanın sonunda yıllık muhasebeleri çıkartmış, gelirlerle zaviyeyi tamir ettirerek ayağa kaldırmıştır. H.1279/M.1862-1863 yılında zaviyedârlık görevi Seyyid Mehmed ve Cemil bin Mustafa'nın; onların vefatından sonra ise çocukları İsmail ve Mustafa uhdesindedir. H.1284/M.1867-1868 yılında zaviyenin mutasarrıfı Şeyh Mustafa Efendi'dir ve vakfın aşar geliri 889 kuruştur. Tamirat için ise 889 kuruş harcanmıştır²⁸⁴.

Kastamonu'da bulunan Ahi Çelebi vakfının H.1286/M.1869-1870 yılına ait muhasebe defterlerini incelediğimizde; mutasarrıfının Şeyh Naili Efendi ve vakfın hayır hizmetleri için Kalecik kasabasında 1 oda, 1 mescit-i şerif ve 1 adet türbe-i şerif olduğunu görmekteyiz. Gelirleri içerisinde Gökçeviran karyesi aşar bedeli olarak 3000 kuruş ile Candar karyesi aşar bedeli olarak 1180 kuruş gösterilebilir.(toplamda 4180 kuruş) Giderleri içerisinde oda tamiri adı altında 1350 kuruş, cami şerif ve odalar için gerekli olan mum ihtiyacı için 550 kuruş, türbe için kilim 650 kuruş ve görevlilerine verilen maaşlar 407 kuruş 20 para yani toplamda 2957 kuruş 20 paralık bir gideri olmuştur. Toplam gelirden giderler çıkarıldıktan sonra kalan 1222 kuruş 20 para müteveliye verilmiştir²⁸⁵.

Hazine-i Evkaf'ça idare edilen vakfın H.1322/M.1904-1905'de yıllık geliri 375,5 kuruş olup senevî 240 kuruş yani şehri 20'şer kuruşun adı geçen zaviye ye ta'amiye (yemek) olarak tahsis edildiğini görmekteyiz²⁸⁶.

²⁸⁴ H.Mustafa Eravcı, "Ahi Çelebi Zaviyesi (Devrekani)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.71.

²⁸⁵ BOA, EV.d., nr.38924.

²⁸⁶ BOA, ŞD., nr.178-25.

4.4. AHI ÇELEBİ ZAVİYESİ (KALECİK)

Ahi Çelebi Başhanesi adıyla da bilinen bu zaviye, Çankırı'ya bağlı Kalecik'in merkezinde yer almaktadır. XVI. yüzyılda adına rastlanan zaviyenin olduğu mahalle de Ahi Çelebi adıyla bilinmektedir. Ancak zaviye bu yüzyıldan çok daha önceleri tesis edilmiş olmalıdır. Zaviyenin Ahi Çelebi Başhanesi adını da taşıması, Ahi Çelebi'nin kasaplıkla uğraştığını gösterir. Ancak söz konusu Ahi Çelebi'nin, Candaroğlu İsmail Bey'in hizmetinde bulunan ve aslen Tebrizli olan Tabip Kemaleddin'in oğlu meşhur Ahi Çelebi'nin adıyla karıştırılmamalıdır. Ahi Çelebi, kendi mülkü olan ve Kalecik'in merkezinde bulunan koyun ve sığır başı satılan dükkânını (başhane), yaptırmış olduğu zaviyesine vakfetmiştir. Ayrıca zaviyenin vâkıfları arasında Candaroğlu Kasım Bey'in vakfettiği iki çiftlik, üç değirmen, bir mezraa ve tarla da vardır²⁸⁷.

²⁸⁷ Ahmet Kankal, "Ahi Çelebi Zaviyesi(Kalecik)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara 2016, s.71.

SONUÇ

Genç, yiğit ve cömert anlamlarında Arapça bir kelime olan fetâdan (çoğulu: fityân) türetilen fütüvvet, terim olarak; nefse hâkim olmak, başkalarına kötülük yapmamak, iyilikseverlik, cömertlik gibi manalara gelmektedir. Ayrıca fütüvvet; bir kimsenin, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatinden üstün tutması, başkalarına katlanması, hatalarını görmezlikten gelmesi, özür dilemeyi gerektirecek davranışlardan sakınması, kendini aşağılarda, başkalarını ise yükseklerde görmesi, sözünde durması, sadakat göstermesi, olduğundan başka türlü görünmemesi, kendini başkalarından üstün saymaması olarak da tanımlanmıştır. Bundan dolayı fütüvvet, güzel ahlak, terbiye ve nezaket kelimeleriyle tarif edilmiştir. Bu tür anlamlarıyla fütüvvet, İslam dünyasında VIII. yüzyıldan itibaren mutasavvıfların, eserlerinde kullanmaya başladıkları bir kavramdır.

Fütüvvetin Anadolu'ya geçişi Halife Nâsır li Dînillah zamanında başlamıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Bağdat'a giden Malatyalı şeyh Mecdü'd-Din İshak dönüşte birçok ilim adamı ve şeyhleri de beraberinde getirmiştir. Anadolu'ya gelen bu grup içerisinde Ahi Evran da bulunmaktadır. Anadolu'ya gelen Ahi Evran, önce Konya'ya gitmiş, burada bulunduğu süre içinde deri atölyelerinde yaptığı gözlemlerle debbağ olmayı bir meslek olarak benimsemiş, bunun en temel sebebi olarak da deri terbiye etmenin, kokusuna dayanmanın zorluğuyla insanın eğitimi ve olgunlaştırılmasının güçlüğünü fark etmiştir.

Daha sonra Kırşehir'e giden Ahi Evran, Ahi teşkilatını burada kurup Moğol saldırısı yüzünden Anadolu'ya gelen esnaf, sanatkâr ve tüccarları geniş bir teşkilat halinde ve fütüvvetnâme adı verilen, tüzüklerde yer alan kurallar çerçevesinde birleştirmiştir. Fütüvvet hareketi böylece kısa sürede Anadolu'da büyük bir gelişme göstermiş ve bu coğrafyaya özgü esnaf ve sanatkârlar arası bir kuruluş haline gelmiştir. Ahilik teşkilatı, İslâm inancıyla Türk geleneklerini kaynaştırmayı ilke edinmesi özelliğiyle öne çıkmaktadır.

Ahi birliklerinin faaliyet gösterdiği alanlara baktığımızda; dini ve ahlaki, ekonomik, eğitsel ve sosyo-kültürel, siyasi ve askeri alanları görmekteyiz. İnsanın olduğu tüm alanlarda faaliyet gösteren ahilik teşkilatı birleştirici unsur olması bakımından önemlidir. Ahi birliklerinde meslek içinde hiyerarşik bir yapı vardır. Yamak-Çırak-Kalfa-Usta olarak sınıflandırılan bu yapıda üyelerin birbirine karşı sorumlulukları belirlenmiş ve hakları da göz önünde tutulmuştur.

Asıl konumuz olan Ahi Çelebi'nin doğum tarihi tam olarak belli değildir. Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış 1524 yılında vefat etmiştir. Asıl ismi Mehmed b. Kemaleddin, lakabı Ahi Çelebi'dir. Kaynaklarda ismi Ahmed, Mehmed ve Mahmud olarak da geçmektedir. İlk olarak Fatih Dârüşşifası'na hekim olmuştur. II. Bayezid'in saltanatı sırasında mutfak eminliğine getirilmiş ardından hekimbaşı olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sırasında da iki kez hekimbaşılık yapmıştır. Son olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı sırasında kısa bir hekimbaşılık dönemi vardır.

Ahi Çelebi'nin eserleri ve isimleriyle ilgili farklı görüşler vardır. Tezimizde Ahi Çelebi'nin yazmış olduğu söylenen bu eserlerin hepsini bir arada göstermek ve kısaca açıklamaya çalıştık. Bu eserler; Kitâbün fi Haceri'l-Mesâne ve'l-Kilye, el-Fevaidü's-Sultaniyye fi'l-Kavâidi't-Tıbbiyye, Şerh al-Mucez, Risale fi't-Tıbb, Mesnevi fi't-Tıbb, Terkiib-i Mürekkeb, Risâla fi Bayân A'mal al-Aşriba va'l Ma'âcîn al-Mucarraba va Favâidihâ, Şerh-i Kânunçe li'l-Çağminî'dir. Bunlar içerisinde en çok bilinen ve üzerinde çalışılan böbrek taşları üzerine yazmış olduğu Kitâbün fi Haceri'l-Mesâne ve'l-Kilye'dir.

Ahi Çelebi'nin yaptırdığı birçok vâkıf eseri vardır. Bunlar arasında camisi, çeşmesi, hamamı, mektebi, rüştiyesi, medresesi ve türbesi yer almaktadır. Bu vâkıf eserlerinin giderlerinin karşılanması için birçok dükkân, mahzen, oda, dükkân deposunun kira gelirleri ile karye ve mezralar vakfedilmiştir. Ayrıca Ahi Çelebi vakfından ücret alan birçok görevli bulunmaktadır. Bunlar arasında; mütevellî, nazır, câbi, kâtip, ruznamçeci, mu'temed, imam, müezzin, hatip, du'âgû, cüz-hân, sermahfil, vaiz, mu'arrif, devir-hân, ihlâs-hân, muallim-i sıbyân, dersiâm, kayyım, ferrâş, ferrâş-ı kenef, sirâcî, âbkeş, saka, ecza ve sandığı, musalliye, kürsi-hân, sebileci yer almaktadır.

Ahi Çelebi'nin ismi Osmanlı Devletinde birçok yerleşim yerine verilmiştir. Adına kurulmuş mahalle ve kaza bulunmaktadır. Ahi Çelebi mahallesi Ankara, Kastamonu ve İstanbul'da karşımıza çıkmaktadır. İstanbul Eminönü'nde Ahi Çelebi Camii yakınlarındaki bölge Ahi Çelebi mahallesi olarak bilinmekteydi. Ahi Çelebi'nin isminin mahalle ismi olarak yaşatılması ve isminin verilmiş olduğu bu yerin işlek bir ticaret merkezi olması böyle önemli şahsiyetlerin tarih bilincinde öğretilmesi açısından önemlidir. Ahi Çelebi kazası ise Paşmaklı-Filiba olarak geçmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesi bölgedeki nüfus yapısına baktığımızda Ahi Çelebi kazası Müslüman nüfusun yoğunlukta yaşadığı yer arasında

bulunmaktadır. Ahi Çelebi kazasında ordunun barut ihtiyacının karşılanması için barut imalatı yapılmaktadır. Ayrıca kazada ordunun kıyafet ihtiyacını karşılamak üzere şayak üretimi yapılmaktadır.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

BOA, A.MKT.MVL., nr. 41-69.

BOA, A.MKT.NZD., nr.73-16; 63-57.

BOA, A.MTZ.(04)., nr.103-90.

BOA, A.RSK.d., nr.1680.

BOA, AE.SABH.I., nr.83-5712; 187-12473; 68-4744.

BOA, AE.SAMD.III., nr.196-18988; 33-3118.

BOA, AE.SMHD.I., nr.126-9210; 214-16895; 161-12110; 144-10731; 70-4583; 137-10105; 242-19599; 233-18698.

BOA, AE.SMST.III., nr.53-3918; 371-29427.

BOA, AE.SOSM.III., nr.38-2684.

BOA, AE.SSLM.III., nr.324-18788; 4-200; 79-4784.

BOA, BEO., nr.857-64270.

BOA, C.AS., nr.191-8236; 552-23175; 484-20209; 824-35067.

BOA, C.BLD., nr.13-642.

BOA, C. EV., nr. 31-1536; 33-1612; 262-13399; 31-1530; 564-28493; 272-13886; 14-655.

BOA, DH.İD., nr.85-44.

BOA, DH.MKT., nr.1120-8.

BOA, EV.d., nr.11597; 38924.

BOA, İ.EV., nr.15-8.

BOA, İE.EV., nr.73-7850; 46-5189; 27-3147; 16-1859.

BOA, MF. MKT., nr. 953-54; 17-21; 367-57; 171-109; 264-4; 552-6; 29-89; 49-64.

BOA, MVL., nr.326-44.

BOA, PLK.p., nr.642; 643.

BOA, ŞD., nr.178-25.

BOA, TFR.I.ŞKT., nr.154-15371.

II. KİTAPLAR

ADIVAR, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.

AKYOL, Taha, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999.

- ANADOL, Cemal, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991.
- BALTACI, Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, C. I, İstanbul, 2005.
- BAYAT, Ali Haydar, *Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- BAYAT, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2010.
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Kültür Kitabevi, Konya, 1991.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, C. III, İstanbul, 1975.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK. Basımevi, Ankara, 1997.
- ÇALIŞKAN, Yaşar-İKİZ, M. Lütfi, *Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- DEMİR, Galip, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- EĞİLMEZ, Ertuğrul, *Türk Tıp ve Eğitim Tarihi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Hatay, 2011.
- EKİCİ, Yusuf, *Ahilik*, Sistem Ofset, Ankara, 1989.
- ERKEN, Veysi, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Berikan Yayınları, Ankara, 2002.
- ERMAN, Atıl, *Türk Milli Eğitiminin Ulu Çınarı Edirne Lisesi 1857*, Ege Basım, İstanbul, 2007.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vâkıflar-Mülkler-Mukataalar)*, Üçler Basımevi, İstanbul, 1952.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011.
- GÜLERMAN, Adnan-TAŞTEKİL, Sevda, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin, *Ahi Birlikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1977.

KAZANCIĞİL, Ratip-GÖKÇE, Nilüfer, *Edirne'nin Eğitim Tarihi(İlk-Orta Öğretim) 1361-2005*, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne, 2006.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Kayihan Yayınları, İstanbul, 2014.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1981.

MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbakar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. III, İstanbul, 1996.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. III, İstanbul, 1993.

PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939.

SARIKAYA, Mehmet Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

SOYKUT, Refik, *Esnaf Kimdir*, Esnaf Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 1978.

ŞİMŞEK, Muhittin, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2002.

TURAN, Kemal, *Ahilikten Günümüze Mesleki Eğitimin ve Tarihi Eğitimin Tarihi Gelişimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

TORUN, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.

UÇMA, İsmet, *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK. Basımevi, C. II, Ankara, 1975.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vâkıf Müessesesi*, TTK. Basımevi, Ankara, 2003.

YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Hayatında Vâkıfların Rolü(1585-1683)*, Dilek Matbaası, Sivas, 1998.

III. MAKALELER VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

AYDIN, Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, s.81-106.

BAYAT, Ali Haydar, "Ahi Çelebi, Mehmed", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. I, İstanbul, 1996, s.528-529.

- BORAN, Ali, "Ahi Çelebi Türbesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.70-71.
- CAHEN, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", (Çev.:Mürsel Öztürk), *Belleten*, TTK. Basımevi, C. L, S. 197, Ankara, 1986, s.591-601.
- CİRİT, Hasan, "Vaaz", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXXII, İstanbul, 2012, s.404-407.
- ÇAKMAK, Biray-YERLİKAYA, Feyzullah, "Gebze Erkek Rüştiye Mektebi", *Uluslararası Gazi Akçakoca Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, C. II, Kocaeli, 2015, s.1193-1209.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Musa(Malkara)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s. 153.
- DURAK, İbrahim-YÜCEL, Atilla, "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XV, S.II, Isparta, 2010, s.151-168.
- ERAVCI, H.Mustafa, "Ahi Ahmed Zaviyesi(Menemen)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.37-38.
- ERAVCI, H.Mustafa, "Ahi Çelebi Zaviyesi (Devrekani)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.71.
- ERDEMİR, Yaşar, "Ahi Çelebi Cami Mimarisi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.67-68.
- EYİCE, Semavi, "Çeşme", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. VIII, İstanbul, 1993, s.277-278.
- EYİCE, Semavi, "Hamam", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XV, İstanbul, 1997, s.402-430.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tesbitler", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. IV, İstanbul, 2000, s.1-6.
- GÜNŞEN, Ahmet, "Ahi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.30-31.
- GÜVEN, Meriç, "Ahi Çelebi Mehmed", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.69-70.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Ahi Zaviyeleri-Cemevi Benzerliği Üzerine Bir Çalışma", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 78, Konya, 2016, s.81-90.

HIZLI, Mefail, "Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim Süreci", *Ahilik*, (ed. Baki Çakır-İskender Gümüş), Kırklareli Üniversitesi Yayınları, Kırklareli, 2011, s.17-40.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Ahi Çelebi", *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), C. I, İstanbul, 2006, s.24-25.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Ahi Çelebi", *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), C. I, İstanbul, 2008, s.105-110.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Dersiâm", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. IX, İstanbul, 1994, s.185-186.

KAHRAMAN, Seyit Ali, "Evliya Çelebi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.408-413.

KAHYA, Esin, "Hekimbaşı Ahi Çelebi", *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi (18-20 Eylül 1996)*, TTK. Basımevi, Ankara, 2003, s.429-434.

KAHYA, Esin, "Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Hekimlerimizden Hekimbaşı Ahi Çelebi", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Aydın Sayılı Özel Sayısı I, C. IX, S. XXV, Ankara, 1996, s.293-342.

KANKAL, Ahmet, "Ahi Ali Mesciti", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.42.

KANKAL, Ahmet, "Ahi Çelebi Zaviyesi(Kalecik)", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.71.

KARAMAN, Ramazan, "Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi ve Çorum Tarihinde Ahilik", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. I, Çorum, 2014, s.93-109.

KAZICI, Ziya, "Esnaf Teşkilâtı Ahilik", *Diyanet Dergisi*, C. XVII, S. III, B.y.y., 1978, s.250-255.

KOÇU, Reşat Ekrem, "Ahi Çelebi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yayınevi, C. I, İstanbul, 1958, s.269-271.

KOÇU, Reşat Ekrem, "Ahi Çelebi Camii Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yayınevi, C. I, İstanbul, 1958, s.271-272.

- KOÇU, Reşat Ekrem, "Ahi Çelebi Mahallesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Yayınevi, C. I, İstanbul 1958, s.272-273.
- KOYUNCU, Aşkın, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdleri*, C. 19, S. 44, B.y.y., 2013, s.177-208.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Müezzin", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXI, İstanbul, 2006, s.491-496.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XIII, İstanbul, 1996, s.261-263.
- OCAK, Ahmet Yaşar-FARÛKÎ, Süreyya, "Zaviye", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. XIII, İstanbul, 1986, s.468-476.
- ÖNKAL, Ahmet-BOZKURT Nebi, "Cami", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. VII, İstanbul, 1993, s.46-56.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Ahi Çelebi Camii", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.67.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Ahi Çelebi Mektebi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.70.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Ahi Çelebi Rüşdiyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.70.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Ahi Mustafa Bey Mektebi", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.156-157.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Ahi Yer Adları", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.209-211.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Osmanlı Dönemi Balıkesir Hamamları (XVI-XVII. Yüzyıl)", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür*, SÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2013, s.423-434.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "Osmanlı Döneminde Balıkesir Şehrindeki Ahi Müesseseleri", *II. Uluslar arası Ahilik Sempozyumu (18-20 Eylül 2012)*, Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, C. II, Kırşehir, 2012, s.719-738.
- ÖNTUĞ, Mustafa Murat, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki Vâkıf Eserlerinin Durumu Hakkında", *Muşkara'dan Nevşehir'e 290. Yıl II. Uluslar arası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (2-4 Mayıs 2016)*, Nevşehir, 2016, s.1076-1113.

ÖZ, Mustafa-İLHAN, Avni, "İmamet", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXII, İstanbul, 2000, s.201-203.

ÖZGÜNLER, Seden Acun-GÜRDAL, Erol, "Ahi Çelebi Camii'nde Kullanılan Od Taşının Konservasyon Çalışmaları", *İtü Dergisi*, C. XII, S. II, İstanbul, 2008, s.52-63.

ÖZMEL, İsmail, "Kayyım", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXV, Ankara, 2002, s.107-108.

ÖZTÜRK, Cemil, "Selim Sâbit Efendi", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s.429-430.

SARI, Nil, "Hekimbaşılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. IV, İstanbul, 1993, s.42.

SARIKAYA, Mehmet Saffet, "Kavlî", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. II, Ankara, 2016, s.60-61.

SARIKAYA, Mehmet Saffet, "Seyfî", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. II, Ankara, 2016, s.243-244.

SARIKAYA, Mehmet Saffet, "Şürbî", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. II, Ankara, 2016, s.293-294.

TAESCHNER, Franz, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, s.3-32.

TEKİN, Cemile, "Ahi Çelebi Hamamı", *Ahilik Ansiklopedisi*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, C. I, Ankara, 2016, s.68-69.

TERZİOĞLU, Arslan, "İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, Yenilik Basımevi, C. LXIII, S. II, İstanbul, 2000, s.1-30.

TEVHİD, Ahmed, "Ankara'da Basılmış Paralar", *Türk Yurdu*, Tutibay Yayınları, C.VIII, S. 165, Ankara, 2001, s.138-142.

YAZICI, Tahsin-İPŞİRLİ, Mehmet, "Ferrâş", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, C. XII, İstanbul, 1993, s.408-409.

YURDAKÖK, Murat, "Ahi Çelebi (1431-1524) ve Çocuk Hekimliği", *Çocuk Sağlığı Hastalıkları Dergisi*, S. 46, Ankara, 2003, s.249-250.

YÜKSEL, İ. Aydın, "Ahi Çelebi Cami", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, C. I, İstanbul, 1993, s.104-105.

IV. TEZLER

ALTINOVA, Ayşegül, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

CEYLAN, Sevim, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ortaöğretim(1876-1920)*, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2012.

DAĞDELEN, Selçuk, *Selim Sâbit Efendi'nin Nahv-i Osmânî Adlı Eserinin İncelenmesi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2013.

TENGER, Süleyman, *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

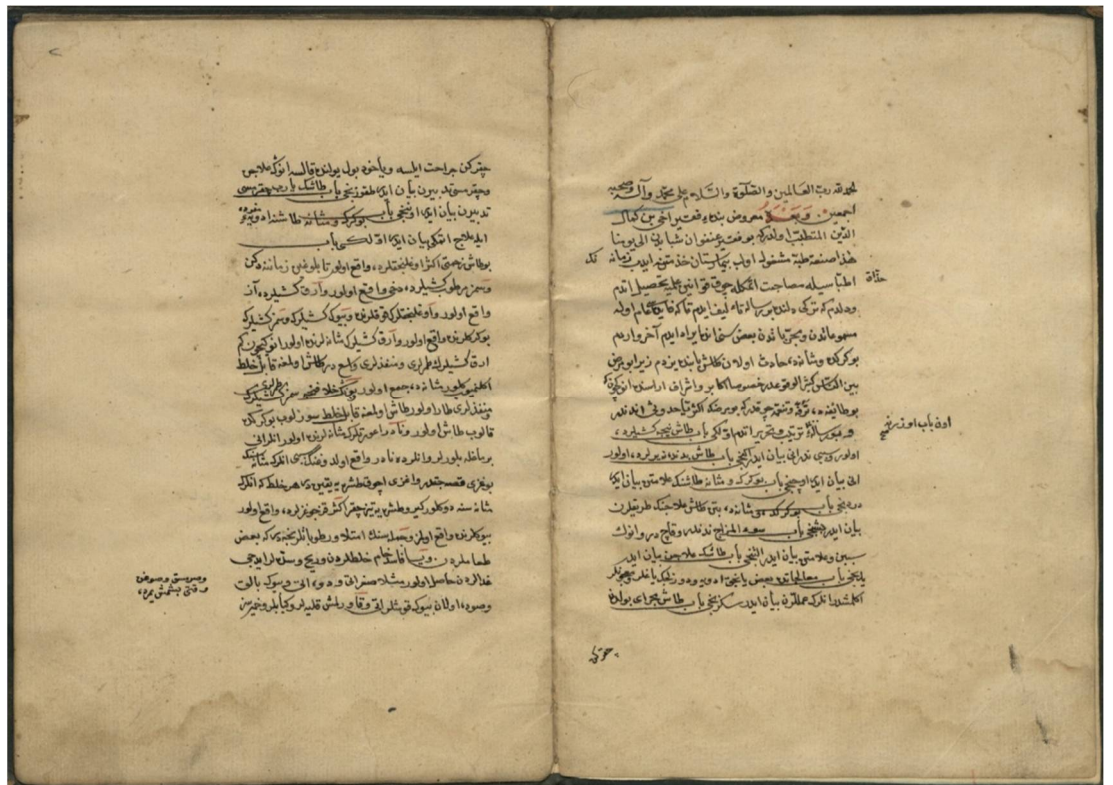
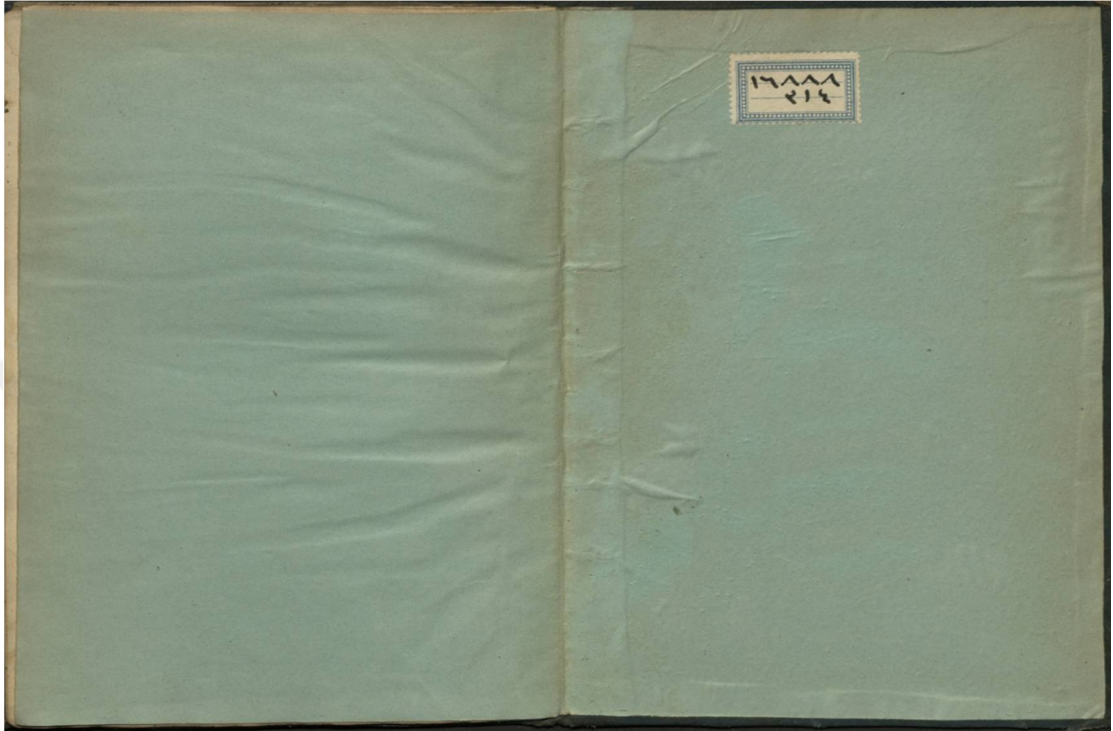
TUNCA, Aylin, *Vakfiyelerine Göre Tokat Vâkıfları (H. 1000-1200/ M. 1591-1785)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

ULUSOY, Ahmet, *Kuruluşundan 17. Yüzyılı Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.

YURDAKUL, Yalçın, *Risale-i Haşatü'l-Külye Ve'l-Mesane*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2001.

EKLER:

EK 1: Risaletü Hasâtü'l Kilye Ve'l-Mesane (Künye:İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr.7101)

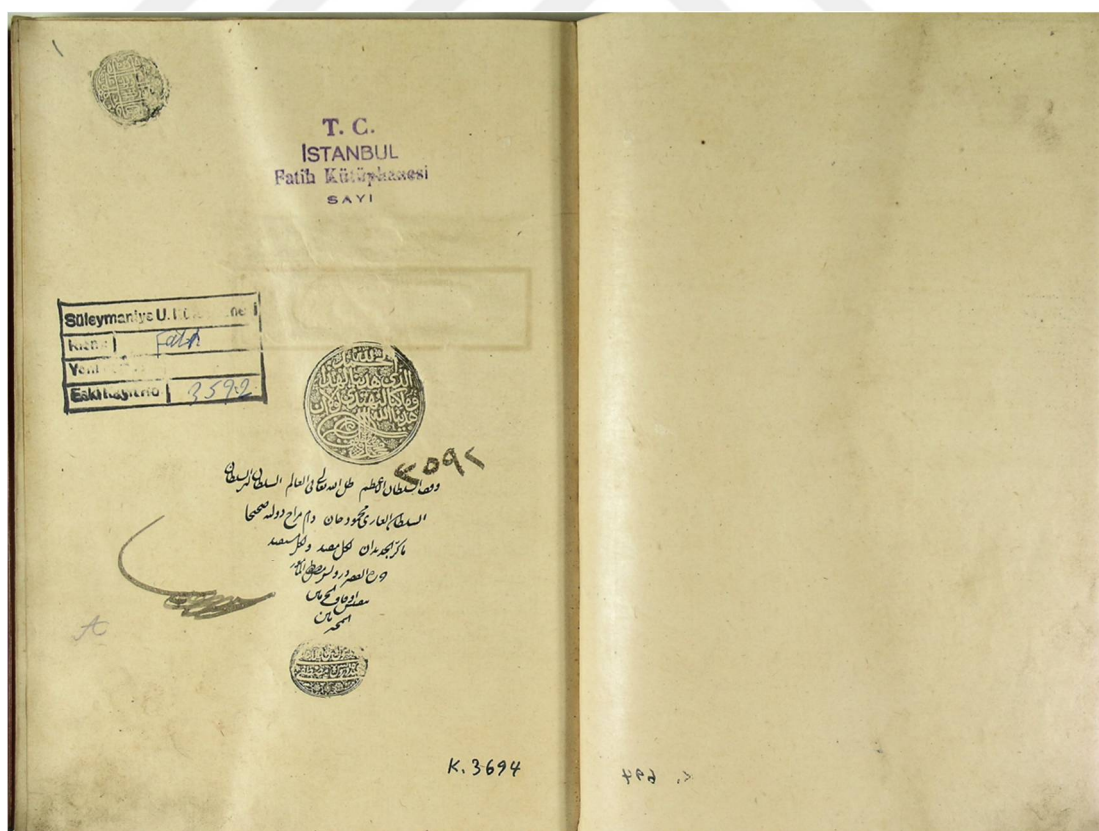

EK 2: Fevâidü's-Sultaniye Fi'l-Kavâidi't-Tibbiyye (Künye: Süleymaniye-Fatih, nr.3592)

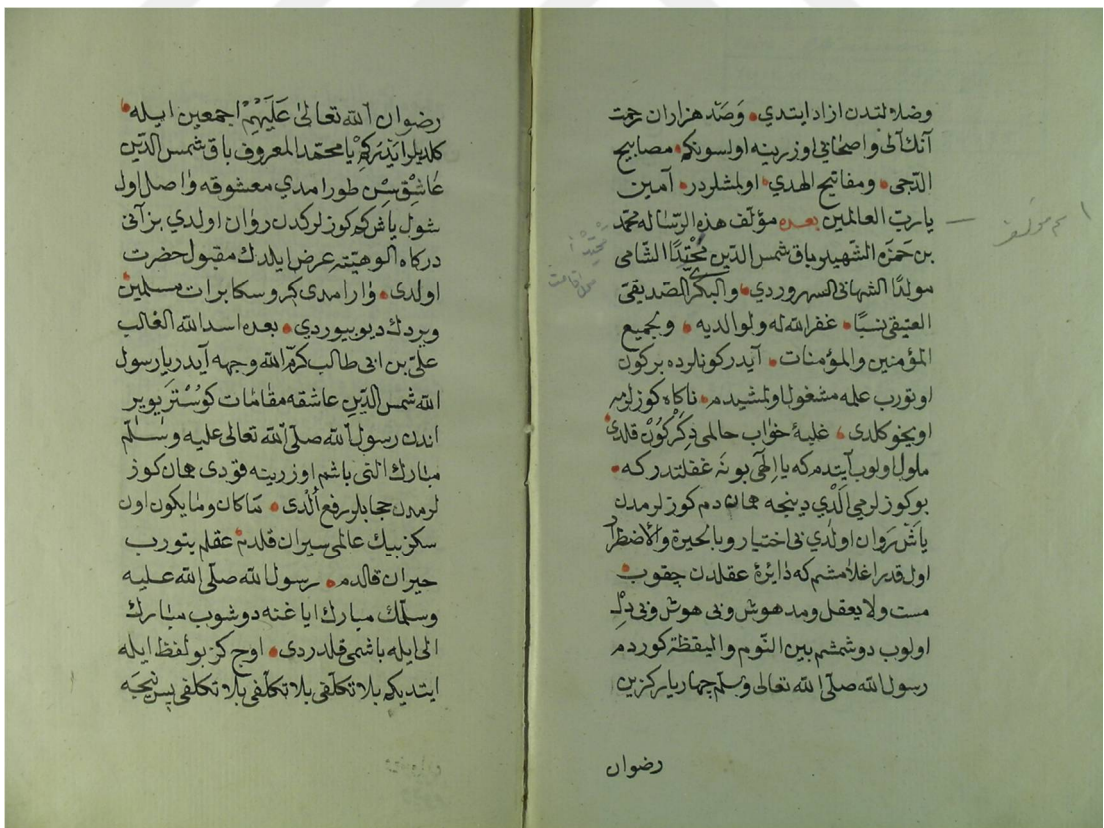
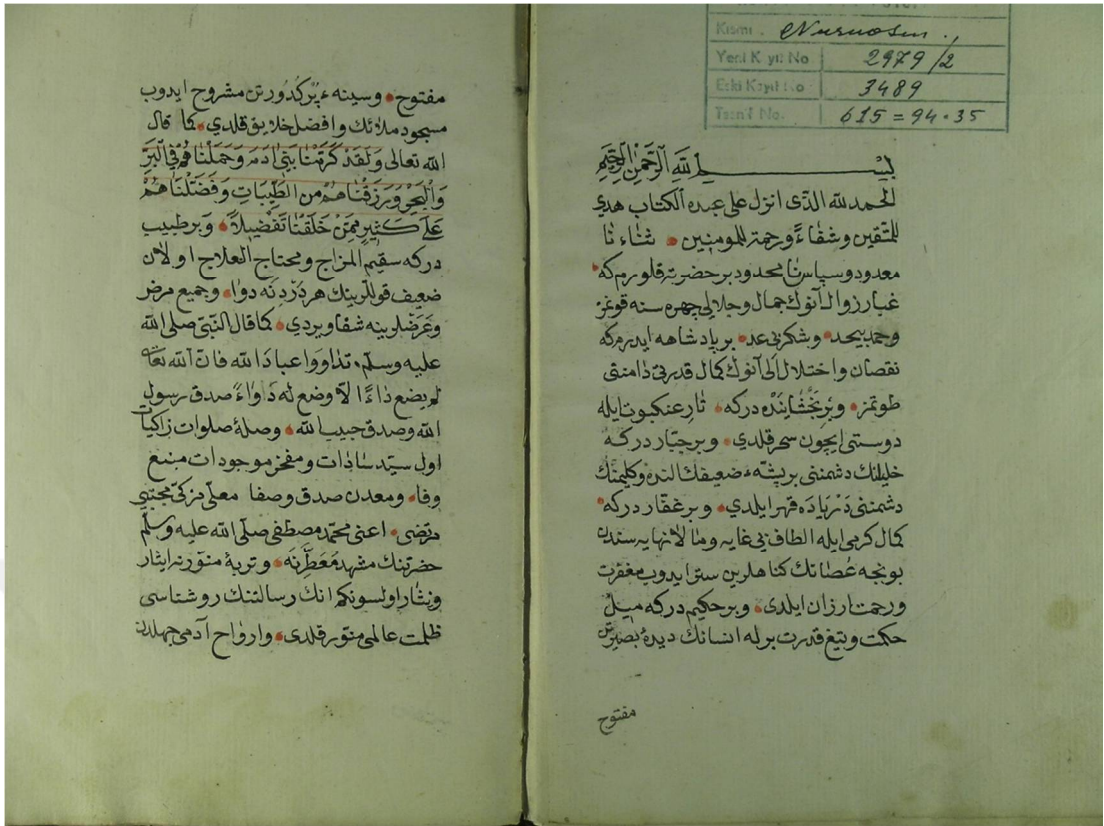

EK 4: Risale Fi't-Tıb (Künye: Nuruosmaniye, nr.3489/2)

زمان نجاست او لوب بورودم جمله اشیا ناک
 حقایقته واصل اولدم هر شیء نیک حقیقتن وطیعتن
 و خاصه سن بلام بعد طوره عقله کلام دلام
 که رسول الله صلی الله تعالی علیه و سلم خیر
 الناس من یفعل الناس حدیث شریفی موجبیه
 دنیا ده بر تبرک فریام که هر مرضه مفید و هر
 مسلمین مسلمات مستفیما و لوب بن خیر دعا
 اید لر • و الله المستعان و علیه التکالیف •
 یا اخی بلکل واکا و اولعل که جسد انسانا هیئت
 واحسان فیضتدک ثاب عقلی هوش ایله متور
 و شراب عشق سرکش ایله نغمه ایدوب طلسم
 اسم اعظم ایدن حتی وقیر جل عن التبییه
 والتظیر • قال لسانه ایکی یک مرض تقدیر لیتش
 بیگ در لوستنک اسمی و سهی و دفعی و علاجی
 حکما و ایتیا کتاب ندر بیان و عیان ایتش لر در •
 بیگ در لوستنک اسمی و سهی بلایوب دفعه
 و علاج ندر حیران قالمش لر در • اولقادر تعالی

وقیوم

وقیوم لایزال جلّت قدرته و طابت حکمت ربه
 و فرعونایت شامله • و کال قدرت کامله سند
 اولی ای بیگ در لوم رضی و اوشفا اولغه بوماء
 شریفی مظهر قلمش در • و کندیگ قدرت • و
 حکمته عن عبرت ایله نظر ایچون ارباب
 بصایغ منظر خلق ایتش در • بو فقیر کشف
 عالمته کوردم بغت عظیمه به ایدرم الحمد
 و المته • کما قال النبی صلی الله علیه و سلم الحکمة
 امة الفضائل و اعظم النعمانم بیت ابن عطیه
 بر کئی ندهند با بن هدایت عنایت از طاست
 و بومایه ماده الحیات دیواد و یردم و ملاتوفی
 و اعتصامی الایمانه علیه توکلت و هو
 عل کل شیء قدر خواصر الماء المبارک اولک اکی
 بر کشتنک باشی اغر سه اشبوماء ما مبارک
 نصف در هم مقدار ای لوب صریح لوقبه قیوم
 اوزرینه بر در هم مقداری کلاب خاص قیوم
 قشدر لر بعد التراش اول اغرین باشه محکم

اومق ایله سور لیا بشه اولان و جوی و مرضی
 رفع و دفع اوله با مرله تعالی انجی اگر بر کشتنک
 کوزیا غر سه اول کسه اولای ایقال طردن فان
 الدن یا خود اگسه دن اشغه ده بیون کوی
 اوزر ندر حجامت ادرن و شیشه مزاجی قوی و
 ضعیف اوله سنه کورن چکدر یا لیز و یا خود
 طقوز و یا خود یدی و یا خود دخی زیاده که
 ناک اوله یعنی زوج اولیه و یا خود باشنک
 آر دی جان بندن یعنی اگه سندن حجامت
 ایتدر اگسه دن یا اوج و یا خود بش شیشه
 چکدر زیاده اولیج کوز نورنه ضرر درو
 ضعف و یرد و نسیان کوز در یمش لر کما
 قال النبی صلی الله علیه و سلم علیکم
 بالجمامة فی جوزه الفحشاء فانها دواء من
 اثین و سبعین داء صدق رسول الله و
 و صدق حبیب الله و قولقار بنه قریب ایکی
 جانب صقال باشل ندرن یعنی شقیقین دن

دخی

دخی حجامت ایتدر کذک یا بزرو یا خود
 اوجر شسته چکدر کما قال النبی صلی الله علیه
 و سلم الجمامة فی الرأس فی الغیثة امری بها
 جبرئیل علیه السلام حین اکلک طعام
 الیهودیة و فیها شفاء من سبع من الجنون
 و الجذام و البرص و النعاس و الصداع
 و وجع الاضراس و العینین • و الجمامة علی
 الریق مثل الشفاء و البرکة فیها تزید فی الحفظ
 و العقل و خیر یوم تختمون فیها من سبع عشرة
 الحاربع و عشرين من الشهر و احتجموا فی یوم
 الاثنتین و الثلثاء فانه یوم الازی عالمه الله تعالی
 فیها ایوب علیه السلام من البلاء و لاجتنبوا
 من الجمامة فی یوم الاربعاء و الخیس و الجمعة
 و السبت و یوم الاحد صدق رسول الله و صدق
 حبیب الله و ایکی قول التریک یمش لر نیک ارنه
 دخی حجامت ایتدر میک غایتا بودر و خود یدر
 و معنه نوازی عتاق ایله محکم قیما دوب

EK 5: Mesnevi Fi't-Tıb (Künye: İbrahim Efendi, nr.574/2)

رسالة بدينامة افلاطون من نظم انجي جلي

اطبا نك بودرند وكلاي صقین افراطیله بیمه طعمای
 كه هر مرضك اصلحق بكدر كچه بیدار وكوند وژاویومقدار
 صقنعلحق بكدن هرغشی صاردرحق بیل بکوی و دیشی
 بریسك نوله انشه غالبین الك جككل معیدك طالب ایکن
 اویانوب دونله صوابحق ^{حظی} تنو كحس بولامتك ضرردر
 قیوصوی كه راكداب دردر همیشه لجنه اول رنج و دردر در
 سوا حله طوترسه ككه سکن اولور اول كندی او زجا نینه دشمن
 ولی مسلوله ساحل بگركدن نیچه محومه یا یا بگركدن
 جهانك وارلقی آب وهلودر هوا وانی بدیر برخط در
 ككك بوكسك بر اولور مقامی هواسنك جهانك بوله كاهی
 اولك شرقی اولور بسائی هوای عزیدت اولیه نضاسی
 اولور اول عورتك نوشی بگایش كه سندن سال وماهله اوله بایش
 حذر بیره زنا بندن ایله نهار كه بونلدر سایش عمر غدار
 مناسب طوغری كنج اولانیا ایا كو كجی سكورینه لغت
 انك اكری سینه تیز ویز ^{مكك} براویسینه جهادیت اول ما
 عمر حرج اتمكل انصافه كل كه اكری ایا كو هیچ طوغری اولماز
 صاقین اسراف شهوتدن بولور بو عمر نازینی اتمه بر باد
 قوی شهوتدن اولما سه بولور كه هر كس صاعلق اولماز چارینه
 علینش بیه جف حرج اولر ^{شهوت} ایدر ادا كی اولان اكار غیث

بهار ایامی محبوبه اوله هم اله کیرسه زوقه جگه کلیم
 قتی اشیرا و لیقو جماعی کم ایدر سه بوله رنج طوی
 قتی ست و سوزم هراج اولان هلاک ایلد جماعك جوق زبانی
 ایدر رعشه و فاحریم تنی بوزك زکین کوزك نورین نور
 نابالغ و زشت روی بیره زنده زن رنجور و صایضدن صقین
 بولار در ادمه نقصان ایدنلر کسین حسه کین و جان ایدنلر
 اکر بر خوب حسنه هدم اولسك مصاحب و شوب اکی غم اولسك
 جماعتدن مشافه جوق بولاسین زیاده قوت و دلنشا اولاسین
 اوله ابرسه کیر حامه هر دون قبول ایت بوسوزم نختی فیروز
 عرف دو کتجه دور هم ایت کرم ایت بواجسامکی پاک ایت نرم و تربت
 كه دافع سکا بودر هر مرضدن حقیقتدر سوزم دکله غرضدن
 وجود بکی صقنعلحق بولور امین اولتی دیلر سكه هر بلا دن
 طعامك حضم ایتد و اراکان نهار کتورور قبل الحضم اول سنه ایان
 خوش اول وقت اولور حامه هوا كه کی واسع قدیم اوله بسالشم
 صوق صوبله اتمك اغتسا بکیدك ضعیفدر بیره وک دوایله
 ایدر سك غسل آب کیر بیشه تنگدن فایح و هر رعشه کیده
 صوبی حمام ایچید هر که مالم ایچسه لاجر اول اوله سهام
 نچنک کیره سین حمامه ای بار صقین دیوان و برمه ارقه زنهان
 کست ایر عظما و میلینک بئش بلکهم جاننه زیانی

بین

بین بالقله سود کون غمدر جکه بار و تلیق اكا رقتدر
 بین خمار ایچمه بالحق الحق بهق طوته تنی بکین محقق
 بالحق جوق بک کیم انشه عادت صدای ارته سندن کیده راحت
 مکد بالحق بین ایچمه شرابی که هیچ نوش اتمیه اولدمه ای
 شراب ایچمک ولی شکر خطردن سلا سر دین و دنیا ده ضرردر
 اکا برهیز ایدن بولور سعادت ایچر سك ایچمه کی ایدتمه عادت
 ایچر سك زنهان ایچ کل لطیفین مصاحب انده ایت یارک لطیفین
 ایچر سك انا ایچ که شفا در زیاده اتمه اسکاری خطا در
 سبیدن صغیه زرد و سیرخن شتادن غیرمی وقتده ایچمه صابن
 رقیق و اسرع اسکاری شفا در غلیظه و ابطال اسکاری بلاد در
 ایچر سه صافی بیرا ولیه باکی یکیدک صوبنرا ایچمک هلاکی
 شراب کرم ترطبعه صوقا تما شراب کرم خشکی ایچمه بی ما
 بش ایه وک یکسی کرم ترور یدی ایلق معتدلک بی ضرردر
 یدی کجسه کرم خشک اولور صوقا تما نچه اکا ایچمه کل بول
 مشوباریله اودم ایت التفاتی کم اولما یه سنو کیده نفاقی
 اله کیرسه بتر محبوب زیا بولار اولما زسه وار نوش ایله
 جماعت کیم ایدر سه قفادن یه سین غم که قور تولا بلاد در
 کینف ایچمه وار و ببل جوق طولر بواصر معتدلک تنک ایدر انك
 کیده هر روز جو معتدلک کرقا بلاد و محنت ایچره اولاجسانی

اورده ياق عودی ایله آکادریمان
 دوکوب پونلاری حل اشک رودر
 دخی بودن یسه کیم اچ قسریته
 سوریسک دپشه هرکون بودردن
 بغایت خوش بوی ایلرد هانی
 کیمک کیم اولسه ناصوردن جزیت
 قاقوب زیت یاغنه برسیاوش
 اوریش درندن انسانک نهاده
 بری تاندن انک برسی سویدا
 طور ب و طکلا کورن اغزی
 ایچره صوجوق وکل کاشی استر
 انوک بلک اولوبد قانی غالب
 طور ب کیم کورسه طکلا اغزی
 سدوکی رنگم کبری دوز زرد
 کوره آکشی طنبوا غنای
 طور ب طور بولان اغزی بنگلا
 انک اسهال اید اولور شفاست
 طور ب آکشی کورن اغزی فردا
 اول اصل اولانک رنگی قاردر

خدا چون

خدا چون علم حکمله جهانی
 مزاج ادمک بکوز بوستانه
 جرائفک دود بویندک حذرقل
 صویق تزاجیه بیمه یاخو وقت
 صودن برنیجه برزده حذرقل
 جماعک دخی جامک سوکیسه
 یدکدکن صکره حلواو بيشلر
 خدانک بیزه او یخو نفی در
 ولیکن بعد الحظم کچه لخواج
 که کونوز او یومقدرافت جان
 رطوبتدر ورمدر عقده نقصان
 غضب غلدر فز علم محجالت
 کتور رحسته لکرم فلوک
 یرکدر شاد لقند اعتدالی
 ملامت اولیه تاک مٹا
 دخی اوویه اتمه التفاتی
 قو طور سون کندو حلا اوزن ذاتی
 ضرورت کورلورسه اناقل
 وجودک در دپشه کوره دواقل
 شال اتمن اطبا رنجه راهی
 که رنجو دانه رنج دور کاهی
 ارق بو یوله رنجوره قوادر
 ارق سز یوله کیمک کی خطا در
 صدقن برهنه زایله در شمه قواد
 نصب المک دپرسک کر شفا دت
 طعنه جوق یلک بلک خطا در
 که اراشک اصلی امتلا در
 ندر بلک علمو جی امتلانک
 کوه در هرا یله ایچنده برقی
 کوهی اولیا به بلغم اولاسین جی
 اطبانک ایدر بعض نرفان
 که هر هفته ایچنده برقی برای جان

27

بهار ایچره ایدر قه تاز جانانی
 ولی خوش وقتی اسهالک خزاندر
 قامو اراضه بل بو نر شفا در
 دماغ مندی و سعه فرور
 ولی اولما غل افرطینه طالب
 صحیح اولسک لیا اهل سعادت
 طوریق یوق بر کیدر مه قانی
 که قان اولما سه قوت سز اولور
 اگر ناجار اولور ایسه ضرورت
 سر و کوش شفقدر کمر طر
 اگر حددن کچر اولسه خطا در
 اولور قان الممه نیز احتیاجک
 سکون ایدر ریاضت اعتدالی
 ریاضتدن مولور مقاصل
 ریاضت مفسر اولسه ایچنده
 سزنی هرزه اوزت اولکل نجاة
 کوجوق سوزدن زیان ایرت
 دپرسک بوستان اوله عمارت
 اکا وقتنده دپریلپ دوا بی
 اکبر وقت اوله تخم یا بی

شهاو

شها وقتنده ایت درده دوا بی
 دپرسک کم بولاسین سن شفا بی
 ضعیف و ست امدن فرامی
 کرک و وقتنده سزین علامت
 که حقدن اریشه سکا غنا
 شفا و عافیت اولاو صحت
 نصیحت نامه ایله بلکل ای
 عمل ایدن بوله در دپشه درمان
 بو نوله جهانه زندگانی
 یکم اقمه کور میه جوروزیانی

یوزم سورمه کلام استانه
 کتابدرا شها نه و بهسانه
 تمت سوده الحقیق الفقیه
 محمد بن ابراهیم
 غفر الله له

۱۱۸۰

۱۱۸۰

28

EK 6: Terkib-i Mürekkeb (Künye: Yahya Tevfik, nr.252)

اوزن ايك درهم مانو صوب و اوزن بشردرهم
 قره بويرنك صوب و اوزن بشردرهم صغ الوب
 و اوزن درهم زاج ابله مازو و بنفشه
 سحق ابرو و بنفشه الكاكون كجروب بعد صغ
 اوزن ابرو و بوزن كشا درهم ماء صافي ابله
 چنانق لعناره اصلا ده سين تمام حال اولبخه
 ال ابرو بنده و دره سين صغ از بنفشه سحق اولبخه
 اجز ابرو بنده و دره سين اول حال اول بشردرهم
 صغ حوره ابرو و بنفشه سين اعلام كيا اولبخه
 لكن انچه بزدن سوزن كمر كيا اسود
 اوج درهم مازو و اوج درهم قره بويرنك و درهم
 زاج مازو و دو كوب انچه الكاكون كجروب لر
 بواجز ابرو و بنفشه و دو ابرو و صوبه سين
 خنج ابرو و بنفشه صوبه بواجز ابرو و بنفشه
 بكم چو مكالان قينا و بوزن اشن اول كاه

66

کاوه قلم انچه بيه ابرو لر وزن تمام اول بخه
 بر انچه بزدن سوزن لر اعلام كيا اول بخه
 اكر مازو و كرا و زاج و الكرفه بوب بونلر يك
 صوبن ابرو سين بر بنفشه قبا و صوبن دو
 لدره سين صوبن كرا و جمع ابرو سين كندو
 لري اولبخه مازو و لور غفالت اولبخه
 زمردی نازق و عين قينا و بوب صوبه كاه
 چك ابرو و بنفشه اول بخه و نازك البجن صغوب
 با زنجق زمردی و لور رفيت قبا و بنفشه
 ها و جلد با نال اول بخه بنال كيا قلم
 چنگاری سر كيا ابرو و بوب بر مقدار زنجق
 قبا سين اعلام اول بخه كيا ابرو و بنفشه
 اسفند ابي محكم كيا ابرو و بنفشه بوب
 جبارون جيويد كوچك البسج قبا سين اعلام
 اول بخه در بيان رنگ الوان زنجق

بر باره اسفند زاج قبا سين كو كو و لو
 اسفند ابرو بر باره لوك قبا سين كاه لري و بولر
 اسفند ابرو بر مقدار جوبه قبا سين كاه ابرو و بنفشه
 اكر زياده قبا سين كو و لو كيا و بولر
 زنجق بنفشه ابرو و بنفشه بر مقدار جوبه قبا سين
 فو و بنفشه اول بخه اكر زياده قبا سين بنفشه
 اول بخه بنفشه ابرو و بنفشه بر مقدار صغ قبا سين
 بر طحال عرطه بر غاسين لاجورد ابرو و بنفشه سين
 اكر عرطه اولر سه لاجورد كوچك كين شما قلم
 لاجورد كوچك بر عرطه زياده اولر سه لاجورد
 استون رنگ كره صابون و قزل و بنفشه و قبا
 و قبا بونلر مجموع عرطه ابرو و بنفشه
 در بيان قلم اول قلم بنفشه سخت اولر و نه
 غات ملام اولر اعتدال اوزن اولر اولر
 و انچه بر سر رنگ الوان و بوب و غات اولر و كيا

درهم

درهم

مازو و مستقيم اولر و بنفشه و لور غفالت
 بر باره اولر و بنفشه و غايت كونا و بنفشه
 اكر قلم انچه و اعلاج اولر و بنفشه و بنفشه
 صوبن بر مقدار و دره و بنفشه اولر و بنفشه
 صوبن چقا و بوب اسفند و بنفشه لر بر مقدار
 اصلا اوزن و هر باره قلم تراش ابرو اولر رفيت
 طوبه اوزن بر بنفشه قبا و بنفشه لر بنفشه
 تاك قلم سرچسك اولر و بنفشه و خشونت
 كيدوب جريان مدار و كمال بولر دره ابرو
 سياه روقايت فرق درهم صغ ابرو
 هوا بنفشه اى طالب و فادار قواوت
 درهم اكاد و دسايه بوب درهم زاج
 بولر و بنفشه قبا و بنفشه لر بنفشه
 درهم و ملح ابرو و بنفشه اكا اسفند ابرو و بنفشه
 قبا بنفشه ابرو و بنفشه ابرو و بنفشه

EK 7: Risale Fi Beyân A'mâl El-Aşriba Ve'l-Me'âcîn El-Müçarraba ve Fevâidihâ (Künye: Laleli, nr.1652/2)

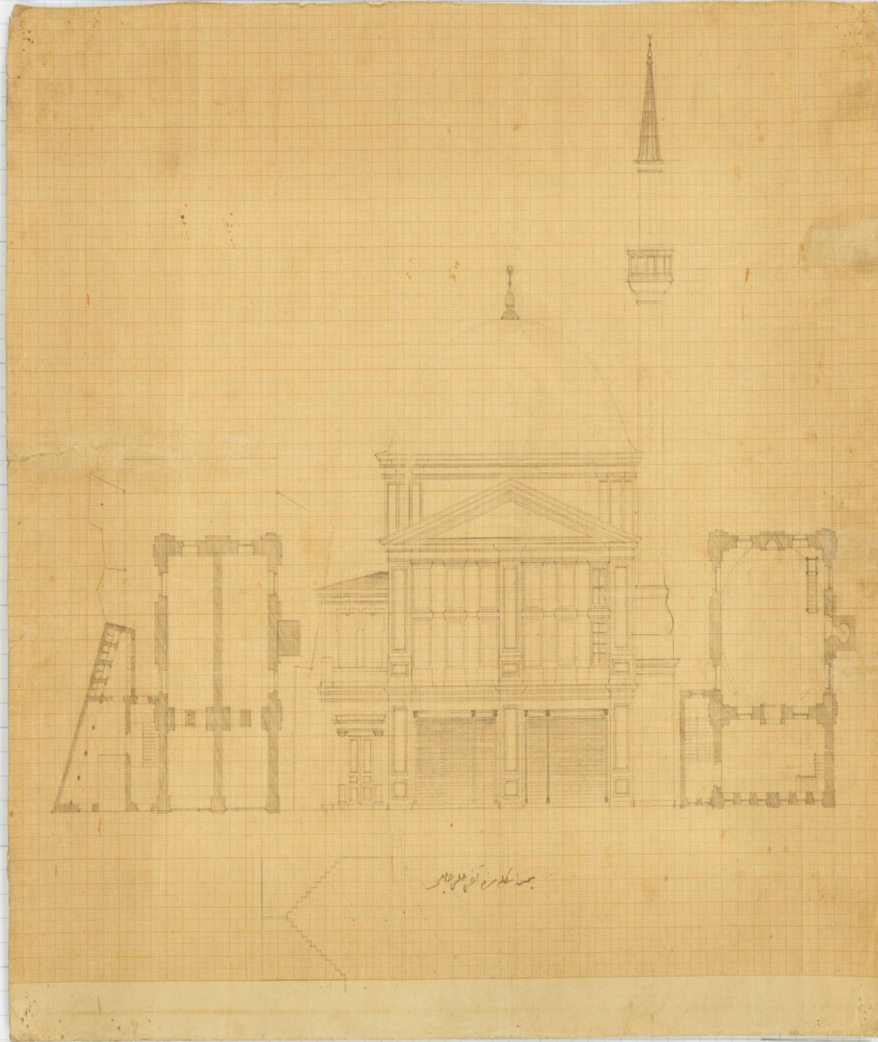

EK 9: Yemiş İskelesi'nde Bulunan Ahi Çelebi Camii'nin Planı. (Künye: BOA, PLK.p., nr.642)

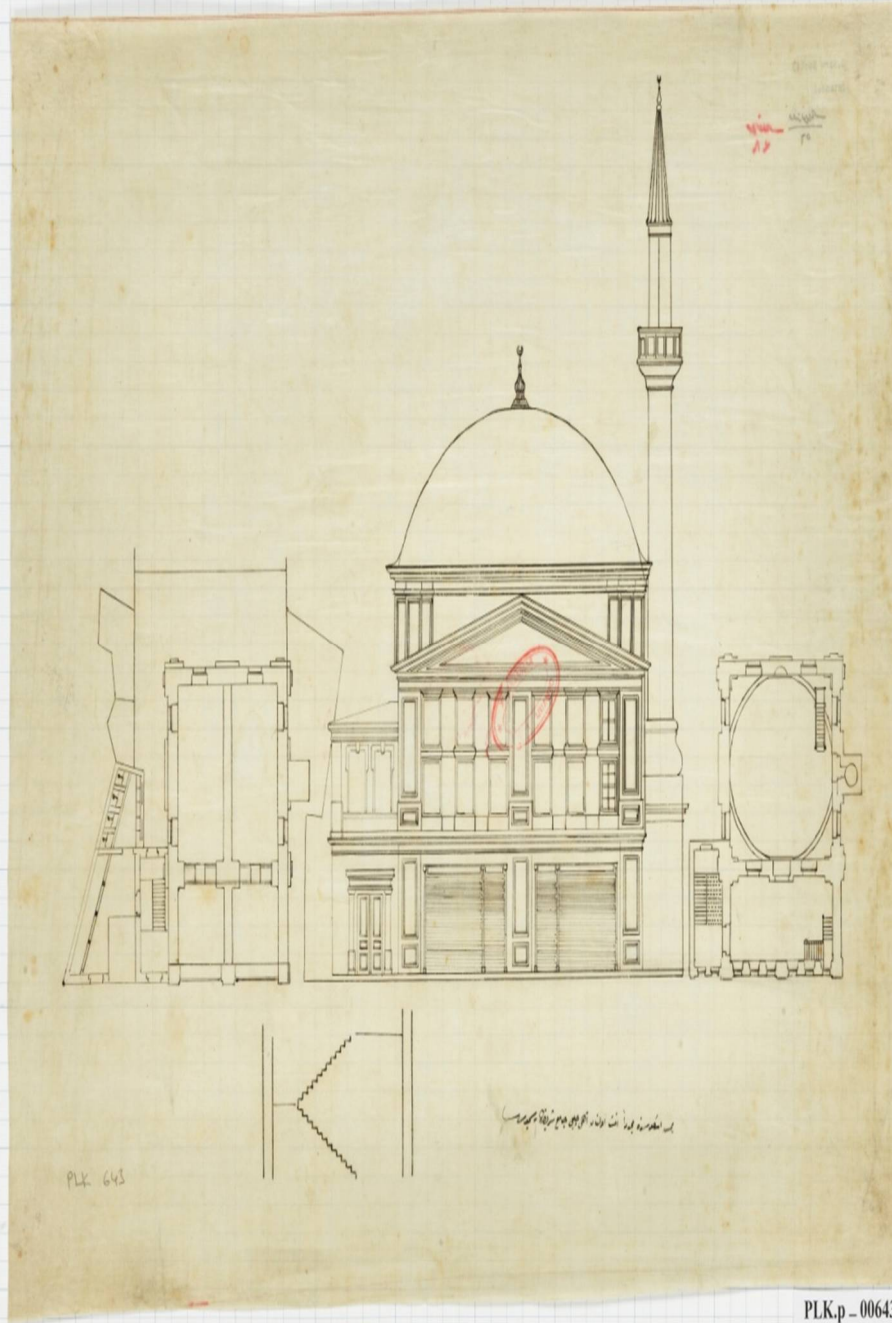
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

PLK.p - 00642

EK 10: Yemiş İskelesi'nde Müceddeden İnşa Olunan Ahi Çelebi Camii Şerif'in Resmidir. (Künye: BOA, PLK.p., nr.643)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

EK 13: Ahi Çelebi Rüştüyesi'nde Mükafat Dağıtım Töreni Yapıldığını Gösteren Belge. (Künye: BOA, MF. MKT., nr.953/54)

2

معارف عمومی نظامی مکتوبی قلمی تنقراق مسودانہ مخصوصہ در قردور

اوراقت قلمه ورودی
و تسویبی تاریختری
توغتی اورودی تو بیکه

تاریخ تیبیلی	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲

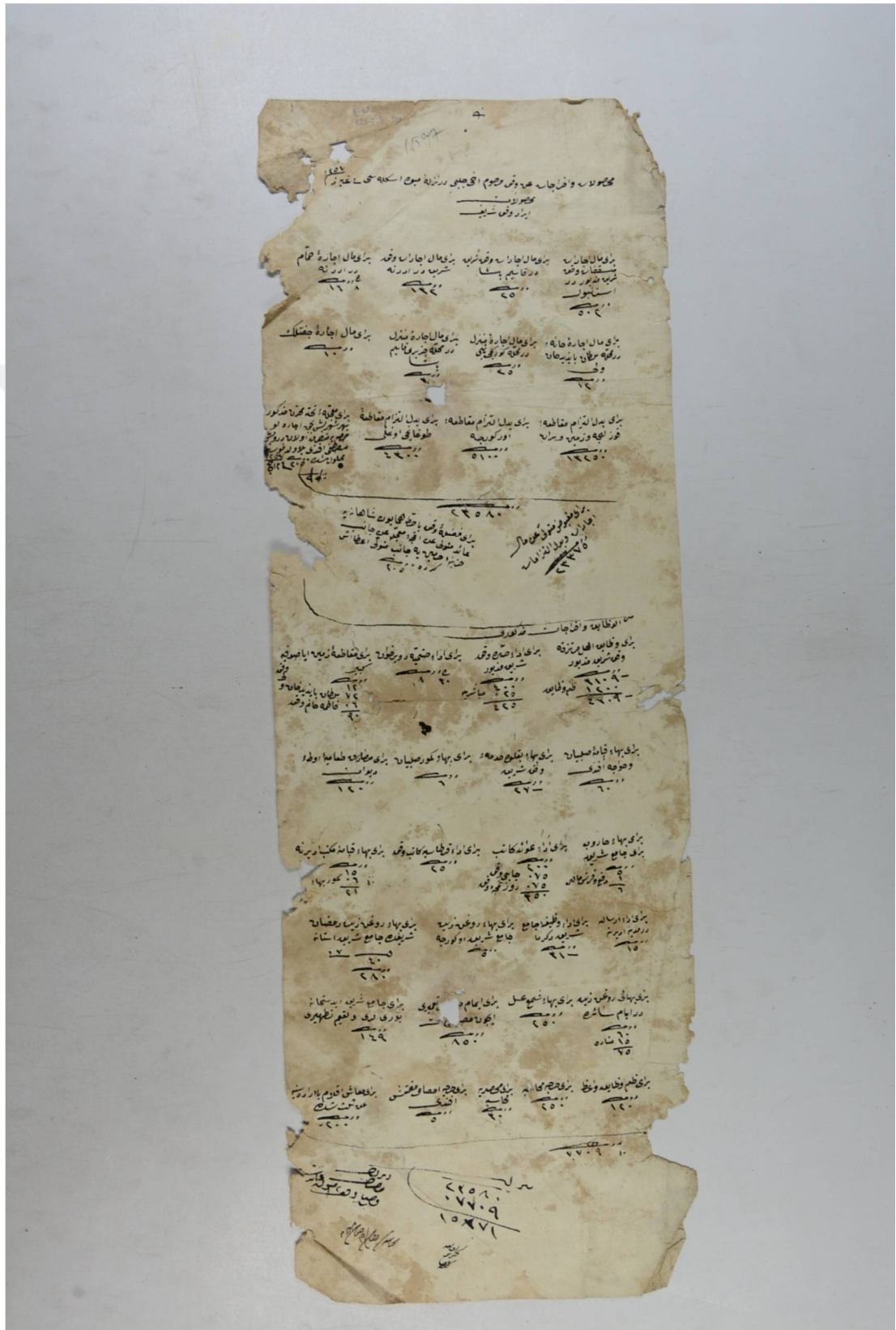
بلوین داخه اداره عیبه ۱۳۰۲

سید سادریه جفت خدایه ایضا چله کتبه
رشدینک توزیع کفایت رسا ابرو بوسیدله ده
ادریه کفایت چله ایضا کفایت تکرار دایه
کفایت ادره دایه دایه کفایت بیدر کفایت
اعلامه اولونوس

MF.MKT.00953.00054.001

EK 15: Ahi Çelebi Vakfı'nın 31 Kânûn-ı sâni 1257/12 Şubat 1842 Tarihli Vâkıf Defterinde; Vakfın Görevlileri İçin Verilen Paralar ve Diğer Giderlerini Gösteren Defter. (Künye: BOA, EV.d., nr.11597)

EK 16: Ahi Çelebi Camii'nin Kayyım, Âbkeşlik ve Mu'temed'lik Görevlerinin Ahmed Halifeye Tevcihini Gösteren Belge. (Künye: BOA, AE.SABH.I., nr.83/5712)

حضرتی ابراهیم
 دولتو عنایتو و عفتو افتم
 موصی اوقد باریک نفاقت حضرت و فی التعمیر اسوه اولان اوق فدن بیکر اسکله نوزده دهم اوقی صلیب
 حاج شریف و قفندن الملق اوزره بایرت ترفیع عیالین متصرف اولدکم بوی اوق اوقه فلفله ایلمک شریفی
 ایچیلدی معینه و بوی بتراقی ایچتم منبر جمعا اوقن بیلر اوقه فلفله بوقولدی متصرف ایلمک بوندر افتم متوقا
 و قفتم بوندر منبر لیس اوق ایچ اکت لیک چمنش افره توجه ایدر و ب غیر ترفیع ایلمک بوندر منبر عیالین
 سود اسنده اولمقد اوق عیالینده مرجع و کجهت مذکور کت قیدر اقلما سنده در کمن رو بیلر بیلر و ابر
 شریف عیالین و ابر ملک باینده اوقرت عیالین کتیده بوقولمق باینده عیالین کجهت
 اولمقد بای ادر زمان دولتو عنایتو افتم اقلما حضرت بیلر اقلما

EK 17: Ahi Çelebi Kazasına Bağlı Olan Karyelerin İmam Ve Muhtarlarını Gösteren Defter. (Künye: BOA, A. { RSK.d., nr.1680)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

